

Bygningsvern på musea

Ei utgreiing om forvaltning av kulturhistoriske bygningar på musea i Rogaland

Bygningsvern på musea

Ei utgreiing om kulturhistoriske bygningar på musea i Rogaland

---

Utarbeidd av Ryfylkemuseet på oppdrag frå Kulturdepartementet

Sand, 9.mars 2011

Roy Høibo

Framsida: Røyndomen: Det fuktige klimaet og aukande angrep av svertesopp gjer at vask og maling krev store ressursar. Frå Veien. Haugalandmuseene 2008.

INNHALD

1	SAMANDRAG	6
2	BAKGRUNN OG MANDAT	8
	Situasjonen	8
	Utfordringa	9
	Forslag frå Byggnettverket	9
	Oppdraget frå departementet	9
	Mandat	10
	Statsbudsjettet 2011	11
	Gjennomføringa	11
3	METODE	13
	Målet med utgreiinga	13
	Innsamling av materiale	13
	Areal	14
	Funksjon	14
	Byggemåte	15
	Tilstand	15
	Bearbeiding av stoffet	18
	Konklusjonar	18
4	BYGNINGSVERN PÅ MUSEA I ROGALAND	19
	Seint og smått i Rogaland	21
	Museum Stavanger	21
	Dalane Folkemuseum	23
	Hauglandmuseene	25
	Rogaland Folkemuseum	28
	Ryfylkemuseet	37
	Jærmuseet	39
	Fylkeskommunen	41
	Konklusjonar	42
5	OVERSYN OVER SAMLINGANE	44
	Kva er ein kulturhistorisk bygning?	45
	Kva er ikkje ein kulturhistoriske bygning?	47

Kan ein rekonstruksjon vera ein kulturhistorisk bygning?.....	48
Eit muleg forslag	51
Over 200 bygningar i Rogaland	52
Særpreg for Rogaland: Bygningane står på rot	53
Flest uthus	56
Stav og laft	57
Stav- og grindkonstruksjon	58
Bindingsverk	59
Reisverk.....	60
Laft	60
Mur.....	62
Eigarskap.....	63
Bruken av bygningane.....	64
Stort potensiale.....	67
Konklusjonar	68
6 TILSTANDSANALYSE	69
Dei gode bygningane.....	69
Dei dårlege bygningane.....	70
Dei midt i mellom	72
Omfanget av oppgåvene.....	73
Omframme behov	74
Oppmåling.....	75
Konklusjonar	75
7 FORVALTING, DRIFT OG VEDLIKEHALD.....	77
Løpande vedlikehald	77
Dokumentasjon av bygningane	80
Dokumentasjonsprosjektet ”Kjeldeskaping og kunnskapsoppbygging”	81
Primus.....	83
Askeladden	83
Kommersielle system	84
Sikring	85
Klima.....	86
Skadedyr.....	87
Brannsikring	87
Innbrot og hververk.....	90
Eigne tilsette og publikum.....	90
Kompetanse.....	91

	Fullnøyande fagkompetanse.....	93
	Behov for kompetanseutvikling	94
	Det nasjonale museumsnettverket	95
	Andre kompetansekjelder.....	96
	Næmingsordninga	98
	Konklusjonar	98
8	MÅL FOR BYGNINGSVERNET PÅ MUSEA.....	100
	Dei offisielle måla	100
	Immateriell kulturarv.....	102
	Bevaring og sikring	104
	Standard for bevaringsarbeid	104
	Sikring	107
	Dokumentasjon.....	108
	Forskning.....	109
	Den handlingsborne kunnskapen	109
	Kulturarv og identitet	110
	Formidling.....	111
	Konklusjonar	113
9	TILTAK	114
	Balansert ressursforbruk.....	114
	Organisering	115
	Kompetanse.....	116
	Samarbeid.....	117
	Dokumentasjonsprosjekt	119
	Konklusjonar	119
10	KJELDESKRIFT OG LITTERATUR	120
11	VEDLEGG	123
	Vedlegg 1 - Spørjelite til musea	123
	Vedlegg 2 – Katalog over kulturhistoriske bygningar på musea	125

1 SAMANDRAG

Utgreiinga søker å gi svar på ein del spørsmål som Kulturdepartementet stilte i eit oppdragsbrev til Ryfylkemuseet 21. juni 2010. Nedanfor følgjer eit samandrag av dei funna som er gjort i arbeidet med utgreiinga, presentert i den rekkefølga spørsmåla blei stilte.

Eit oversyn over dei kulturhistoriske bygningane blir presentert i *kapittel 5*. Det samla talet på kulturhistoriske bygningar på musea i Rogaland er 214. Musea melder om fleire bygningar enn dei som tidlegare er innmeldte til "Statistikk for arkiv, bibliotek og museum". Ein grunn til dette er at termen "kulturhistorisk bygning" er problematisk. Vi rår til at departementet gjennomfører ein grensegang mellom "kulturhistoriske" og "andre" bygningar og presiserer kva som skal reknast med mellom dei "kulturhistoriske" bygningane. Det er også nødvendig å presisere korleis storleiken på bygningane skal målast.

Det er eit særpreg ved museums-samlingane i Rogaland at dei fleste husa er bevarte "på rot". Det har både fordelar og ulemper. På den eine sida kan dei framstå som meir autentiske og som eit godt grunnlag for aktiv formidling. Ved at bygningane står i sitt opphavlege miljø er det dessutan bevart fleire uthusbygningar og sekundærbygningar enn ein finn på friluftsmusea. På den andre sida er både vedlikehald og formidling meir kostnadskrevjande enn om bygningane ligg samla i eit friluftsmuseum.

Bygningssamlingane representerer til saman eit breitt utval av opphavlege bruksområde og byggemåtar, og er ein viktig del av bygningsarven i Rogaland. Det er likevel meir glissent i samlingane når vi nærmar oss vår eiga tid, og her er relativt få bygningar frå industrisamfunnet.

Eigarskapet til bygningane er eit anna, interessant trekk ved museumssamlingane i Rogaland: Halvparten av bygningane musea har ansvar for er i eiga til andre enn musea.

Eit viktig formål med å bevare bygningar på museum er å formidle kunn

skap og opplevingar om bruken av husa og livet i og mellom husa. Men det er ikkje alltid dette går i hop med verneomsyna. Også på museum må det vera rom for å verne hus som kan formidlast på annan måte enn gjennom aktiv bruk og allment tilgjenge for publikum.

Departementet krev at alle bygningar på musea skal vera oppmålte og dokumenterte. Mindre enn halvparten av bygningane på musea i Rogaland er oppmålte, og standarden på dokumentasjonen elles er varierende.

Dokumentasjon av bygningane blir omtala under *kapittel 7*. Det generelle bildet er at det er stor vilje til å drive dette arbeidet på ein god måte. Dei fleste har opplegg for løpande dokumentasjon av det som blir gjort med bygningane, men det er mye som kan gjerast betre.

Grunndokumentasjonen er som regel svak. Dette skuldast at dei fleste har overtatt bygningssamlingar som kom i stand ved frivillig arbeid gjennom lang tid. I eit *kapittel 4* har vi funne det nødvendig å presentere ei skisse til historie for bygningssamlingane på musea.

Den løpande dokumentasjonen blir gjort etter beste evne, men det har så langt mangla gode verktøy for ein systematisk dokumentasjon. For midlar løyvd frå ABM-utvikling har Byggnettverket utvikla ei handbok for dokumentasjon, men denne er basert på manuelle operasjonar. I påvente av vidare utvikling av katalogsystemet PRIMUS har fleire museum lukta på kommersielle FDV-system. Vi trur det vil vera billegare og meir effektivt å ta i bruk slike system enn å utvikle eit parallelt verktøy spesielt for musea, men alle musea er ikkje samde i det.

I *kapittel 8* drøftar vi ein muleg *standard for dokumentasjon*.

Det er dessutan viktig å ta dokumentasjon av den immaterielle delen av bygningsvernet på alvor. Gjennom ratifisering av UNESCO-konvensjonen har Norge forplikta seg til å ta vare på den handlingsborne tradisjonskunnskapen i bygningsfaga. Vi ser på dette som ein sjølvstendig del av bygningsvernet ved musea og meiner det er behov for å styrke medvitnet om og det praktiske arbeidet med framhenting, dokumentasjon og vidareføring av denne kunnskapen.

Tilstanden til bygningane blir drøfta i *kapittel 6*. Her stig det fram eit samansett bilde som delvis heng saman med at det er vanskeleg å setta omforeinte kriterium for korleis ein skal vurdere tilstanden. Vi møter såleis eit metodeproblem som blir nærmare drøfta i *kapittel 3*.

Vurderinga av bygningane blir også hemma av at dokumentasjonen av bygningane er ufullstendig. Jfr. omtalen av behovet for betre dokumentasjon ovanfor.

Grovt sett kan ein dele bygningane i to: Ein del som er i tilfredsstillande, god eller svært god stand, ein annan del der det er behov for meir eller mindre omfattande reparasjons- og restaureringsarbeid. Ein mindre del av bygningane, kring 10%, er i svært dårleg eller i ein kritisk tilstand.

I målkapitlet, *kapittel 8*, drøftar vi ein *standard for bevaringsarbeid* på musea. Det er eit generelt behov for styrke arbeidet med vedlikehald og sikring av bygningane. Utviklinga mot eit ugunstig klima kombinert med bygningssamlingar som ligg spreidde i område som er tungreiste på grunn av fjordar og ferjer gjer og at behovet for ressursar er stort.

På den andre sida har musea svært ulike ressursar til rådvelde, og internt er prioriteringa mellom dei ulike museumsoppgåvene ulike ved dei ulike musea, og også over tid. Det er såleis vanskeleg å skilje ut bygningsvernet som eit isolert arbeidsområde utan å vurdere den samla ressurstilgangen til musea, og korleis desse ressursane blir brukte.

Den bygningshistoriske *kompetansen* ved musea blir drøfta i *kapittel 7*. Rogalands-musea har generelt stor realkompetanse, men deltakinga i nasjonale og internasjonale nettverk er svak. Det er heller ikkje særleg samarbeid eller utveksling av erfaringar lokalt. Dette betyr at vedlikehald og utvikling av kompetanse i stor grad bygger på egne erfaringar.

Vi meiner det er *behov for å utvikle samarbeidet* lokalt, men det er inga interesse mellom musea for å gå inn i nye konsolideringsprosessar nå. Spørsmålet blir nærmare drøfta i *kapittel 9*. Her foreslår vi at musea går saman om å gjennomføre eit pilotprosjekt for FDV-dokumentasjon.

Departementet spør også om korleis samhandlinga mellom musea og apparatet til *Riksantikvaren* er. Det viktigaste kontaktpunktet for eit slikt samarbeid er kontoret til Fylkeskultursjefen i Rogaland. Her er det avgrensa kapasitet, og samhandlinga handlar i hovudsak om behandling av søknadar frå musea om støtte til vedlikehald av freda bygningar i eiga til musea. Spørsmålet blir nærmare omtala i *kapittel 7*. I den grad musea har noe ønske til dette samarbeidet måtte det vera at det var stader der ein kunne gå for å hente faglege råd og rettleiing.

2 BAKGRUNN OG MANDAT

I brev 21. Juni 2010 gir Kulturdepartementet Ryfylkemuseet i oppdrag å stå føre ”arbeidet med ei utgreiing om dei kulturhistoriske bygningane som vert forvalta av musea i det nasjonale museumsnettverket i Rogaland”. Vi gjer her greie for bakgrunnen for oppdraget, og kva mandat som har ligge til grunn for arbeidet.

Initiativet til å løfte fram bygningsvernet på musea blei tatt av Nasjonalt nettverk for bygningsvern og handverkskompetanse på musea (Byggnettverket) på eit nettverksmøte i Setesdal 3.-4. September 2009. Som resultat av ei drøfting av museumsmeldinga (St.meld. nr. 49 (2008-2009) Framtidas museum) vedtok nettverksmøtet ein uttale som blei oversendt Kulturdepartementet. På grunnlag av denne uttalen blei Byggnettverket invitert til møte med departementet.

Situasjonen

I notatet til departementet peika Byggnettverket på dei store utfordringane som ligg i forvaltninga av samlingane av kulturhistoriske bygningar på musea. Etter museumsstatistikken for 2009 har musea ansvar for 4 866 bygningar.¹ Dette omfattar både bygningar som er flytta til friluftsmuseum og som står på sine opphavlege tufter. Byggnettverket understreka at desse bygningane representerer ein vesentleg del av den bygningsarven som er underlagt dei strengaste vernekrava, som bør tene som gode referanse- og forskingsobjekt og som ligg godt til rette for formidling av kunnskap og opplevingar.

Samtidig meldte musea om store etterslep på pleie, vedlikehald, restaurering og dokumentasjon av bygningane. Utviklinga mot eit mildare og fuktigare klima gjer dessutan at forfallet går raskare enn tidlegare.

Museumsreforma har, på den andre sida, tilført musea nye ressursar som også

har kome arbeidet med vedlikehald og dokumentasjon av bygningssamlingane til gode. Det er dessutan etablert to nettverk som heilt eller delvis arbeider med bygningsvern: Byggnettverket med særleg fokus på bygningar og tradisjonskunnskap, og Handverksnettverket med ei breiare tilnærming til handverksfaga. Begge nettverka arbeider for å heve kompetansen innafor bygningsvernet og informerer einannan gjensidig om aktivitetane i nettverka.

Byggnettverket har gitt arbeidet med å heve nivået på dokumentasjonen av vernearbeidet høg prioritet. Med støtte frå ABM-utvikling er det gjennomført eit prosjekt kalla ”Kjeldeskaping og kunnskapsoppbygging i bygningsvernet” som m.a. har ført til utgiving av ei handbok i bygningsvern. Resultata av dette arbeidet vil bli brukt i arbeidet med å utvikle bygningsmodulen i registrerings- og katalogiseringsprogrammet PRIMUS.

Musea har dei siste åra også lagt større vekt på å bruke arbeidet med bygningane som middel til å hente fram att, dokumentere og vidareføre den handlingsborne tradisjonskunnskapen. Dette er ein viktig del av den immaterielle kulturen, og som bygger på ulike økonomiske, økologiske, kulturelle og personlege føresetnadar i ulike delar av landet. Det er såleis viktig å bygge opp ei brei forståing for å ta vare på dei ulike ”dialektane” i tradisjons-handverka.

Betre dokumentasjon vil gi grunnlag for betre vern, kompetanseheving, og betre grunnlag for forskning og formidling. Kompetansehevinga har også den effekten at musea i større grad avdekkjer behov for reparasjons- og restaureringstiltak.

¹ Statistikk for arkiv, bibliotek og museum 2009, ABM-skrift 67, ABM-utvikling 2010

Utfordringa

I brevet frå nettverksmøtet på Rysstad i Setesdalen peikar medlemmane i Byggnettverket på at auka ressurstilgang og etablering av nettverka har mye å seia, men at det ikkje er nok. I kvardagen opplever musea gjennomgåande at forfallet går fortare enn kapasiteten til vedlikehald. Dette blir også sannkjent i stortingsmeldinga der det står at "Forventningene til vedlikehold og drift av disse bygningane øker i takt med profesjonaliseringa av museet, og er ikke alltid i tråd med den økonomien som ligger til grunn"(side 99).

Det har virka i negativ lei at ordningar som tidlegare kunne støtte omframme tiltak ikkje lenger er tilgjengelege for musea. Dette gjeld støtte frå Kulturrådet, Kulturminnefondet og Riksantikvaren.

I museumsmeldinga blir det peika på viktige hovudmål for forvaltning, forskning, formidling og fornying. Byggnettverket peikar på at det er med uro ein ser at samlingane av kulturhistoriske bygningar ved musea i stor grad fell utafør dei tiltaka som departementet foreslår.

Forslag frå Byggnettverket

Byggnettverket sannkjente at det ikkje hadde noe fullgodt bilde av bygningsmassen på musea, tilstanden til bygningane eller korleis det sto til med dokumentasjonen av dei. Ein kjente heller ikkje godt nok til kva ressursar musea faktisk rår over i bygningsvernet, eller kva nivå det er på kompetansen innafor musea.

Det var såleis mange spørsmål som det burde vore noen svar på som grunnlag for drøfting av mulege tiltak. Det kunne dessutan vera behov for å drøfte nærmare kva mål som skal leggst til grunn for bygningsvernet på musea.

Med eit tilfredsstillande grunnlagsmateriale ville det vera behov for å drøfte tiltak som gjeld både organisering, ressursar og kompetanse.

På dette grunnlaget foreslo Byggnettverket at det blei sett i gang ei utgreiing om bygningsvernet på musea.

Oppdraget frå departementet

Kulturdepartementet tok inn over seg dei problemstillingane som Byggnettverket reiste, og bad om ei utgreiing. Mandatet blei forma slik:

I samband med handteringa av den vanskelege sysselsetjingssituasjonen vinteren 2008/2009 sende departementet ein førespurnad til musea om moglege prosjekt i ein eventuell tiltakspakke. Responsen var overveldande. Det kom inn meir enn 400 prosjektframlegg, som i all hovudsak dreidde seg om vedlikehald, rehabilitering og oppgradering av kulturhistoriske bygningar. Innanfor den ramma som til slutt vart fastsett, var departementet berre i stand til å yta tilskot til litt under 10 % av desse prosjekta.

Dette tyder på at jamvel om departementet i dei årlege tilskotsbrevva stiller krav om at museet skal setja av "nok midlar til periodisk og løpande vedlikehald av heile bygningsmassen og utstillingane", gjer det seg reint faktisk gjeldande store etterslep. Korkje departementet eller ABM-utvikling har fullgodt oversyn over situasjonen, og det er få eller ingen museum som har teke i bruk eit fullgodt instrument for å dokumentera dei einskilde bygningane.

Det vil etter kvart vera naudsynt å vurdere stoda for bygningsvernet ved musea i heile landet. I fyrste venda kan det likevel vera tenleg å avgrensa seg til eitt fylke, slik at rekkja av problemstillingar kan gjerast mest mogleg heilskapleg før alle musea i det nasjonale museumsnettverket i neste

venda vert bedne om å gje informasjon.

Eitt av dei faglege nettverka for musea er Nasjonalt museumsnettverk for bygningsvern og handverk – Byggnettverket. Dette vert leidd av Ryfylkemuseet v/direktør Roy Høibo. Dette nettverket har mellom anna utvikla prosjektet Kjeldeskaping og kunnskapsoppbygging i bygningsvernet og i denne samanhengen utarbeidd ei praktisk Handbok i dokumentasjon av bygningar.

Det kan vera tenleg å ta til med ein analyse av bygningsbevaringa ved musea nettopp ved Ryfylkemuseet og hine musea i Rogaland fylke: Ryfylkemuseet leier byggnettverket og leiinga der har fleire tiårs røymsler med bygningsvern. Museet forvaltar om lag 70 kulturhistoriske bygningar, og dei fleste av desse står der dei alltid har stått. Ryfylkemuseet har nyleg teke over eit freda tun med 15 bygningar som hittil har hatt antikvarisk tilsyn direkte frå kulturminnestyresmaktene; eit interessant spørsmål vil såleis kunna vera om denne endringa vil få noko å seia for den framtidige forvaltninga av desse bygningane.

Dei fem musea i Rogaland som inngår i det nasjonale museumsnettverket forvaltar til saman 185 kulturhistoriske bygningar. Desse fordeler seg med 70 på Ryfylkemuseet, 42 på Jærmuseet, 37 på Haugalandmuseene, 25 på Dalane Folkemuseum og 11 på Stavanger museum.

Mandat

På den bakgrunnen som er referert ovanfor utforma departementet eit mandat med følgjande innhald:

Det er behov for å få utarbeidd eit oversyn over dei kulturhistoriske bygningane under dei einskilte musea:

- Talet på bygningar
- Type bygningar
- Storleik; alle bygningane skal vera oppmælte og dokumenterte
- ”På rot” eller flytt til museumsområde
- Eigarskap og avtalar
- Tilstand
- Løpande vedlikehald
- Omframme utbetningsbehov
- Noverande bruk
- Framtidig bruk (planar, potensial)

Kva for opplysningar som må liggja føre for at ein bygning skal vera fullgodt dokumentert, er det ikkje utan vidare eitt klart og enkelt svar på. Dette spørsmålet bør drøftast i utgreiinga med tanke på å koma fram til ein mogleg standard.

Likeins kan spørsmålet om tilstand verta ulikt vurdert av ulike fagfolk. I utgreiinga bør det difor drøftast om det er råd å definera ein standard som konkrete bygningar kan vurderast i høve til. Dette vil mellom anna òg måtta knytast an til ei drøfting av kva for mål som bør setjast for bygningsvernet på musea.

Om den forvaltande institusjonen er det naudsynt å vita om museet rår over fullnøyande fagkompetanse til å ta hand om bygningane. Dessutan vil det vera nyttig å vita om kompetansen er å finna mellom dei tilsette ved museet eller om det dreier seg om kjøp av tenester utanfrå – frå ein privat marknad eller frå andre museum e.l.:

- Bygningshistorisk kompetanse
- Handverkarkompetanse

- *Annan kompetanse*

Vidare bør musea gjera greie for korleis dei maktar å handtera dei kulturhistoriske bygningane innanfor eksisterande budsjetttrammer, det vil mellom anna seia kor mange år institusjonen vil måtta bruka på å koma over alle bygningane med tyngre vedlikehald, og kva som ville ha vore den fullgode fleirårssyklusen for å vera på høgde med utfordringane.

Spørsmålet om ytterlegare konsolidering, eller eventuelt andre samarbeidsavtalar med andre museum, ville ha kunna gjeve eit betre grep om vedlikehaldet av dei kulturhistoriske bygningane, skal òg drøftast.

Ei anna relevant problemstilling er verktøyet for registrering av informasjon om dei aktuelle bygningane. Det er hevda at både den noverande modulen i PRIMUS og ASKELADDEN (som Riksantikvaren nyttar) er for statiske program for registrering av bygningar. Det trengst eit meir dynamisk program, eitt som kan følgja bygningen over tid og vera ein reiskap i den løpande dokumentasjonen av forvaltning, drift, vedlikehald og restaurering. Vil vegen vidare vera å vidareutvikla dei aktuelle modulane i PRIMUS eller ASKELADDEN, eller vil det vera ei like god eller betre løysing å kjøpa program for forvaltning, drift og vedlikehald i den private marknaden?

Korleis er samhandlinga mellom musea og Riksantikvarens apparat for ivaretaking av det breiare kulturminnevernet? Bør dette sjå annleis ut i framtida?

Kulturdepartementet og ABM-utvikling treng meir kunnskap om dei spørsmåla som er skisserte ovanom.

Ryfylkemuseet får i oppdrag å leia dette utgreiingsprosjektet i Rogaland. Det vert lagt til grunn at arbeidet vert utført i nært samarbeid med hine musea i det nasjonale museumsnettverket i dette fylket.

Vidare er det eit vilkår at Ryfylkemuseet i oppdragsperioden har løpande kontakt med ABM-utvikling; særleg viktig vil dette vera i spørsmål som gjeld metodeutvikling og registreringsverktøy og andre problemstillingar som kan tilseia samordning på nasjonalt nivå.

Endeleg rapport skal liggja føre innan 1. mars 2011.

Statsbudsjettet 2011

I forslaget til statsbudsjett for 2011 foreslår Kulturdepartementet ein budsjettauke der bygningsvernet blir vektlagt spesielt.² Departementet gir i tillegg uttrykk for at det ser behov for ytterlegare tiltak på dette området og melder at det har starta ei utgreiing om bygningsvernet i Rogaland. I tillegg til utgreiinga om bygningsvernet i Rogaland skal det "utvikles en metodikk som kan tas i bruk i hele landet".

Vi oppfattar det siste som ei utviding av dei krava som blei stilte i samband med uforminga av det opphavlege mandatet, og må ta eit atterhald i forhold til at det under forhandlingane om rammene for oppdraget ikkje blei tatt høgde for noen omfattande metodeutvikling. Dette er elles nærmare omtala i neste kapittel.

Gjennomføringa

Løyvinga til utgreiinga ga rom for ein arbeidsinnsats på 10 vekeverk, eller 375 timar. Arbeidet er utført på deltid i perioden 1. september 2010 – 28. februar 2011.

Alle musea blei i starten bedne om å spele inn sine svar på dei spørsmåla de-

² St.prop. 1 S (2010-2011) Kulturdepartementet, Kap. 328 Museums- og andre kulturvernformål.

partementet stilte, og vi gjennomførte etter dette ein besøksrunde til musea der vi gikk gjennom spørsmåla, drøfta ulike problemstillingar og var på synfaring til eit utval bygningar.

Undervegs i skriveprosessen har musea fått enkeltkapittel til gjennomlesing og kommentar, og eit samla utkast blei sendt til høring i januar 2011. Utkastet blei også drøfta i eit Museumsleiarmøte³. Dei fleste musea har etter dette kome med skriftlege kommentarar som er innarbeidde i den endelege utgåva av utgreiinga.

Arbeidstida har vore fordelt med ca 20% på innsamling og bearbeiding av primærdata, ca 15% på møte av ulike slag, og resten på gjennomgang av andre kjelder og litteratur og skrivearbeidet.

Vi vil takke Leif Dybing og Olav W. Thomassen ved Dalane Folkemuseum, Hans Dybvad Olesen ved Jærmuseet, Ove Magnus Bore ved Museum Stavanger, Grethe Paulsen Vie og Mads Ramstad ved Haugalandmuseene og Grete Holmboe ved Ryfylkemuseet for konstruktive innspel og nyttige samtalar.

Vi har prøvd å legge vekt på ei framstilling av dei enkelte musea der musea skal kjenne seg att, men vi har samtidig tillate oss å komma med noen overordna vurderingar og konklusjonar som står for vår eiga rekning. I neste kapittel drøftar vi noen av dei metodiske problema vi har støytt på, og peikar på sider ved arbeidet med utgreiinga som kan løysast betre om denne utgreiinga blir følgt opp med liknande utgreiingar frå andre fylke.

---

³ Museumsleiarmøtet er eit forum for drøfting av felles interesser mellom Dalane Folkemuseum, Jærmuseet, Museum Stavanger, Haugalandmuseene og Ryfylkemuseet.

3 METODE

I mandatet for utgreiinga har Kulturdepartementet peika på at arbeidet også skal omhandle metodeutvikling og registreringsverktøy. Nedanfor følgjer ein omtale av måten det er arbeidd med denne utgreiinga på, og ei vurdering av dei erfaringane vi har gjort oss.

I forslaget til statsbudsjett for 2011 blir det presisert at ”det skal utvikles en metodikk som kan tas i bruk i hele landet”. Det siste må kunne tolkast som ei utviding av krava til metodeutvikling i forhold til den oppgåva som var formulert da rammene for utgreiinga blei avtalt.

Det er også viktig å understreke at dette ikkje er noe forskingsprosjekt som bygger på bestemte hypotesar eller avgrensede problemstillingar. Oppgåva har vore å skildre ein situasjon ved å svare på ein del konkrete spørsmål. Arbeidsmetoden har vore å samle inn relevant materiale på ein tenleg og kostnadseffektiv måte og bearbeide dette stoffet i lys av aktuell litteratur og egne erfaringar.

Om utgreiinga kan tene som modell for andre, må det først og fremst vera heilskapen i arbeidet som må ha denne funksjonen. Men vi vil nedanfor gjera nærmare greie for korleis vi har arbeidd og kva erfaringar vi har gjort undervegs.

Målet med utgreiinga

Tidsramma for dette arbeidet har vore 375 timar, eller 10 normale vekeverk. Arbeidet har vore utført på deltid innafor denne ramma, fordelt over ein periode på fem månadar. Dette er ei ramme som ikkje har gitt rom for særleg utanomsnakk, men i staden gjort det nødvendig å konsentrere oppgåva om dei sentrale måla slik desse blei formulerte i mandatet frå Kulturdepartementet.

Vi gjorde i førre kapittel greie for bakgrunnen for utgreiinga, og det mandatet vi har fått frå Kulturdepartementet. I dette ligg det ei todelt oppgåve: På den eine sida å få fram ei tilstandsanalyse, på den andre

sida å drøfte ein standard, ein norm, for bygningsvernet på musea. Begge delar er vanskeleg, da det vil vera ulike syn både på vurdering av tilstanden og kva standard ein skal jobbe mot. Dette har konsekvensar for dei svara ein får når ein spør musea om grunnlagsmateriale. Vi kjem tilbake til dette nedanfor.

På denne bakgrunnen bør ein sjå utgreiinga som del av ein prosess der krava til bygningsvernet på musea er under utvikling. Musea må balansere sin innsats i bygningsvernet opp mot andre mål og tilgjengelege ressursar, men gjennom konsolidering og nettverksarbeid skjer det ei gradvis heving av standarden på det arbeidet som blir utført.

For å få full nytte av eit arbeid som dette burde det såleis vore lagt inn ei seminarreke der musea kunne drøfta spørsmåla undervegs. Det ville kravd meir tid enn tida som blei stipulert til dette arbeidet, og det ville kravd større engasjement hos dei samarbeidande musea.

Byggnettverket hadde ønskt at det blei sett i gang ei brei utgreiing for heile landet. Det var det ikkje midlar til. Ein punktanalyse frå Rogaland kan likevel gi innsyn i ein del allmenne problemstillingar, og han kan vera utgangspunkt for jamførande analyser frå andre fylke. Dette kapitlet kan vonleg vera til noe hjelp for slike jamførande analyser.

Innsamling av materiale

Første steg i arbeidet var innsamling av grunnlagsmateriale. Det ligg ikkje føre detaljerte opplysningar om bygningsssamlingane til musea frå før. Det materiale

som blir samla inn til museumsstatistikken er for grovt.

Omfanget av det materialet som skulle samlast inn blei ikkje vurdert som så stort at det var tenleg å legge arbeid i noen form for elektronisk rapportering eller bearbeiding. Det blei utarbeidd eit tabell-skjema for innfylling av noen kjerneopplysningar om bygningane til musea, og med ei tilhørande liste med spørsmål om tilleggsopplysningar i samsvar med dei spørsmåla som var stilte i mandatet frå departementet. Det skjemaet som blei sendt musa følgjer som vedlegg 1.

Skjemaet hadde openbare veikskapar, men avslørte og at bygningssamlingane ved musea var svakt dokumenterte. Dette er forhold vi drøftar seinare i utgreiinga. Sentrale problemstillingar er t.d. definisjonen av ein kulturhistorisk bygning, om oppmåling er eit tilfredsstillande mål på dokumentasjon og om ein skal rekne grunnflate eller bruttoareal når ein skal oppgi storleiken på ein bygning.

Dersom ei slik undersøking skal gjennomførast fleire gonger er det viktig å presisere ein del forhold som vi omtalar i det følgjande.

Areal

Det må gå klart fram kva areal ein spør etter. Det vil vera fornuftig å spørja etter både grunnflate og bruttoareal. Dermed vil ein få eit bra grunnlag for å vurdere omfanget av vedlikehaldsoppgåvene.

Arealet er likevel ikkje noe eintydig mål. For å vurdere dei utfordringane dei enkelte musea har må ein også vurdere talet på bygningar og kor dei er plasserte i geografien og i forhold til hovudsetet til museet.

Funksjon

Vi fann det nyttig å få oversikt over kva type bygningar som var i eiga til musea, og spurte etter funksjon. Med funksjon meinte vi kva bygningen opphavleg var brukt til. Som svar fekk vi ei rekke ulike nemningar

som måtte bearbeidast for å få eit samla oversyn over samlingane.

Det bør utarbeidast ei liste over aktuelle funksjonar, slik at ein får eit mest muleg standardisert materiale. Denne kan ta utgangspunkt i lokal nemningsbruk og aktuelle kategoriar, men vi ser i ettertid at det også kunne vore nyttig og tatt utgangspunkt i kodelista til SEFRAK.⁴ Her er opphavleg funksjon delt inn i 9 hovudgrupper:

1. Hus for fast busetnad knytt til landbruk, fiske og fangst
2. Hus for fast busetnad utan tilknytting til landbruk eller anna spesiell verksemd
3. Hus for fritidsbusetnad
4. Hus for energiproduksjon, bergverk, industri med tilhøyrande biformål
5. Hus for merkantil verksemd med tilhøyrande biformål
6. Hus for offentleg forvaltning, kyrkje og militærstille med tilhøyrande biformål
7. Hus for undervisning, forskning, idrett og andre kulturformål med tilhøyrande biformål
8. Hus for samferdsleformål med tilhøyrande biformål
9. Hus for offentleg tenesteyting og sosiale formål med tilhøyrande biformål

Under kvart hovudformål hadde SEFRAK 9 underpunkt, og under kvart underpunkt var det ei ytterlegare fininndeling på 9 kategoriar. Hus for fast busetnad knytt til landbruk, fiske og fangst kunne etter dette kategoriserast på 81 ulike måtar. Alt i alt fekk ein 729 ulike kategoriar. Ei slik fininndeling er neppe tenleg på regionalt nivå, men skulle denne undersøkinga vore gjennomført på nasjonalt nivå kan det hende ein burde vurdert å bruke SEFRAK,

---

⁴ Sekretariatet for registrering av faste kulturminne i Noreg (SEFRAK): *Kodeliste for registrering av hus*, Oslo 1979

eller i alle fall delar av kodelista, som eit utgangspunkt.

I tillegg til opphavleg funksjon, eller formål, spurte SEFRAK også etter sosial og fysisk miljøsamheng. Det har ikkje vi spurt etter i innsamlinga av materiale til denne utgreinga. Men departementet stiller ikkje spørsmål om kva bygningane representerer.

SEFRAK kode 800 Samferdsleformål, undergruppe 8 hus for skipstrafikkformål, undergrupp 4 fyr = kode 884. Tonjer fyr, Haugesund.

Byggemåte

Departementet spurte heller ikkje etter byggemåte. Men vi fann det tenleg også å få eit oversyn over korleis ulike konstruksjonar var representert på musea. Heller ikkje her spesifiserte vi mulege kategoriar på førehand, og det straffa seg. Musea har ikkje alltid oversyn over byggemåte, dei skil ikkje alltid mellom t.d. reisverk og bindingsverk, og mange hus er bygde med kombinasjon av ulike konstruksjonar.

Også her kunne vi hatt nytte av å sjå kva ein gjorde da den store SEFRAK-registreringa blei gjennomført. SEFRAK brukte desse kategoriane:

1. Trekonstruksjon
2. Murkonstruksjon

3. Støypt konstruksjon
4. Metallkonstruksjon
5. Blandingskonstruksjon
9. Anna type yttervegg

Også her var det ei findeling i undergrupper. Under trekonstruksjonar t.d. reisverk, sleppekonstruksjon, lafteverk, skjelterverk og bindingsverk. Og under mur: Naturstein, teglstein, betongstein.

Så lenge hovudmålet med ei undersøking ikkje er ei analyse av funksjon eller byggemåte, må ein finne eit forenkla nivå som tener formålet.

Tilstand

Den største utfordringa var likevel å få svar på eit av dei sentrale spørsmåla i undersøkinga: Kva tilstand er bygningane i? Og her nyttar det ikkje berre med klare kategoriar. Her kjem det også an på auga som ser. Ei av utfordringane frå departementet var å formulere ein standard som bygningane kan vurderast ut i frå. Dette vil bli behandla seinare.

I svara vi fekk inn nytta musea nemningar som meget god, god, mindre god, meget bra, bra, tilfredsstillande, ikkje tilfredsstillande, ruin, svært god, middels, god, bra, dårleg, behov for reparasjon.

Ein kan løyse problemet ved på førehand å be om at tilstanden blir klassifisert som t.d. svært god, god, mindre god, dårleg, eventuelt på ein skala frå 1 til 5. Eller ein kan bruke kategoriane til SEFRAK:

1. God stand
2. Begynnande forfall
3. Langt kome forfall
4. Ruin

Under punkt 2 og 3 ga SEFRAK-registreringa rom for å registrere årsakene til forfallet.

Registrering av faste kulturminne i Noreg

C Kodeliste for registrering av hus

Sekretariatet for registrering av faste kulturminne gjennomførte på 70- og 80-talet ei omfattande registrering av gamle hus i Norge. Det blei m.a. utarbeidd ei kodeliste som kan vera nyttig i arbeid med andre registreringar.

Jærmuseet har i sine innspel til dette arbeidet lufta tanken om ”en utvidet bedømmelseskala som består av seks-åtte trinn der det er knyttet bestemte kriterier til hvert trinn: Fukt, råte, tetthet, setningsskader, skadedyrsangrep, tilsyn, vedlikeholdsplaner, fare for sammenrasing, vegetasjon, grunnmurstabilitet, tilstand på dører, vinduer, taktekking, maling osv.” Jærmuseet peikar også på at ein slik tilstandsskala truleg vil bety ei jamnare bedømming musea i mellom, samtidig som det lettare vil få fram landsdelsvariasjonar.⁵

I skjematisk form har Jærmuseet gjort eit forsøk på å utvikle eit bedømningsverktøy som ser slik ut:

---

⁵ Kommentar frå Hans Dybvad Olesen i e-psot 08.12.2010.

Karakter	Behov for utskifting av materialer i %	Beskrivelse
0	100%	Ruin eller tuft av bygning. Rekonstruksjon (parafrase) må skje på grunnlag av muntlige eller skriftlege kilder, tegninger, fotos eller maleri.
1	100 -80%	Kondemnable, men mulig å måle opp for kopibygging. Noen bygningsdeler kan muligvis brukes om igjen.
2	80 – 50 %	Kan reddes, men over 50 % av bygningen må kopibygges.
3	50 – 25%	Kan ha ustabil fundament, hovuddkonstruksjon og/eller uttett tak. Utskifting av store deler av bærende konstruksjoner nødvendig.
4	25 - 15%	Fundament/grunnmur, hovuddkonstruksjon og tak/overdekking er stort sett i orden. Sekundære element slik som: Panel/murfuger/ murpuss, vinduer, dører og belistning kan være råteskadd/mangler delvist. Taket er tett men har ikkje nødvendigvis den korekte tekkingen. Restaurerings/istandsettingsplan er utarbeidet.
5	15 - 10%	Utvendig kledning/murliv og tak er stort sett i orden. Vinduer og dører er stort sett intakte men mangler overhaling. Sopp- og insektangrep og fukt er under kontroll.
6	10 - 5%	Utvendige arbeider på bygningen er stort sett slutført Arbeid med innvendige spesialinnredninger er i gang
7	5 - 0%	Innvendige overflatearbeider er godt i gang. Vedlikeholdsplan og sikringsplan er utarbeidet. Tekniske installasjoner er inspisert av fagpersonale og fungerer som de skal.
8	1 - 0%	Det gjenstår minder arbeider utvendig og/eller innvendig Planmessig vedlikehold er i gang.
9	0%	Heis flagget, istandsetting/restaurering er fullført. Nå er det spennende om du greier å følge vedlikeholdsplanen og komplettere sikringsplanen

Museet understrekar at dette er eit forsøk, først og fremst eit grunnlag for vidare drøfting. Vi antar at det vil vera nyttig å sjå nærmare på problematikken om liknande utgreiingar skal gjennomførast i andre fylke.

Det vil likevel vera slik at jamførbare observasjonar av tilstand må ha eit felles utgangspunkt. Helst skulle same person vore rundt og vurdert alle bygningane ved sjølvsyn, men det ville vore ei omfat

tande oppgåve som ville kravd langt større ressursar. Kompromisset i arbeidet med denne utgreiinga har vore inspeksjon av noen utvalde bygningar.

Vi ba om få sjå døme på ein bygning eller eit anlegg som museet sjølv meinte var i god stand, og i motsett ende, eit døme på bygning eller anlegg som var i dårleg stand. Det var heller ikkje her høve til å gå grundig til verks med bygningstekniske undersøkingar, men det ga eit bilde

på korleis tilstanden blei vurdert, og det ga døme på korleis det står til.

Ein kombinasjon av ei noe meir presis kategorisering av ulike tilstandar, og noe romslegare rammer for synfaring, ville gitt grunnlag for ein meir presis omtale av tilstanden.

Ein viktig del av materialinnsamlinga var møte med og intervju av dei som er ansvarlege for bygningsforvaltninga ved dei ulike musea. Her var det muleg å oppklare svar som var uklare, innhente tilleggssinformasjon og drøfte ulike syn på vurderingar og prioriteringar.

Bearbeiding av stoffet

Det materialet som låg føre var såleis ei blanding av data som var kvantifiserbart, men med noe varierende kategorisering, og eit kvalitativt materiale frå observasjonar og intervju. I utgangspunktet kanskje ikkje dei beste føresetnadane for ei presist resultat, men datamengda var ikkje større enn at ei handverksmessig tilpassing av tidlegare erfaringar med dokumentasjons- og forskingsprosjekt gjorde jobben nokså grei.

Talmaterialet blei bearbeidd og lagt inn i nye tabellar som ga god oversikt over dei ulike problemstillingane. Ein del av desse tabellane er tatt inn i utgreiinga.

Det kvalitative materialet er bearbeidd og sortert manuelt i forkant av skrivearbeidet.

Utkast til delkapittel, og etter kvart utkast til ei samla utgreiing, er distribuert til og drøfta med dei musea som utgreiinga omfattar. Eit fleirtal av musea har i tillegg kome med skriftlege tilbakemeldingar.

Ein kan handtere større materiale enn det som låg føre her på denne måten, men på eit punkt vil det vera behov for andre verktøy.

Konklusjonar

Dei ressursane som var nødvendige for å gjennomføre ei slik utgreiing blei vurdert noe forsiktig. Dermed har arbeidet hatt noe trongare rammer enn det som kunne vore

ønskjeleg. På den andre sida har det aldri vore målet å utarbeide ei brei analyse av bygningsamlingane på musea, men å gi svar på noen spørsmål som kan gi eit betre grunnlag for å vurdere tilstand og behov innafor bygningsvernet på musea.

Hadde det vore meir tid ville det vore aktuelt og brukt meir tid på synfaringar til bygningar og anlegg og invitert til ein breiare og meir aktiv prosess musea i mellom.

Erfaringane med å be musea sjølve bidra med grunnlagsmaterialet er at spørsmåla burde vore meir presise på den måten at det burde vore vald ut noen kategoriar som skulle brukast for å beskrive areal, funksjon, byggemåte og tilstand.

For eit materiale av den storleiken som finst i Rogaland var det ikkje behov for noen elektroniske løysingar for å samle inn eller bearbeide stoffet. For meir omfattande undersøkingar kan det vera nødvendig.

4 BYGNINGSVERN PÅ MUSEA I ROGALAND

Dette kapitlet søker å gi ein bakgrunn for bygningsvernet på musea i Rogaland. Vi meiner det er viktig å ha kunnskap om historia til bygningsvernet for å forstå situasjonen i dag. Kva var ideane bak vernet av bygningane? Korleis blei samlingane bygde opp og kva retning tok bygningsamlingane på musea i Rogaland?

Det var nyorienteringa mot folkemuseums-tanken som i 1890-åra førte bygningsarven inn i musea. Folkemuseet, eller friluftsmuseet, blei den dominerande museumstypen i Norge, og museumstypen blir gjerne identifisert som eit bygningsmuseum. Anne Eriksen, som har skriva bok om musea meiner likevel at dei første tillaupa til friluftsmuseum, Oscar 2.s samling av gamle hus på Bygdøy og samlinga på Thomas Heftyes eigedom på Frognerseteren, var meir inspirerte av idear om romantiske parkar enn ønske om å redde gamle hus.⁶

Men snart blei tanken om å ta vare på det nasjonale særpreget ei viktig drivkraft for etableringa og oppbygginga av friluftsmusea. Samlingane skulle bidra til dokumentasjon av nasjonen. Anders Sandvig formulerte klare mål for si samling, der kunnskap om og formidling av fortidas livsformer var viktig. Tonte Hegard siterer Sandvig på at han ville redde bygningar og inventar frå "ødeleggelse og glemsel" og bygge opp "en samling av hjem, hvor man kan gaa lige ind til de mennesker, som har levet i dem, og lære deres livsformer at kjende, deres smag, deres arbeide".⁷

Tord Buggeland og Jakob Ågotnes peikar likevel på at det var dei eldste husa, og særleg spesielle og sjeldne bygningar, som vekte størst interesse hos Sandvig. Hen lente seg på gjeldande oppfatningar av kva som var verd å ta vare på og som kom til uttrykk i litteraturen. Han handla i pakt med gjeldande oppfatningar i samtida. Først i 1987 fekk Maihaugen sin husmannsplass.⁸

Også Hans Aall la bekymringa for ein kultur som var i ferd med å bli borte til grunn for si innsamling av gjenstandar og bygningar til Norsk Folkemuseum. Programmet for museet var å samle karakteristiske hus, "nationale Træbygninger", frå ulike bygder. Målet var å få museet anerkjent som landets ansvarlege museum for den etterreformatoriske kulturarven. Det blei etter kvart ei stor samling der det også blei arbeidd for å innlemme uthusbygningar i samlinga og for å få til ei innbyrdes plassering av husa i realistiske tunformasjonar.⁹

I boka si om den norske byggeskikken bruker Arne Lie Christensen nasjonalromantikken som forklaring på interessa for gamle og særprega hus.¹⁰ Det var nostalgien, særleg den, og arbeidet med å bygge opp ein nasjonal felleskultur, som forklarar den veksande interessa for "gamle dagar". Gamle hus blei omdefinerte til nasjonale minnesmerke, og det var kulturminna frå mellomalderen som vekte størst interesse, men også nyare minne frå bondekulturen blei trekt fram i lyset. Husa til innlandsbonden blei oppfatta som det mest rotekte.

Det har ikkje vore noen del av målet for arbeidet med denne rapporten å skriva historia til bygningsvernet på musea. Desse få glimta frå litteraturen om bygningsvernet er tatt med for å minne om at dette er ei stutt historie og at ho, sjølv om det har skjedd mye sidan Anders Sandvigs og Hans Aalls tid, bygger på idear som fekk stor gjennomslagskraft. Dei store friluftsmusea, og mange små, var godt

⁶ Anne Eriksen: *Museum*, 2009

⁷ Tonte Hegard: *Romantikk og fortidsvern*, 1984

⁸ Tord Buggeland/Jakob Ågotnes: *Maihaugen*, 1987

⁹ Tonte Hegard: *Hans Aall*, 1994

¹⁰ Arne Lie Christensen: *Den norske byggeskikken*, 1995

etablerte lenge før ein begynte å drøfte andre prinsipp for innsamling av bygningar til musea enn dei som praksisen til pionerane hadde lagt grunnlaget for. Jfr. Husmannsplassen på Maihaugen. Bygningsamlingane på musea er såleis også museumshistorie og minne om eit historiesyn som viste seg å vera svært levedyktig og som danna norm for museumsetableringar over heile landet gjennom ein lang periode. Hans-Jacob Ågotnes kallar tenkemåten eit ”folkemuseumsparadigme”.¹¹

Nå har ikkje musea vore heilt upåvirka av nye idear om korleis dei kan arbeide. John Åge Gjestrum og Marc Maure, som skreiv ”Økomuseumsboka”, meinte likevel at den nye tilskottsordninga for musea som kom midt på 1970-talet i stor grad gikk til å gjennomføre tiltak som var planlagte eller sette i gang mange år tidlegare.¹² Den utviklinga som ei tid hadde materialisert seg i andre land kom derfor seint til Norge. Tankane om det desentraliserte, inkluderande og tilstadeverande museet kom etter at norske museum var godt og vel etablerte og hadde nok med å ta i ferde med dei oppgåvene som pionerar hadde sett i gang.

I dag forvaltar musea kring 4 800 kulturhistoriske bygningar. Vi har ikkje oversikt over korleis dei fordelar seg i forhold til sosiale, økonomiske eller kulturelle kriterium, men det er grunnlag for å anta at det er ei viss skeivfordeling i forhold til dei betrestilte, innlandet og landsbygda. Men det treng ikkje bety at det er tatt vare på for mange bygningar.

Riksantikvaren peikar på at det er registrert over 300 000 ståande bygningar som er frå før 1900. 5 700 er freda. Bygningar frå dei siste 100 åra er ikkje registrerte. Punktvisse undersøkingar har vist at så mye som 1 % av den eldre bygningsmassen blir borte kvart år. Ein prosent av 300 000 er 3 000.¹³

Dersom vi ønskjer å ta vare på bygningsarven er det altså mye som tyder på at arbeidet burde intensiverast. Vi burde sikre eit godt vern for fleire bygningar. Og vi burde i det minst sikre eit godt vern for dei bygningane som alt er tatt vare på, anten av musea eller Riksantikvaren.

Museumsbygningane utgjer nesten halvparten av dei bygningane nasjonen har underlagt eit særleg strengt vern. Dei har dessutan ei særleg viktig rolle som verneobjekt. Medan freda bygningar framleis kan tene som bruksbygningar, med dei problemstillingane som kan knytast til ulike former for bruk, er museumsbygningane tatt vare på som dokument og formidlingsobjekt. Det er derfor særleg viktig at desse bygningane blir handterte på ein slik måte at dei framstår som gode referanseobjekt.

Både museet og Riksantikvaren har ansvar for vern av sjøbua til Dalane Folkemuseum i Sogndalsstrand. Bua inngår i områdefredinga av Sogndalsstrand.

¹¹ Omtalt i Anne Eriksen: *Museum*, 2009

¹² John Åge Gjestrum og Marc Maure (red.): *Økomuseumsboka*, 1988

¹³ Riksantikvaren: www.miljostatus.no, 2010

Seint og smått i Rogaland

I Rogaland kom ein seint på banen, og ein lukkast aldri med å etablere noe stort folkemuseum som ei samla bygningssamling i eit friluftsmuseum, sjølv om det blei jobba hardt for å få det til. Resultatet er blitt eit museumslandskap der ein stor del av museumsbygningane framleis står på sine opphavlege tufter og der det er nokså stor breidde i utvalet av bygningar vurdert ut frå ulike kriterium.

Musea i Rogaland forvaltar til saman 214 kulturhistoriske bygningar. Ryfylkemuseet har 73, Jærmuseet 59, Haugalandmuseene 42, Dalane Folkemuseum 31 og Museum Stavanger 9. Berre 6 fylke har færre kulturhistoriske bygningar under museal forvaltning, 12 har fleire. Hedmark og Oppland toppar lista med nesten 600 bygningar kvar. Oppfatninga av innlandsdominansen blir langt på veg stadfesta, men ikkje utan unntak. I Hordaland er det nesten 500 bygningar på museum.¹⁴

Stavanger Museum

Stavanger Museum, nå del av Museum Stavanger, er det eldste museet i Rogaland. Det blei etablert i 1877. Men det var ikkje bygningar som sto i fokus frå starten. Det var dei zoologiske samlingane som opptok stiftarane av museet. På det kulturhistoriske området la museet vekt på å samle inn utanlandsk materiale, og engasjerte både byens misjonærer og skipperar i dette arbeidet. Først i 1914 blei tyngdepunktet flytta mot arkeologien og kulturhistoria.¹⁵

Jan Hendrich Lexow, som var konservator og leiar for kulturhistorisk avdeling frå 1949 til 1988 kallar den kulturhistoriske avdelinga for ”museets stebarn”, i alle fall fram til 1909. Dei ressursane som blei stilt til rådvelde for denne delen av

verksemda ved museet var retta mot inventar og anna gjenstandsmateriale.¹⁶

Museet var likevel ikkje utan interesse for bygningsarven. I 1914 publiserer Anton Wilhelm Brøgger¹⁷ artikkelen ”Stavangerhus og byen omkring 1814”, som ifølge Lexow var det første oversynet ein hadde over byens bygningskultur. Han skreiv og meldingar om nye bygg. I 1915 sto han bak eit stort kulturhistorisk bildeverk om Rogaland med tittelen ”By og bygd i Stavanger amt, Ryfylke – Karmøy – Jæderen”. Forfattar var professor J. Z. M. Kielland. Fotograf var A. B. Wilse.

Harald Hals II¹⁸ engasjerte seg seinare i arbeid med å skaffe fram kunnskap om Utstein Kloster og museet deltok i arbeidet med den kulturgeografiske registreringa på Vestlandet. Dei store vernesakene blei, utanom Utstein Kloster, Gamle Stavanger og Gamle Skudeshavn. Museet var dessutan sterkt engasjert i utviklinga av Rogaland Folkemuseum.

Stavanger Museum kjøpte Ledaal i 1935. Foto: Ryfylkemuseet 1987.

Den første bygningen museet sjølv overtok for verneformål var Ledaal, Kiellandfamiliens lystgård på Egenæs. Byfogd Jonas Schancke Kielland var død i 1930, og det blei etter dette arbeidd for å finne ei løsning som kunne sikre bevaring av Ledaal. Resultatet blei at museet overtok eigedomen. I 1935 vedtok direksjonen ved Stavanger Museum å kjøpe Ledaal.

¹⁴ ABM-utvikling: *Statistikk for arkiv, bibliotek og museum 2008*, ABM-skrift 57

¹⁵ Stavanger Museum: www.stavanger.museum.no, 2010

¹⁶ Jan Hendrich Lexow: *Kulturhistorisk avdeling*, årbok, Stavanger Museum 1976.

¹⁷ Brøgger var konservator ved kulturhistorisk avdeling frå 1909.

¹⁸ Hals var konservator ved kulturhistorisk avdeling frå 1932.

Dermed starta eit omfattande restaureringsarbeid som først var ferdig i 1949. Det var eit krevjande arbeid, da bygningen skulle tene tre ulike formål, som delvis var i konflikt med kvarandre: Kongebustad, museum og representasjonslokale for museet og byen.

Engasjementet i arbeidet med Rogaland Folkemuseum starta samtidig. Frå 1950 blei konservatoren ved kulturhistorisk avdeling, som da var Jan Hendrich Lexow, medlem i styret. Han blei vald til varaformann året etter og overtok som styreleiar frå 1975. Denne posten hadde Lexow til 1982. Da gikk han ut etter å ha vore med i styret i meir enn 30 år, men da hadde også Rogaland folkemuseum fått sin eigen konservator. Fram til dess låg den faglege leiinga hos Stavanger Museum. Stavanger Museum hadde såleis eit vesentleg engasjement i folkemuseet som i denne perioden bygde opp ei bygningssamling på meir enn 50 bygningar.

For eigen del kom Stavanger Museum til å bli engasjert i bevaringa av Breidablikk, skipsreder Lars Berentsens herskapsbolig frå 1881. Ved testamentarisk disposisjon frå Olga Berentsen blei eigedomen stilt til rådvelde for eit legat som skulle "søke å bevare de parkmessige anlegg på Bridablikk og slektens gamle hjem der, - med et utstyr og inventar som har fulgt det i mine søskens og mine foreldres generasjon til minne om en svunden kulturperiode i byen".

Huset blei opna for publikum i 1975 og overtatt av museet i 1989 etter omfattande restaurering. Men på vilkår frå Rogaland fylkeskommune at drifta ikkje skulle belaste museets ordinære driftsbudsjett.¹⁹

Etter initiativ frå Richard Johnsen, som var formann i Konservesindustriens Teknologiforening, blei det reist eit engasjement for å bevare minne om hermetikkindustrien i Stavanger. Dette førte til at museet i 1979 gjorde vedtak om å overta eit fabrikkannlegg for sardinproduksjon i

Øvre Strandgate 88 og etablere hermetikkmuseum der.

Museums Stavangers avdeling Hermetikkmuseet i Øvre Strandgate 88. Foto: Ryfylkemuseet 1987.

I tilknytning til hermetikkmuseet overtok Stavanger Museum noe seinare Øvre Strandgate 90, som blei innreidd med arbeidarbustadar frå 1920- og 1960-åra. Huset var ferdig restaurert i 2002.

Parallelt med dette lukkast museet med å overta Nedre Strandgate 17 og 19, to godt bevarte kjøpmannsgårder med tilhørende sjøhus. Dette blei det nye museumsanlegget til Stavanger Sjøfartsmuseum. Anlegget blei opna i 1985.

Med desse husa hadde Stavanger Museum ei arealmessig omfattande bygningssamling, om ikkje så omfattande i tal på bygningar. Museet hadde dessutan to flytande byggverk som ikkje kravde mindre vedlikehald: Seglskutene "Anna af Sand" og "Wyvern". "Anna af Sand" er ei jakt som var sjøsett i 1848 og som kom i eiga til museet i 1973. "Wyvern" er eit lystfartøy av Colin Archer-type som blei bygt i 1890-åra og gitt som gåve til museet i 1984.

Både Sjøfartsmuseet ved Museum Stavanger og Ryfylkemuseet har store oppgåver knytt til fartøyvern. Her "Anna af Sand" som er ein del av samlinga til Sjøfartsmuseet ved Museum Stavanger.

¹⁹ Ove Magnus Bore: *Stavanger Museum 1977-2002*, Årbok, Stavanger Museum 2002.

Dalane Folkemuseum

Samtidig som Stavanger Museum vedtok å kjøpe Ledaal, flytta Dalane Folkemuseum inn på sorenskrivargarden Slettebø. Museet var grunnlagt i 1910, og hadde så langt hatt tilhald på garden Årstad i Egersund. Nå, i 1934, blei den gamle lyststaden til sorenskrivar Feyer stilt til rådvelde for museet.

Slettebø. Hovudbygningen, bestyrarboligen og skulehuset frå Møgedal i Helleland. Dalane Folkemuseum.

Eigentleg var ikkje Slettebø først og fremst ein lyststad. Da sorenskrivar Chrstian Feyer (1793-1879) i 1843 kjøpte garden og bygde huset hadde han som mål å skape eit mønsterbruk. På garden sto det frå før eit lysthus som var sett opp av konsul Truels Christian Krogh. Nå blei det sett opp eit staseleg hovudhus og ein romsleg styrarbusad for ein gardsbestyrar, og det blei drenerert og planta og utvikla eit mønsterbruk, slik målet var. Det var dette hovudhuset, og ein del av hagen, Dalane Folkemuseum fekk overta i 1934.

Meininga var å bruke huset som eit utstillingsbygg i eit museumsanlegg som også skulle omfatte eit "dalbutun" med heimehus, løe, stolpebu, smie, årestove og kverhus. Museet hadde sikra seg rettar til ei rekke bygningar som skulle inngå i eit slikt tun, men det kom ikkje i gang med noen flytteaktivitet før andre verdskrigen kom, museet blei okkupert og all aktivitet måtte leggest på is.²⁰

Alt medan museet heldt til på Årstad blei det drøfta planar om å etablere eit tun med fleire hus der. Da museet flytta til Slettebø låg det føre tilsegn om ei årestove frå Tonstad i Sirdal, ei smie frå Svindland i Sokndal, eit kvernhus frå Lagård i Eigersund, ei fagardsløe frå Barstad i Sokndal, ein tjelm frå Ognå og ei stolpebu frå Øygard i Øvre Sirdal.

Stolpebua blei flytta i 1937. Men det var så langt pengane rakk. Og så kom krigen. Slettebø blei militærleir som på det meste husa 3.500 soldatar. Alle husa som sto der frå før blei tatt i bruk av tyskarane, og det blei bygt ei rekke brakker og andre bygg i tillegg. Etter krigen låg Slettebø som ein spøkelsesby der folk tok seg til rette. Men etter kvart fekk museet kontroll på sine bygningar og det blei tilsett ein vaktmeister som kunne flytte inn i eit husvære i det gamle vognhuset. Museet fekk overta to av bygningane som sto att etter tyskarane, ei brakke og ein stall. Brakka blei tiltenkt funksjon som "håndverkets hus", men blei også over ein lang periode administrasjonsbygget til museet, stallen blei tiltenkt funksjon som "landbrukets hus", men måtte også tene som magasin. Museet hadde fått ein tilvekst på to bygningar som romma krigshistorie, men det var ikkje funksjonen som krigshistoriske minnesmerke dei skulle tene.

Tanken om dalbutunet, friluftsmuseet på Slettebø, blei oppgitt. I staden voks det fram ein ide om å ta vare på hus på staden. Same utviklinga gikk føre seg i Rogaland Folkemuseum, som vi skal sjå nedanfor. Det var nok ein tanke i tida, men ein skal vel ikkje sjå bort frå at leiarane ved dei to musea, Ingjald Mehus i Dalane Folkemuseum og Peder Heskestad i Rogaland Folkemuseum også snakka med einannan.

Det første huset Dalane Folkemuseum kjøpte for å bevare på staden var ei sjøbu på Sogndalsstrand. Bua blei kjøpt i 1950, sett i stand og innreidd med båtar og fiskereiskap. Bua blir seinare marknadsført

²⁰ Øystein Morten: *Dalane Folkemuseum 100 år – et historisk tilbakeblikk*. Årbok for Dalane nr. 18 2008-2010

som fiskeri- og sjøfartsmuseum. Men det stoppar ikkje med, dette er berre starten. I 1954 overtar museet ansvaret for ein låve på Moi og kjøper eit stølshus på Steinberg i Lund og ei fagardsløe og eit fjøs på Barstad i Sokndal. I Egersund vil museet redde eit av dei gamle husa i Kirkegata. Men dette må rivast, og blir tatt ned for lagring på Slettebø. Museet får elles ikkje skrøyt for å bruke tide og krefter på ei rønne frå Kirkegata som ikkje er anna enn fire vegger med eit potethol under.²¹

Mindre motstand er det mot å overta løa på Austrumdal i Bjerkreim, husa på Espelistøl i Lund, eit naust på Varhaug (her trør dei inn i domenet til Rogaland Folkemuseum), og tre kvernhus og eit tørkehus på Fuglestad i Ognå.

I tillegg til alt dette meinte Mehus at Dalane Folkemuseum måtte ta på seg ansvaret for kulturvern i heile distriktet. Museet måtte bidra til at dei gamle husa blei tatt vare på enda fleire stader enn der museet hadde utveg til å gå inn og kjøpe hus. Ein tankegang like fjern frå realitetane som leietråden til Peder Heskestad i Rogaland Folkemuseum. Det var eit ekte og inderleg engasjement fristilt frå alle økonomiske føresetnadar og realistiske framtidsutsikter.

Han skjønner nok etter kvart at drifta av eit museum og vedlikehald av ein stor bygningsmasse krev ressursar. På årsmøtet i 1958 møter han tydeleg sliten, skriv Morten, erklærer at gründerperioden er over og foreslår at det blir oppretta ein felles konservatorstilling for Dalane Folkemuseum og Rogaland Folkemuseum. Det er eit omfattande samarbeid han tar til orde for, men det blir med det. Det skal ennå gå 20 år før desse musea får konservatorstillingar. Mehus får kongens gull og museet går i stå. Stølen på Steinberg i Lund forsvinn av seg sjølv, museet greier ikkje vedlikehaldet.

Så kjem det nye kostar inn i museet. I 1966 har Arvid Midbrød sagt ja til å ta på seg leiinga v museet. Ikkje lenge etter

blir ein av dei gamle draumane til Mehus oppfylt, eit gammalt skulehus, skulehuset frå Møgedal i Helleland blir flytta til Slettebø. Same året kjøper museet Bilstadhuset midt i Egersund. Huset var bygt av Jacob Bilstad i 1843. Han var skipsreiar, og på loftet dreiv far hans seglmakarverkstad.

Dalane Folkemuseum overtok det praktfulle Bilstadhuset i 1966 og gikk dermed for alvor inn i byhistoria. Foto: Ryfylkemuseet 1987.

Appetitten på nye oppgåver ute i distriktet avtar heller ikkje. I 1974 overtar museet kvernhus og tørkehus på Øyna i Helleland, eit par år etter eit kvernhus på Åmdal i Heskestad. Og i Halsabukta på Hovland på Eigerøy står ein eigedom med eit sjøhus frå 1826 som opphavleg blei brukt til mottak og omsetting av sild. Det overtar museet ansvaret for.

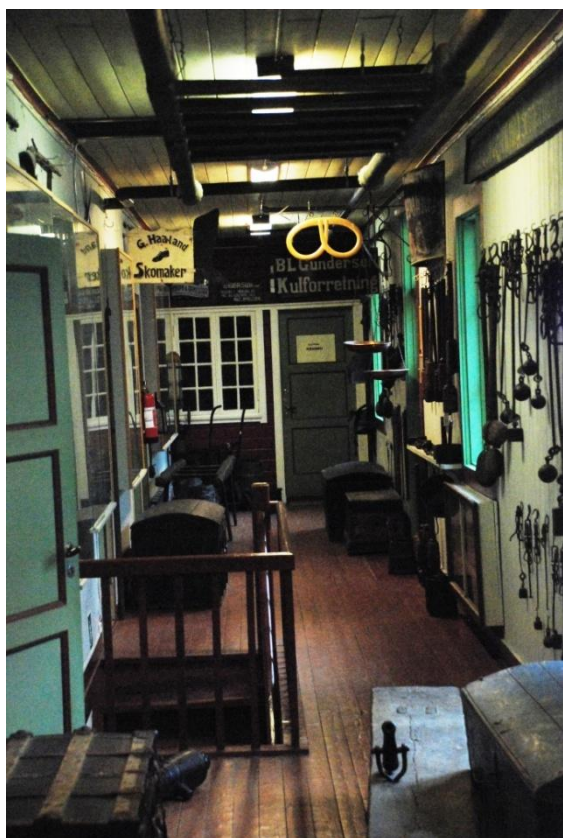
I tillegg engasjerer museet seg i bybevaring i Egersund og i bevaringa av Lindøy batteri. Arvid Midbrød gikk inn i jobben med same engasjement som forgjengaren, er høgt og lågt, jobbar kveldar og helger og blir kritisert for det han likevel ikkje rekk med. Men noen lysglimt når inn til styraren. Det er ikkje berre kritikk å høre. Museet har lenge hatt ein dyktig vaktmeister i Magne Jørgensborg. I tillegg har museet fått oppretta ein ny stilling for handverkar. Og på 1990-talet gjer arbeidsløysa at museet får tilført omfram arbeidskraft. Under arbeidet med restaurering av husa på Øyna får dei besøk av arkitekt Arne Berg, den store gurun i bygningshistoria. Han skryt av museet, og peikar på det særleg verdfulle at museet legg vekt på å til-eigne seg og vidareføre den lokale ”dialekta” i byggeskikken.

²¹ Det er Øystein Morten som referer dette i jubileumsboka, og som siterer Sigurd Dancke, son til museumsgrunnleggaren Anders S. Dancke.

Museet styrkar ytterlegare bygningsarbeidet sitt i 2002 da det blir oppretta stilling for ein handverkar nummer to. Samtidig vågar museet å seia nei takk til fleire hus. Da museet i 2000 fekk eit av bruka på Ueland i Lund som gåve fann ein etter lengre tids arbeid med saka fram til ei løysing som gjennom sal oppfylte testatorsk ønske. Men museet overtok Hellenen i Jøssingfjord frå Titania AS i 2002.

Dalane Folkemuseum har ei relativ stor bygningssamling, og har i tillegg tatt på seg ansvar for vedlikehald av bygningar som ikkje er i eiga til museet. Bygningsvernet er ei prioritert oppgåve ved museet. Ressursane står likevel ikkje i forhold til oppgåvene.

Ei av brakkene som sto att etter tyskarane på Slettebø blei overatt av Dalane Folkemuseum og brukt som administrasjonsbygg og utstillingslokale for handverksamlingane i ei årrekke. Handverksavdelinga er det ennå. Foto: Ryfylkemuseet 2010.

Haugalandmuseene

Tanken om oppretting av eit museum i Haugesund skal ha kome opp alt kring 1880. Da var John A. Døsseland (1862-1940) frå Haugesund assistent for Anders Lorang under hans utgravingar på Karmøy for Bergens museum. Døsseland blei så begeistra for det han fann at han meinte Haugesund burde få sitt eige museum der ein kunne ta vare på "minner frå fedrene". Men tanken slo ikkje an. "Man hørte ikkje på Døsselands advarsler. Materiale fra byens grunnleggelse – uerstattelige ting som man kunne fått fra første hånd – gikk tapt for alle tider. Agenter fra fremmede museer trålet våre bygder. Mange gjenstander, som nu fins i Nordiska Museet i Stockholm, burde ha prydet montrene i Haugesunds museum i dag."²²

Det skulle gå mange år før tanken var moden for realisering. Avisene var innom spørsmålet både i 1913 og 1914, men i 1924 blei det offentliggjort ei rekke artiklar om museumsspørsmålet som førte til eit opprop "av en del kjente menn og kvinner". Som ei følgje av dette blei det etablert ein komite som i 1925 la fram forslag til statutter for eit museums- og historielag for Haugesund og bygdene.

Ideen var å etablere eit bymuseum, men etter tilråding frå direktøren ved Stavanger Museum, Eyvind de Lange, også med ei sjøfartsavdeling.²³

I minneorda om Døsseland blir museet i Haugesund omtalt som hans verk. Han blei medlem i det første museumsstyret og fungerte fram til sin død som museumsstyrar. Men det var utan lønn. Han arbeidde elles som lærar i den høgre skulen til 1927.²⁴

Da museet blei etablert 3. november 1925 blei formålsparagrafen formulert slik:

²² C. Magne Rønnevig: "Museums- og historielaget for Haugesund og bygdene. 10 års-beretning". Artikkel i "Museet i Haugesund", Haugesund 1935.

²³ Jens Hagland og Carl Egil Buch: *Haugesund Museum 50 år*, Årbok for Karmsund 1966-1976

²⁴ Haugesund Museum: *Årshefte 1935-1945*.

Museums- og historielaget for Haugesund og bygdene har til formål å innsamle og ta vare på alt kva der har interesse for byens og bygdens historie og befolkningens livsvilkår og erhverv gjennom tidene, og å hindre at gjenstander av denne art blir ødelagt.

Namnet var i seg sjølv ei programklæring. Museet skulle dekke heile regionen og dokumentere samverknaden mellom by og land, kyst og innland, fiske og jordbruk.

Sjøfartsavdelinga voks raskt, og kom også snart til å omfatte båtar, med dertil veksande behov for magasinplass.

Gjenstandssamlinga blei i første omgang magasinerte på loftet på Lillesund skole, men frå 1932 fekk museet disponere ein del av loftsrommet på rådhuset. Robert Kloster blei henta inn for å leie monteringa av samlinga og museet kunne opne 26. November 1933.

Dette var likevel berre meint som ei mellombels løysing. Museet arbeidde heile tida for å skaffe rommelegare og meir tilgjengelege lokale, og fekk i 1938 eige- domen Jonas Liesgt. 10 av konsul H. M. Wrangell til formålet. Det blei straks sett i gang planlegging i innreiinga, men i 1940 blei eige- domen rekvirert av tyskarane og framsto etter krigen som både nedslitt og mindre tenleg enn ein hadde tenkt seg. Og om ikkje det var nok blei eige- domen rekvi- rert enda ein gong, nå som nødbustad. Pla- nane blei lagt på is.

I debatten før etableringa var det mange innlegg som hadde tatt til orde for å etablere eit friluftsmuseum av tradisjonell type, og museet tok nokså snart i ferde med å skaffe seg hus som kunne representere eldre bygningsformer. Det handla i første omgang om to røykstover, den eine frå Haukås og den andre frå Tveitali i Sveio. Stovene blei tatt ned, flytta til byen og lag- ra i garasjen i Jonas Lies gate. Men tyska- rane nytta tømmeret til peisved, og viktige bvgningar gikk dermed tapt.

Museet skaffa seg elles hand om ei bu på Mo i Etne, ei røykstove og eit kvern-

hus på Laupland i Bokn, ei stavløve frå Hå- land i Sandeid i 1937 og ei stampe og eit kvernhus frå Sveio i 1946. Men det var ingen stad å gjera av dei, så i første om- gang blei dei ståande der dei sto.

Fleire stader blei vurderte som hø- veleg tomt for eit friluftsmuseum. Lothe- parken og Haraldsvang var m.a. framme i debatten, og eige- domen i Jonas Lies gate. Men det blei ikkje noe av, og museet kom etter kvart til den sannkjenninga at det var betre bygningsvern å ta vare på husa der dei hørte heime enn å flytte dei til byen. Ikkje ulikt tankane som vi alt har sett ut- vikla seg i Dalane Folkemuseum og som vi nedanfor skal sjå at også kom til å bli gjel- dande museumspolitik i Rogaland Fol- kemuseum.

I 1945 blei Nils Henrik Tuastad tilsett som fast bestyrar. Det viste seg å vera eit lukkeleg val, sjølv om han ikkje lukkast med alt han prøvde å ta tak i. Noe av det første han tok fatt på var arbeidet med å skaffe museet betre lokale. Det skulle vise seg å bli ein både langvarig og tung jobb. I starten omfatta planane fram- leis eit friluftsmuseum, men dette blei etter kvart oppgitt og museet lukkast ikkje med å skaffe seg nye lokale før det frå 1975 gradvis tok i bruk ledige lokale i meieri- bygningen i Skåregata 142, to år etter at Tuastad hadde slutta i museet.

Ein av dei meir resultatrike oppgå- vane var ei omfattande kulturgeografisk registrering av bygningskulturen i distrik- tet. Denne omfatta heile Nord-Rogaland, og også bygder som blir rekna som tilhø- rande Ryfylke-regionen. Museet sitt såleis med eit unikt kjeldemateriale i form av foto, rapportar, teikningar og originaldo- kument.

Etter Tuastad overtok Carl Egil Buch jobben. Ei av hans programsaker blei å etablere avdelingar i alle kommunane i regionen. Dette programmet omfatta også ei bygningssamling. Buch meinte at ”Ved å bevare et systematisk utvalg av disse (byg- ningar og anlegg) på rot, ville man ikke bare på en enkel og billig måte kunne etab- lere en bygningssamling på linje med til-

svarende museer. Man ville også kunne oppnå en taktisk spredning av museums-samlingen til alle deler av regionen”.²⁵ Den taktiske delen av programmet handla også om å etablere museet som eit bygningsmuseum med eit rimeleg tal bygningar. Tonjer fyr var da alt innlemma i samlingane.

Miljøavdelinga i Dokken var første steg for å realisere planen til Buch. Etter søknad og langvarig saksbehandling blei det fråflytta Ferkingstadhuset med tilhørande naust stilt til rådvelde for museet og blei opna i 1978. Ferkingstadhuset var oppført like før 1850. Bustaddelen er innreidd slik han kunne framstått i perioden 1900-1910. Huset omfattar elles eit sjøhusloft, eit vindeloft og eit salteri. Så hører det altså eit naust til, med eit tømra eldhus i eine hjørnet.

Dokken i 1987, Ferkingstadhuset, før museet bygde båthall ved sida av.

Ti år etter, i 1989, fekk museet overta eit anna hus, Blikshavnhuset. Etter kvart også Losahuset og Stavahuset. Haugesund kommune var framleis eigar. Museet hadde kunna etablere seg utan at det var nødvendig å overta eigedomsretten til husa. Seinare blei bedehuset Zion flytta til Dokken, og det blei reist eit nytt båthus i tilknytning til miljøavdelinga. Ein kopi av ein kolonialbutikk er også satt opp. Museumsavdelinga i Dokken består såleis av 6 kulturhistoriske bygningar pluss eit båthus, og framstår som eit forbilledleg og lett tilgjengeleg museum sentralt i byen. Museet eig dessutan eit tilstøytande område som

²⁵ Carl Egil Buch: *Museet i Haugesund 1975-1992*, Årbok for Karmsund, 1992

gir gode utvegar til utviding av avdelinga, og Dokken er eit godt utgangspunkt for turar til museumsavdelinga Tonjer fyr.

Ideen om å innlemme bygningar i museet som framleis blei ått av tidlegare eigar blei vidareført i arbeidet med å bygge opp bygningssamlinga ved museet. I Solhåla i Vedavågen inngikk museet avtale med eigarane av fire naust- og sjøhusbygningar om at museet kunne få setta i stand, vedlikehalde og bruke husa, men slik at eigarane framleis skulle ha visse bruksrettar. Restaureringsarbeida var ferdig i 1983.

På Utsira overtok museet på liknande måte ansvar for eit sjøhus som Mikal Klovning åtte. Med desse tre avdelingane, Dokken, Solhåla og sjøhuset på Utsira hadde museet dekkja viktige delar av kystkulturen: ”Sildetilvirkerens miljø i byen, fiskerbondens arbeidsmiljø, sildeentreprenørens arbeidsmiljø og redskapstilfang”. Nå var tida inne for å retta blikket mot landbruket.

Karmsund Folkemuseum tok på seg ansvaret for bygningane i Solhåla utan å få noe eigarskap til dei.

Derikhuset på Salane blei første tilskotet til ei landbrukssamling. Dette var eit gardshus som museet gjorde avtale om å ta vare på i 1981, og som var ferdig istandsett fem år seinare. Men det hadde ingen uthusbygningar, berre murane etter løa står att, og det dekkja såleis berre ein avgrensa del av dei funksjonane museet ønskte å dokumentere. Her blei prinsippet om bruks- og vedlikehaldsavgiftar vidareført, og ein søkte dessutan samarbeid med frivillige krefter for å drive avdelinga. Museet sannkjente at det ikkje hadde ressursar til noen aktiv drift, og at ein var avhengig

av frivillige krefter for å skape aktivitet i tilknytning til avdelingane. I tilfellet Derikhuset kom Skudenes historielag til å spele denne rolla.

I 1984 fekk museet overta bygningar og innmark på Ørpetveit frå Rogaland vegkontor og det sette dessutan i gang med restaurering av småbruket Veien på Nessa. Museet har i tillegg ansvar for noen enkeltstående bygningar andre stader.

Karmsund Folkemuseum lukkast i løpet av forbausande få år med å bygge opp ei relativt stor bygningssamling, men det var openbare veikskapar ved modellen. Museet har tatt på seg heile vedlikehaldsansvaret for bygningane, utan å ha full råderett over dei. Bygningane er i fleire tilfelle vanskeleg tilgjengelege, og museet har ikkje ordna seg med tilfredsstillande rettar til tilkomst og parkering. Det kan dessutan vera vanskeleg, for ikkje å seia uråd, å etablere tilfredsstillande servicebygg for publikum. Resultatet er at museet sit att med eit stort og tyngande vedlikehaldsansvar utan å kunne utnytte det potensialet for formidling som bygningssamlinga har.

Konsolideringa som følgte av Museumsreforma på 2000-talet gjorde at museet fekk ansvar for ytterlegare bygningar. I samarbeid med Stiftelsen Haugesjøen tar museet vare på sjøhusa på Kortanes, som skal vera mellom dei eldste i Haugesund. Wrangelhuset blei bygd i 1840 og blei overtatt av Haugesund kommune på 1980-talet. Stiftelsen Haugesjøen leiger dette og ein verkstadhall og har frå 2009 samarbeidd med kommunen om restaurering av huset. Stiftelsen har i tillegg overtatt ”Træfikkhuset”, og er likeeins i gang med restaurering og sikring av dette.

På Røvær har museet, i samarbeid med historielaget, ansvaret for Hiltahuset, eit hus som er brukt både som skule- og bustadhus. Det skal vera det eldste på Røvær. Huset sto til nedfalls da historielaget tok eit initiativ til å ta vare på det tidleg på 1980-talet. Framleis gikk det fleire år før ein greidde å reise tilstrekkeleg med midlar til å setta det i stand, men i dag fungerer

det som eit bygdemuseum med faste opningstider.

Nedstrand Bygdemuseum har basen i Nedstrand Ungdomshus som blei bygd i 1913. Det var etter bygging av nytt bygdaus i 1992 at det gamle ungdomshuset blei tatt i bruk som utstillingslokale for samlingane til bygdemuseet. I tillegg til ungdomshuset eig bygdemuseet også Nessa skule som er flytta til friluftsområdet Leira. I Tysvær ligg og Hesthammar skule som blir vedlikehalde og brukt av Karmsund folkemuseum. Det skal vera den eldste skulestova i Tysvær, bygt i 1863. Bygningen var i bruk som skulehus til 1959.

Bokn Bygdemuseum held til i ungdomshuset på Håland (1908). Huset er noe ombygt. Museet har hatt tilhald her sidan kring 1980. Museet eig dessutan eit kårhus, ei røykstove og eit kvernhus på Laupland. Vindafjordmuseet består av eit tun med kvernhus, røykstove og stabbur som er sett opp på eit areal som blei gitt til museet i 1970. Arbeidet med oppbygging av museet hadde starta i 1960 og staburet blei flytta til området i 1971. I 1983 kunne museet opne nytt museumbygg på området.

Haugalandmuseene har etter kvart fått ansvar for ei bygningssamling som tel 42 hus, og som har god breidde i forhold til funksjonar og sosiale og økonomiske forhold. Det spesielle er at mange av husa blir eigd av andre, og at dei fleste, tilliks med bygningssamlingane på dei andre musea, i stor grad står på sine opphavlege tufter.

Ørpetveit. Haugalandmuseene.
Rogaland Folkemuseum

Den første spiren vi har funne til tanken om eit Rogaland Folkemuseum, er eit le-sarbrøt i Stavanger Aftenblad rett før jul i 1921.²⁶ Det er Johan Veka²⁷ som har skriva det. Her tar han til orde for eit ”Ryfylke Folke-musé”. Han viser til tilsvarande arbeid som er sett i gang andre stader, og meiner det er på tide å berge det som er att av ”sermerkte ting frå gamal tid, soleis hus, husbunad, klæbunad, dei ymse slag arbeidsreidskap o.s.b.” Og det er Suldal, og med nauda Sand, som er i hjarta hans, for i Sand står Lølands-loftet:

Ein lyt undrast på at Ryfylke ikkje har fått seg eit musé. For det er vel turvande! Ryfylke har enno ikkje so lite att av sin sermerkte bondekultur og elles alt som fylgjer med den. Ein kan då serleg peika på Suldal. Og på Sand. På Sand har vel m.a. det vidgjetne Lølands-loftet. Lølands-loftet ville i tilfelle bli ein gild grunnstokk til eit Ryfylke folkemusé. Men skal noko bli gjort med eit Ryfylke folkemusé, so lyt ein ta til straks. For storindustrien held på å eta seg inn i Ryfylke-bygdene. Og storindustrien, veit me, har so lett for å øydeleggja alt som hører til bondekulturen.

Litt seinare, i 1924, målber Johan Veka museumstanken på nytt. Denne gongen i ”Rygjatun”, elevbladet til Ryfylke folkehøgskule. Framleis er det behovet for å ta vare på ”dei mange forvitnelege ting me har frå gamletida vår” som er drivkrafta. Men hovudsaka i dette innlegget er å argumentere for bygdesamlingar. Veka er opptatt av å ta vare på dei gamle tinga i bygda, slik at ikkje alt som er verd å ta vare på blir ”stuva saman i kjellaren” til Stavanger Museum. Kvar bygd burde ha si

²⁶ Kjelder til opplysningane i det følgjande er ulike dokument i saksarkivet til Ryfylkemuseet.

²⁷ Johan Veka (1897-1986), lærar frå Bråtveit i Suldal, kom med i arbeidet med Rogaland Folke-museum i 1934, var med i styret frå skipinga i 1936 og satt der like til 1974.

bygdesamling, og ein del av det som er samla i byen burde sendast tilbake til bygda.

Guggedalsloftet sto sentralt i planlegginga av Rogaland Folkemuseum. Foto: Anne Lise Norheim.

Tanken om å ta vare på bygningar ser ut til å ha vore med heilt frå starten også i Ryfylke, men framleis var det langt fram til skiping av noe friluftsmuseum. Det neste aktstykket vi finn er eit avisinnlegg skriva av Magnus Vaage i 1928.²⁸ Han skriv at han lenge har gått med ein tanke om å få til eit bygdetun i Stavanger. ”Skal det gå som no det har gjort,” skriv han, ”vil det ikkje vara mange åra før Rogaland ikkje eig noko sermerkt gamalt tun å syne fram. Det litle me no har att av gamalt, må derfor vernast um snarast råd”. Det er altså tanken om å ta vare på det som er truga av moderniseringa som er drivkrafta også hos Vaage.

Det er ved Mosvatnet i Stavanger Magnus Vaage vil bygge friluftsmuseum. Her vil han ha ei røykstove, eit loft, ei lemstove, eit eldhus, ei smie og eit kvernhus. Da er bygdetunet komplett. ”Alle husa måtte vera torvtekte”.

Denne tanken slo til. Og utan førebuing var ikkje utspelet heller. Vaage fortel sjølv at han snakka med fleire om saka før han gikk til avisa med ho. Og tanken utviklar seg og får etterkvart brei støtte. I Stavanger Aftenblad 11. juni 1932 går 19 ordførarar frå Ryfylke saman om eit opp-

²⁸ Magnus Vaage var lærar og ein ivrig deltakar i kulturhistorisk arbeid av ulikt slag. Han var m.a. ei drivande kraft i arbeidet med rekonstruksjonen av Rogalands-bunaden og har skriva bygdebok for Erfjord (1959).

rop der dei rår til at Ryfylke går saman med Jæren om eit folkemuseum på Mostun i Stavanger. Det skal vera eit Ryfylke-tun og eit Jær-tun i museet, og fremste oppgåva til museet skal vera ”å halde vedlike dei verdfullaste bygningane frå gamal tid”. ”Me vil difor rår til at bygdefolk og byfolk slår ring um tiltaket, so det kan verte eit nytt samband millom by og land”, skriv ordførarane. ”Det vil styrkje ættekjensla og vyrdnaden for den gamle gode bondekulturen”.

Mostun var på denne tida ein eigedom ved Mosvatnet som Bondeungdomslaget i Stavanger hadde leigd av Stavanger kommune, hadde pussa opp og som nå framsto som ein ”folke- og friluftrestaurant”. Ved opningshøgtida i juli 1932 blei det peika på planane om etablering av Rogaland folkemuseum på staden, ”så det kunde bli et felles kultursentrum for by og bygd”.

Johan Veka likte utviklinga av museumstanken godt, sjølv om det altså var i ferd med å bli eit museum i byen. ”Her vil ein kunne få ein tokke av gamal god bondekultur i Ryfylke og på Jæren, i Dalane og på Karmøy”, skreiv han i Aftenbladet. Og ikkje nok med at han tok heile Rogaland med i museumsbildet sitt, han ville ha minnestøtter av Garborg og Løland på staden og. ”Dei representerer både det beste av gamal bondekultur, både i ætt og det dei skreiv”, heldt han fram, arbeidersonen og strandsittarguten frå Sand.

Magnus Vaage heldt og fram som ein aktiv deltakar i strevet med å utvikle museumstanken. Men han meinte at nå hasta det. Skulle ein lukkast med å ta vare på ”dei få eldgamle og sermerkete tun me har att i bygdene” måtte det nå blir fart i arbeidet. Målet hans var å få til ”det eldste Rogalands-tun me kan skaffe”. Loftet var ein bygning som låg han særleg tungt på hjartet. Det eldste av desse var Guggedalsloftet som sto i Bråtveit i Suldal.

Guggedalsloftet i Suldal er det eldste og mest sermerkete loftet me har att i Rogaland. Det er 8 alner i fir-

kant utanum svala. Loftet er truleg frå 1400-åra²⁹, og det skal både i teknikk og stilbragd stå på full høgde med ei beste millomalderloft i landet. Det er elles lita von um at ein får flytte det. Det finst andre slike loft, dei er ikkje so sermerkete, men vil likevel vere særseilte til tunet.

Så målber Magnus Vaage ennå ein ide, som ser ut til å ha fått ein del å seia for utviklinga av det nye museet. Han åtvarar mot den tanken at det nye museet skal samle inn alt gammalt som er å få tak i. Slike museum har vi frå før, skriv han, det som det gjeld om nå er å få tatt vare på og halde vedlike dei gamle bygningane. Det er oppgåve nr. 1. Det som trengst i tillegg er den husbunaden som høyrer til i bygningane. Ikkje noe meir. Vaage tek ut frå dette til orde for å bruke nemninga bygdetun om samlinga, og ikkje museum.

Dette får støtte hos direktøren ved Stavanger Museum, Jan Petersen. Han støtter tanken om eit bygdetun der ein tar vare på gamle bygningar. Men noen konkurrerande bondesamling, ser han ikkje noe behov for. Petersen slit elles med å få Stavanger Museum til å framstå som eit museum for heile Rogaland, og argumenterer for at Stavanger Museum også er eit museum for bygdene. Vi meir enn aner ei strategisk støtte til tanken om eit bygningsmuseum, ei støtteerklæring som samtidig kan hjelpe til med å posisjonere Stavanger Museum i konkurransen om gjenstandsmaterialet.

Elles er det nå Peder Heskestad³⁰ som er den drivande krafta i arbeidet med museet. Han har tidlegare engasjert seg i arbeidet med å bygge opp eit museum for Jæren, og er nå vald som formann i den nemnda som arbeider med å realisere ideen om eit felles museum for Jæren og Ryfylke

²⁹ Seinare har vi fått slått fast at nedste delen av Guggedalsloftet er bygt av tømmer som er felt i 1281.

³⁰ Peder Heskestad (1900-1986), lærar frå Klepp, museumsbyggjar og leiar i styret for Rogaland Folkemuseum frå starten og fram til 1975.

i Stavanger. På nyåret i 1933 blir han intervjuet av Stavanger Aftenblad, men det handlar meir om dei praktiske sidene ved å planlegge museet og samle inn pengar til det, enn kva idear Heskestad ønskjer å realisere gjennom museet. Vi får såleis ikkje noe innblikk i kva tankar Heskestad ber på i desse åra da museet var under førebuing.

På annan måte får vi likevel innsyn i kva tankar som låg bak engasjementet på Jæren. Folkehøgskulestyrar Erling Birke-land refererer i eit innlegg i Aftenbladet i 1933 til museums- og på Bryne der det er halde fram at det viktige er ”Å syne korleis ætter fyre oss hadde det, freista få folk til å lære av det dei ser, og få dei til å sjå den historiske samanhengen i tilveret.” Dette sagt i eit tilsvar til eit innlegg der konservator Harald Hals II ved Stavanger Museum ser ut til å ha sådd noe tvil om initiativtakarane heilt har skjønt kva dei held på med. Birke-land låner såleis eit par uttrykk frå Hals i tilsvaret sitt, og får såleis løfta museums-ideen opp frå minnefunksjonen til at museet kan vera eit bidrag til forståing og refleksjon.

Året etter, i mai 1934, legg Peder Heskestad fram den første planen for utbygginga av Rogaland folkemuseum på Mostun. 27 hus har han med i planen sin. Planen omfattar da eit Ryfylke-tun, eit Jær-tun, eit embetsmannshus og noen småhus elles. Ryfylke-tunet skal bli ein kopi av tunet på Århus i Suldal. Her vil han ha smie, badstove, eldhus, stabbur, fjøs, sauehus, folgehus og stovehus.

Guggedalsloftet er ikkje spesielt nemnt i planen. Men i ein avisreportasje seinare på året blir det opplyst at det nå blir forhandla om kjøp av loftet. Eigaren har handgitt bygningen for ein sum på kr. 2.000 og det er teikna livsvarige medlemskap for ein større sum enn dette. Kjøp av Guggedalsloftet er såleis innafor rekkevidde. Samtidig er det fleire hus under vurdering. Mest framme i avisene er eit staseleg heimehus frå Tu på Jæren som museet gjerne vil kjøpe.

Nå var det ikkje berre å setta i gang med flytting av Guggedalsloftet. Det var ein middelalderbygning som verneinteressene hadde vore merksame på lenge og som var freda etter vedtak i Kyrkje- og undervisningsdepartementet allereide i 1924.³¹ Stavangeravdelinga til Fortidsminneforeningen engasjerte seg mot flytting. Jan Petersen var leiar der, og nå hadde han ikkje fullt så stor forståing for flytting av gamle bygningar, som han hadde i debatten om kva slags museum Rogaland Folkemuseum skulle bli. Han meiner det er galt å flytte ”et hus som Guggedalsloftet ned fra sit oprindelige miljø” og engasjerer seg i eit forgjeves forsøk på å reise midlar til å kjøpe loftet for å bevare det på staden.³² I ein uttale frå juli 1934 skriv han at han:

Jeg kan ikke annet enn å finde det beklagelig, at en bygning som Guggedalsloftet som har stått i bygden i hundreder av år, som har været knyttet til bygden og bygdens liv helt siden middelalderen, som således inntar en enestående plass innen bygden, nu skal fjernes fra denne sin oprindelige plass.

Verneinteressa i Suldal får ikkje mye skrøyt. ”Det er vel intet å gjøre ved selve saken, den får vel gå sin gang, men jeg vilde gjerne at min uttalelse skulde følge med saken, så folket i Suldal kan få se min mening om den. Jeg synes det er en skam for bygden”, skriv Petersen.

Han er ikkje aleine om denne holdninga. Også Harald Hals II uttaler seg kritisk til flyttinga. ”Vi museumsfolk”, seier han ved eit seinare høve, ”mener for øvrig at det var uklokt å flytte det til Mostun.” Og så seier han noe som seinare blir ei hovudide for museet: ”Det er ikke om å

³¹ Etter kopi av melding frå Riksantikvaren til Ryfylke sorenskriveri. Fredinga blei tinglyst 24. april 1925. I tillegg til loftet blei stovehuset på garden freda samtidig.

³² Korrespondansen om Guggedalsloftet finst i arkivet til Riksantikvaren.

gjøre å flytte gamle bygninger og andre arkeologiske ting til et eller annet museum. Det vesentlige er at de blir bevart. Så kan de meget gjerne få være i fred på det sted hvortil de knytter sig. Det blir også det billigste”. Men denne tanken hadde førebels ikkje fått noe feste blant fotfolket, og som ei nest beste løysing fann museumfolka likevel å kunne tilrå flytting, da dei trur at museet og Fortidsforeningen vil kunne ha ”bedre opsigst med bygningen på Mostun enn på dens gamle plass i Suldal”. Også Den antikvariske bygningsnevnd fann å kunne tilrå flytting, og etter dette gir Riksantikvaren i brev 12. februar 1935 løyve til å flytte Guggedalsloftet frå Brå-tveit til Mostun. Heradstyret i Suldal hadde heller ingen innvendingar mot flytting. I referatet frå møtet i heradstyret står det at ein bygningskunnig mann frå Suldal skal stå for flyttinga.

Arkitekt Vreim ved Norsk Folkemuseum blei engasjert til å teikne ein plan for museet. Planen blei ei vidareutvikling av planen til Peder Heskestad, men ein hadde nå fått behov for to Ryfylke-tun, eit gammalt, som skulle omfatte Guggedalsloftet, og eit nyare. I tillegg blei det planlagt ei byavdeling mot Madlaveien, som elles bar namnet St. Svithuns gate i 1935. Guggedalsloftet var det første huset som skulle reisast, innafor det som i planen blei kalla Eldre Ryfylketun.

Sommaren 1936 kjem endeleg det praktiske arbeidet med oppbygging av folkemuseet i gang. Guggedalsloftet blir reist. ”Guggedalsloftet er eit so verfullt og sermerkt døme på gamal byggjeskikk i Rogaland, at me tykkjer me har noko å vise fram berre med dette eine huset her på museet”, seier Peder Heskestad til Aftenbladet.

Og slik blei det. Rogaland Folkemuseum blei opna da Guggedalsloftet var ferdig oppsett. Det skjedde søndag 20. september 1936. Og det blei ei strålende opning. Det var opptog med kronebrur og brurefylgje frå Kongsgård og ut til Mostun. I spissen reid felespelaren Leiv Mæle. Bak han kom kjøkemeister Theodor Dahl. ”So

kom brureparet, fru Thora Hatteland og Vegard Sletten i full brurestas og etter dei kom det store fylgjet ridande og gåande – alle i Rogalandsbunad”. Ute på Mostun var det brudlaup og rimord og store talar. Vegard Sletten greidde ut om arbeidet, fylkesmann Norem heldt den store talen om rogalendingen og folkelynnet og heimkjensla gjennom tidene: ”Heimen, det er ikkje berre stova og tunet, men heile natura, bygda, jorda som er odla av ætta, sed og skikk, alt det som bind oss saman i eit samfund, alt som høyrer til vårt nasjonale liv og vår nasjonale soge”. Macody Lund heldt den festlege talen om fattigdom og folketru, museumsdirektør Jan Petersen takka Peder Heskestad for arbeidet hans, konservator Harald Hals II greidde ut om Guggedalsloftet og Peder Heskestad minnst Tønnes Sande, som hadde vore ei drivkraft i arbeidet, og takka elles alle som hadde vore med på å gjera tanken om Rogaland Folkemuseum til ein realitet.

Guggedalsloftet var innreidd med eit bord med ølkjenger og ”ymse andre ting” i første høgda, og åkle ”og andre ting” i andre høgda. ”Dagen vart over all måte vellukka, og dei som stod fyre tilstelinga har all æra av det”, skreiv avisa Rogaland. Einaste malurten i begeret var det avisa 1ste Mai som sto for. ”Dagens festtale blev holdt av Macody Lund”, refererte også 1ste Mai, men dei nøydde seg ikkje med det: ”Hans småpussige vrøvl ville vært ganske underholdende var det ikke fordi gamlingen flettet inn en mengde rent nazistisk utenomsnakk”. ”Han heldt ein ypparleg tale – ein høg song til norsk bondekultur, og gamal norsk byggjekunst”, skreiv Johan Veka i Stavanger Aftenblad. Det var harde tider. Dyrkinga av det nasjonale var ein balansegang mellom det bygande og det ekskluderande.

Ut på kvelden same dagen, altså den 20. september 1936, blei det kalla saman til møte i Litlesalen til BUL i Stavanger, og Rogaland folkemuseum blei formelt skipa. Peder Heskestad blei vald til formann. Elles blei konservator Harald Hals II, bladmann Vegard Sletten og he-

radsagronom Nap. Njølstad valde. Stavanger Museum var altså med i styret heilt frå starten. Frå Ryfylke kom Johan Veka frå Suldal og lærar Jens Børretsen frå Sandeid med i styret. Hovudoppgåva til museet skulle vera ”å taka vare på bygningar som syner gamal byggeskikk i Rogaland”.

Da museet blei formelt skipa var innsamlinga av bygningar alt i full gang, og utbygginga var tenkt å følgje ei noe modifisert utgåve av planforslaget frå Halvor Vreim. Men framleis var det kritiske røyster til planen. Direktøren ved Stavanger Museum, Jan Petersen, ga stadig uttrykk for at han ikkje var negativ til ideen om eit folkemuseum i Stavanger, og såg at Stavanger Museum og det nye Rogaland Folkemuseum kunne ha gjensidig nytte og glede av einannan. I eit manuskript til ein udatert tale roser han ideen til Peder Heskestad, og meiner det er ein levedyktig ide. Han gir likevel uttrykk for eit atterhald i forhold til ideen om å rekonstruere eit ryfylketun i Stavanger. Etter at han først har snakka varmt om jærtunet seier han følgjande om ryfylketunet:

Litt annerledes blir det da med Ryfylketunet; det blir ikke i Ryfylkenaturen det kommer til å ligge. Men når praktiske hensyn tilsier at dette også bør legges i nærheten av Jærtunet, at de to bør ligge innenfor samme område, så får man bøie sig for det. Vi har i hvert fall utsynet mot Ryfylkefjellene, og jeg er ikke i tvil om at der også her inne mellom trærne skal kunne skapes stemningsfulle anlegg.

Det gikk ikkje raskt å bygge opp eit friluftsmuseum i Stavanger. Guggedalsloftet var kome opp, eit kvernhus frå garden til Bernhard Skårdal i Hovsherad i Lund og eit geithus og ei smie frå Tveitane i Hylsfjorden. Eit byhus er og nemnt i møteboka for styret. Truleg Hølleberggt 3 eller 5a, som museet hadde fått til rådvelde frå Stavanger kommune. Tu-huset er stadig eit

aktuelt flytteobjekt, men det står på endelege avgjerder om dette og hitt, og om tid og pengar.

Det er det og at det hastar etterkvart um me skal få tanken realisert. Dei hus det kan vera tale um å flytja, er gamle og fer ille etter kvart. Enno er det ikkje nokon vanske med å få dei, men etter kvart som tida går vert det verre, burtsett frå pengespursmålet. Me har mange hus til observasjon som for det fyrste høver oss godt, og som me truleg kan få. Men av økonomiske grunnar har me ikkje kunne gjera noko nemnande meir med det enno, enn å sjå på dei, seier Peder Heskestad til ”Rogaland”.

Det er ikkje heilt liketil å få oversyn over det konkrete innhaldet i museumsplanane. Noe er nemnt i forbifarten i eit intervju i ei avis, noe kan vera skrive inn i den nokså tynne møteboka frå desse første åra, ein og annan opplysning er å finne mellom dei papira som har overlevd ulike fasar i utviklinga av museet. Museet får tilbod om ein del hus, er ute og ser på eit stovehus på Tasta, eit på Høyland, Bjerga-tunet på Sjernarøy. Men så tar det brått på seg vøling av taka på garden Li opp frå Hylsfjorden i Suldal. Det skjer i 1938.

Peder Heskestad har altså vore på middelaldertur i Suldal, og fortel til avisa Stavangeren at han ”har sett meget gilt og interessant”. På Li hadde han ei stor kulturhistorisk oppleving. ”Du må knega deg i auene for at du inkje ska tru du er i sjølve millomalderen”, fortel han. ”Det er nå en stemning lenger tilbake enn det også – det er reine saga”. Og så set han i gang med vøling av taka på Li, under oppsyn av Johan Veka. Det er sjølv sagt kjempebra, men nokså langt frå oppgåva med å bygge eit friluftsmuseum i Stavanger.

Det er vanskeleg å tolke utviklinga av tankegangen hos Peder Heskestad utan å ha kjent han. At Johan Veka går inn for vøling av husa på Li for fulle mugger, er

ikkje vanskeleg å forstå. Men ein skulle tru Peder Heskestad ville hatt sterkare fokus på oppgåva ved Mosvatnet. Men han lar seg altså begeistre av stemninga av middelalder på Li, er sterkare i handling enn i målstyring og strategisk planlegging, og lar kjenslene styre utviklinga av folkemuseet. Det skulle snart føre i ein heilt annan retning enn Mostun.

Peder Heskestad blei avspora frå ideen om eit fri-luftsmuseum i Stavanger etter at han hadde vore på Li. Men det tok over 70 år før Li-tunet blei ein del av ei museal bygningssamling.

På Mostun kom det opp eit nytt hus, det tredje, i 1939. Det var smia frå Tveitane. Men så stopper det opp, og 1ste Mai spør om ein må gi opp flyttinga av gamle Stavanger-hus. Det er økonomien som er hovudproblemet, og så kjem krigen, og det blir full stopp i arbeidet med å få flytta bygningar til Mostun. Heskestad forklarar seinare lagnaden til folkemuseet på Mostun med mangel på interesse og dermed vantage pengar til å setta i stand og bygge ut anlegget.

I indre Ryfylke kjem det i mellomtida opp ein debatt om eit alternativ, eventuelt eit supplement til folkemuseet i Stavanger. Alt i 1938 reiser bladet Ryfylke spørsmål på leiarplass om det ikkje ville vore den beste løysinga om Ryfylke-bygdene saman reiste eit bygdemuseum på ein sentral stad, ”til dømes på Sand?”. I Sauda heradstyre blei det ein heil debatt same året om ein søknad frå Rogaland Folkemuseum om tilskott. Sondof Rabbe målbar det han kalla ”bondesyntet”. ”Bondesy-

net” gikk ut på at det var ille å flytte gamle særmerkte bygningar bort frå sin plass.

Debatten blussa opp att i bladet Ryfylke i 1942, men nå var det Sauda som burde vera staden for eit bygdemuseum for Indre Ryfylke. Dosent L. Aas var mellom dei som la tyngda si i argumentasjonen for eit bygdemuseum i Sauda. Og det blei nemnt opp ei kulturminnemnd som skulle arbeide med vern av kulturminne. Nemnda skulle ta vare på ein del gamle saker som var samla i Prestastova på Rød, ho sette i gang med innsamling av bygdedialekter, nedskriving av slektsoge, segner og stadnamn, tok opp spørsmålet om å få freda Kyrkjegardshaugen i Saudasjøen og var på utkikk etter ei røykstova og eit kvernhus. Ein tanke var å arbeide for eit museum i den planlagte parken bak Rådhuset. Dosent Aas meinte dette måtte bli eit museum for heile Indre Ryfylke. Ryfylke støtta denne tanken, men utafør Sauda blei det tenkt andre tankar.

”I 1939 hadde vi ei varemesse på Sand. Var det nokon då som fann ut at Sand var ein usentral og ulagleg plass for samling av heimeindustri og arbeid frå bygdene i Ryfylke”, skreiv ein anonym innsendar i Ryfylke. Og han brukte både turiststraumen over Sand, Ryfylke folkehøgskule og Ryfylke arbeidsskule som argument for lokalisering av eit bygdemuseum for Indre Ryfylke til Sand.

I Bråtveit sat Johan Veka og var med i styret for Rogaland Folkemuseum, var oppsynsmann for vernet av Li og tenkte at det som var viktig nå var å ta vare på ei husmannstuft i Suldal. Ja, ikkje berre tufta, i Suldal hadde ein ikkje berre tuftene att å ta vare på. Her var hus, jamvel eit par røykstover. Begynte også han å tvile på museumsideen ved Mosvatnet? Eller hadde han vore på besøk hos Halvor og Randi Røynevarden og gløymt den langsiktige planen for eit Rogaland Folkemuseum i Stavanger, han og?

Det var så vidt liv i Mostun også etter krigen. I ein artikkel i avisa Rogaland i 1948 blir det meldt at ryfylketunet hadde fått ”ein gild tilvokster”. Det gamle eldhu-

set til Mikkel Haugen på Nesflaten var nett sett opp. Ein trur eldhuset i si tid har vore ei røykstove. Heskestad fortel til avisa at museet har planar om å flytte ei bu frå Bleskestad til byen, den gamle stovebygningen på Guggedal og ei røykstove frå Overskeid. Stovebygningen på Guggedal var freda samtidig med loftet i 1924, men eigaren ønskte å rive han for å få bygt seg nytt hus. Eit stølshus som Leiv Haugen på Nesflaten eig, er også med i planane. Vurderingar av andre hus er jamt framme i styremøta, men 12 år etter skipinga av museet er det langt fram til eit retteleg fri-luftsmuseum.

Journalisten refererer til folk som ottast bygningane ikkje vil fara vel av råma ved Mosvatnet. Heskestad tilbakeviser den otten, men han skriv sjølv i årsmeldinga for 1947 at verlaget ved Stavanger er såpass rått at museet nå knapt vågar å flytte fleire Suldalshus til Mostun.

Frå 1948 var hovudideen til Rogaland Folkemuseum å ta vare på bygningar på staden. Her frå Røynevarden.

Ei forklaring på at oppbygginga av fri-luftsmuseet gikk heller smått kan vera at museet hadde tatt opp ei anna interessant arbeidsoppgåve. Vi har sett at museet hadde tatt på seg eit ansvar for vedlikehald av husa på Li i Suldal. Det blei gjort ei tilsvarende avtale med eigaren av Hovtun, også i Suldal. Og gjennom kjøpeavtale med Halvor Røynevarden kjøpte museet husa på Røynevarden og Røynevardslia og tok til med å vøle desse.

I ein kladd til ein søknad om stats-tilskott for 1948 skriv Peder Heskestad at museet nå går inn for å skippe bygdetun, ”og i samarbeid med dei kommunale sty-

resmaktene freistar ein å verna om dei beste gamle tuna i fylket”. I årsmeldinga for same året skriv Heskestad at ”museet vil halda fram med arbeidet som hittil ved å verna om hus og tun der dei er i bygdene. Men slike hus som ein ikkje har høve til å verna om på sin opphavlege plass, vil ein flytja til Mostun og setja dei opp der i samhøve med den godkjende planen for museet”.³³

Dette er ein heilt ny strategi i arbeidet med å ta vare på bygningsarven, og det var ein strategi som fekk støtte i vidare krinsar. Norske Museers Landsforbund hadde gjort eit vedtak om å støtte den nye kursen alt i 1949, og på eit møte i Stavanger i 1952 fekk synet ytterlegare støtte. Arkitekt Kristian Bjerknes frå ”Gamle Bergen” og riksantikvar Nygaard-Nilssen innleidde, og i ordskiftet etterpå tok dei fleste til orde for å verne bygningar der dei opphavleg hørte heime. Statens museumsdirektør, Eivind S. Engelstad, tok i Morgenbladet klart til orde mot flytting av gamle hus frå sin naturlege stad. Rogaland Folkemuseum var anten eit pionermuseum i tenkinga omkring bevaring av gamle hus, eller i det minste på linje med nye tankar om bygningsvern og museumsbygging.

I 1953 blir denne endringa nedfelt i vedtektene for museet. Frå då heiter det at ”der tilhøva ligg til rette for det, vil museet ta opp arbeid for å skipa til bygdetun”. Og ikkje berre det: Det var eit mål å ta vare på husa der dei sto, på sine opphavlege tufter, og helst slik at det framleis kunne bu folk i husa. Dette var ein ny måte å tenkje museum på, men kva som var bakgrunnen for

³³ Ved Ryfylkemuseet har vi lagt ned ein del arbeid for å finne mulege arkivsaker etter Peder Heskestad, men vi har ikkje lukkast med dette, og reknar med at viktige kjelder til kunnskap om den tidlege historia til Rogaland Folkemuseum har gått tapt. Dette kan mellom anna ha skjedd da det kontoret Peder Heskestad hadde i kjellaren i huset sitt ved to høve blei utsett for flaum. Møtebøkene var mellom det som blei redda, men dei ber tydeleg preg av å ha vore i nærkontakt med vatn. Verksemda til museet har likevel nedfelt seg i ei rekke avisartiklar, og mange av desse er lett tilgjengelege i klypparkivet til museet.

snunaden frå ideen om eit friluftsmuseum i Stavanger til mange bygdemuseum i bygdene fortel ikkje kjeldene våre særleg mye om. Møteboka til museet frå denne tida er nokså knapp, og har dessutan vass-skade, så det er ikkje så mye å hente der.

Museumsstyret avgrensa seg likevel ikkje berre til ideen om å etablere bygdemuseum eller ta på seg vedlikehaldet av gamle gardsanlegg. Også enkeltbygningar som framstår som interessante blir tatt under vengene til museet. Ideen bak dette forklarar Heskestad slik: ”Om det i bygdene no ikkje lenger finst heile gamle tun, så viser det seg like vel at det i dei fleste bygdene er eitt eller anna hus av verd for heimbygdskunnskapen. Det kan då verta slik at stovehus, løe, fjøs, stabbur, eldhus, badstove, kvernhus, smie o.s.b. vert ståande spreidde over eit større område, men til saman vil dei gje eit bilete av det gamle tunet”. Eit resultat av dette var at museet blei sittande med ansvar for kvernhusanlegg både på Hjorteland, Øystad og Fisketjøn i nåverande Suldal kommune. Ansvar for anlegga på Hjorteland og Fisketjøn er seinare gitt tilbake til eigarane.

I 1955 er ideen om eit friluftsmuseum i Stavanger definitivt oppgitt. Da får styreleiaren fullmakt til å finne eit høveleg område i Suldal til oppbygging av eit tun med gamle bygningar der. Når eit slikt område var funne, skulle Guggedalsloftet ”og dei to andre bygningane frå Suldal som no står på Mostun flyttast til den nye museumstufta”.

Peder Heskestad hadde nok alt sett seg ut Hoftun som staden for bygdetunet i Suldal. I årsmeldinga for 1947³⁴ peikar han på dette. Han skriv mest om arbeidet med å vøle husa på Røynevarden i denne årsmeldinga, og seier at ”det er meininga å verna om denne husmannsplassen som bygdetun for Suldal”. Men i tillegg vil museet ”verna om eit vanlegt gamalt Suldalstun”. Og eit slikt gildt tun hadde han funne på Hoftun.

---

³⁴ Årsmeldingane for Rogaland Folkemuseum frå denne tida er tatt inn i årbøkene til Stavanger Museum. Frå 1963 blir årsmeldingane trykte i museet si eiga årbok ”Frå by og bygd i Rogaland”.

Ideen om eit Ryfylke-museum var født, men det var ikkje alle som såg Suldal som den sjølvsegte plassen for eit slikt museum. Det gikk føre seg innsamling av gamle ting i mange bygder, og i Sauda blei det altså arbeidd med planar for eit Sauda museum i ein park som blei planlagt bak Rådhuset. Det som likevel såg ut til å kunne samle var ideen om eit Ryfylke-museum på Eide i Sand³⁵. Dette var ein stad som ein trudde kunne samle både Suldal og Sand og andre av dei indre bygdene i Ryfylke, og det ville vera eit høveleg naboskap til Ryfylke Folkehøgskule på Rygjatun. Ein tenkte seg vidare at det her også ville ligge til rette for å legge eit stølsanlegg i rimeleg avstand frå museumstunet, da Prestaåsen låg rett opp frå Eide. Fleire ordførarar slutta seg, i følgje avisa Rogaland, til tanken om eit Ryfylke-museum på Eide. Dei såg på Eide i Sand som ein samlande stad for indre Ryfylke

Men så kom eigaren av Kolbeinstveit, lensmann Albret Vasshus, med tilbod om å selja garden. Og det blei ikkje museum verken på Eide eller Hoftun. Det var Johan Veka som formidla tilbodet frå Albret Vasshus. Vi må tru at Johan Veka også hadde spela ei sentral rolle i arbeidet med å sikre husmannsplassen Røynevarden for museet, og slik at husa skulle bli ståande på sine opphavlege tufter. Nå såg han utveg til å etablere eit større og viktigare bygdetun i Suldal.

Det ser ut til å vera prisen som gjorde at det blei Kolbeinstveit og ikkje Hoftun som blei bygdetun i Suldal. Eigaren av Hoftun kunne ikkje godta det tilbodet på kr. 30.000 som museumsstyret sette fram. Men det var heller ikkje eit gardstun utan antikvarisk interesse som nå seila opp som museumstun. Hovudbygningen på Kolbeinstveit var freda i 1941 og det hadde ein eigar med kulturhistoriske interesser. Verken Li eller Hoftun var freda på det tidspunktet. Bygningane på Li blei freda først i 1974.

---

³⁵ Ideen blei presentert i avisa Rogaland 20.04.1954 og følgt opp noen dagar seinare.

Rogaland Folkemuseum hadde kome heim. ”Suldal har frå gammalt vore bygda med dei mange gilde tømmerbygningane”, skriv Rogaland, og viser til professor Anders Bugge som skal ha sagt at ”Suldal danner en liten bygningshistorisk provins for seg selv”. Ennå kan ein sjå bygningar frå mellomalderen som høyrer bygda til, minner Rogaland om. Engasjementet til museet omfatta nå Li, Røynevarden og Kolbeinstveit og ein hadde kjøpt ei gammal bu frå Bleskestad som ville bli sett opp på Kolbeinstveit saman med dei Suldals-husa som sto på Mostun.

Rogaland Folkemuseum var ikkje det første museet i Rogaland, men det var eit museum som heilt frå starten hadde som eit hovudmål å ta vare på bygningar. Bygningane skulle samlast i eit sentralt friluftsmuseum for Rogaland i Stavanger, etter modell frå friluftsmuseum andre stader. Det lukkast ein ikkje med, og etter andre verdskrigen blei hovudsaka å ta vare på bygningar på staden. Det er ei utvikling som vi alt har sett at også hadde gjort seg gjeldande både i Dalane og i Nord-Rogaland.

Ryfylkemuseet

Rogaland Folkemuseum blei i 1980 omgjort til regionmuseum for Ryfylke med sete på Sand. Museet skulle heilt frå starten ha eit ansvar for museumsverksemd i heile regionen. Regionen omfatta åtte kommunar i dei midtre og indre delane av Rogaland. Gjennom konsolideringsprosessen som følgde av Museumsreforma frå 2002 blei samarbeidet med kommunane formalisert og dei eksisterande bygdemusea i Sauda, Hjelmeland, Forsand, Finnøy og Rennesøy blei innlemma i museet.

Det nye regionmuseet fekk med seg i bagasjen dei bygningane som Rogaland Folkemuseum hadde i Ryfylke-regionen.

Bygningane museet hadde ansvar for i Hå blei innlemma i samlingane til Hå bygdemuseum og er nå ein del av ansvaret til Jærmuseet.

Bygningssamlinga omfatta over 50 hus. Utanom bygningane på Kolbeinstveit, som er omtala ovanfor, omfatta samlinga husmannsplassen Røynevarden, som museet hadde erverva i 1947/48, Viga-tunet i Hjelmeland, som museet hadde overtatt frå Hjelmeland kommune i 1975 og ei rekke enkeltbygningar eller mindre grupper av bygningar elles, m.a. fire kvernhusanlegg der museumsstyret hadde inngått munnlege eller svakt formulerte skriftlege avtalar om å ta på seg vedlikehaldet mot visse bruksrettar, jfr. opplegget til Karmsund Folkemuseum. Men også ein av dei svært få gjenverande vadmålsstampene i heile Norden, den som står på Kvæstad i Suldal.

Da museet var etablert som regionmuseum fann styret at det var behov for ei forsiktig sanering av bygningssamlinga. To av dei kvernhusanlegga som hadde dei svakaste avtalegrunnlaga blei gitt tilbake til tidlegare eigarar. Men så kom det etter kvart opp nye initiativ som gjorde at bygningssamlinga til slutt omfatta heile 73 bygningar.

Det var Saudabuen som var mest på hogget. Museet blei tidleg invitert til å delta i eit arbeid for å verne Åbø-byen, eit byanlegg med 110 hus som var reist som bustader for arbeidarar og funksjonærar ved smelteverket. Under denne prosessen blei ein av arbeidarbustadene, Håkonsgt. 51-53 stilt til rådvelde som museumsbygning. Dette kjentest både riktig og viktig. Industristaden var i det heile ikkje representert i museet, og Ryfylke hadde to viktige industrisamfunn, Sauda og Jørpeland, og tillegg det gamle brukssamfunnet på Tau. Verre var det for museet å ta på seg ansvar for enda eit gardstun.

Etter eit sterkt engasjement i bevaring av Åbø-byen i Sauda overtok Ryfylkemuseet Håkonsgaten 51-53 til bruk som industriarbeidarmuseum.

Det eine av bruka på Hustveit i Sauda kom på sal og blei kjøpt av Staten som landskapsvernområde i 1987. Ryfylkemuseet blei bede med i eit samarbeid mellom Fylkesmannen, friluftsrådet og Sauda kommune for å utvikle området, og blei spurt om å ta på seg ansvaret for husa på garden. Museet vegra seg mot dette, og peika på at det neppe var noen høgt prioritert oppgåve å ta vare på enda eit gardstun, og at museet dessutan ikkje hadde ressursar til å ta i ferde med dei restaurerings- og vedlikehaldsoppgåvene som låg føre. Men etter sterke oppfordringar både frå frivillige interesser og Sauda kommune tok museet på seg oppgåva og fekk ansvar for ei handfull antikvariske bygningar. Det positive med Hustveit har vore arbeidet med å gjenreise løa på staden. Dette har vore eit tiltak som i sterk grad har vore nytta som eit prosjekt for oppattaking, dokumentasjon og vidareføring av tradisjonskunnskap.

På Håland i Erfjord, ein av storgardane i Ryfylke, åtte museet to hus, ei gjestebu med dekorasjonsmåling frå kring 1640 og ein bygning som m.a. romma ei røykstove. Gjennom god kontakt med styreleiaren i museet lukkast det i 1995 også å overta stovehuset og Håland framstår etter dette som eit meir komplett anlegg og eit viktig minne om storgardstida.

I mellomtida hadde museet tatt på seg ansvaret for "Den Riibergske stiftelse", eit skulehus på Jelsa som var bygt så tidleg som i 1775, som blei brukt både som bar-

neskule og skule for omgangsskulelærarar, og som var sett i stand ved hjelp av frivillig innsats og kommunal støtte.

Konsolideringa har tilført museet husmannsplassen Bakken på Rennesøy, ein bygning med samanbygd bustad og løe, og eit sjøhus på Kvitsøy. Begge desse er i eiga til kommunane.

Den siste, store tilveksten er bygningane på Li i Suldal. Li-tunet var eit av dei første verneobjekta museet engasjerte seg i, sjå ovanfor under kapitlet om Rogaland Folkemuseum, og har i alle år vore med i medvetet om interessante bygningsmiljø. I 2009 blei garden lagt ut for sal, og Suldal kommune og Rogaland fylkeskommune gikk saman om å erverve eigedomen. Det er seinare skrivne ein avtale med Ryfylkemuseet om drift og vedlikehald. Ryfylkemuseet har i dag ansvar for 73 bygningar spreidde ut over eit stort område, men med eit tyngdepunkt i dei indre delane av regionen. Dei aller fleste bygningane står på sine opphavlege tufter. Museet har i alt 20 avdelingar med smått og stort. Om lag halvparten av anlegga har ein slik storleik og er tilrettelagte slik at det er muleg å halde faste opningstider om sommaren. Berre hovudbølet på Sand er ope heile året.

Museet har i tillegg ansvaret for Ryfylke-jekta "Brødrene af Sand" som blei bygt i 1868. Jekta var lenge i privat eige som veteranfartøy etter at ho gikk ut av aktiv bruk, men blei i 1998 tilbydd museet, som raskt lukkast med å reise nødvendig kapital for kjøp og restaurering. Jekta inngår nå i ansvarsområdet til bygningsavdelinga på museet.

Ryfylkemuseet var eit etter måten stort bygningsmuseum, med store krav både til kapasitet og kompetanse om det skulle greie oppgåva med å ta var på bygningane på ein tillitvekkande måte. Med grunnlag i "Fylkesplan for kulturminner"³⁶ lukkast museet i 1994 med å etablere "Prosjekt bygningsvern i Ryfylke". Prosjektet blei finansiert med hovudstøtte frå Suldal

³⁶ Fylkesplan for kulturminner, Fylkeskulturstyret i Rogaland 1989

kommune og tilleggsstøtte frå Ryfylkefondet, Fylkesmannen i Rogaland, DU Ryfylke, Suldal næringsutvikling og Rogaland fylkeskommune. Måla blei formulerte slik:

- Identifisere byggeskikken i Ryfylke
- Dokumentere materialkunnskap, verktøykunnskap og arbeidsformer knytta til det tradisjonelle bygningshandverket
- Utvikle tekniske løysingar for vedlikehald, reparasjon, rehabilitering og restaurering
- Utvikle prinsipp for tilpassing av ny bebyggelse til eksisterande bygningsmiljø
- Gjennomføre utoverretta tiltak retta mot huseigarar, arkitektar, konsulentar, handverkarar og forhandlarar for å auke medvitet og kunnskapane om bygingsvern
- Førebu etablering av eit kompetansesenter

Prosjektet kom i gang frå 1. mars 1995 og blei avslutta ved utgangen av 2000. I denne perioden blei det gjennomført ei rekke dokumentasjonsprosjekt og arrangert 10 kurs i tradisjonelle bygningsfag. Det blei gitt ut ei rekke publikasjonar og ei vandrestilling som formidla ein del av resultatane av prosjektet. Etter ein overgangsperiode på to år blei det oppnådd finansiering som ga grunnlag for etablering av ei bygningsavdeling med antikvar som leiar og etter kvart (frå 2011) tre fast tilsette handverkarar.³⁷

Jærmuseet

Jærmuseet kunne feire 25 års jubileum i 2010, og er altså det yngste av regionmusea i Rogaland. Men det er ei historie om ein fabelaktig vekst som har gjort det til

det største av alle Rogalands-musea målt etter omsetning og tal på tilsette.³⁸

Opptakten til Jærmuseet skjedde i 1979, da det blei kalla saman til eit uformelt samrådsmøte for lokalmusea på Jæren. Dette førte snart til etablering av eit samarbeidsutval og til samarbeid om praktiske oppgåver. Det var eit samarbeid som starta nedanfrå, og sjølv om heller ikkje utviklinga på Jæren har gått på skinner heile tida, har det lokale engasjementet vore eit god støtte for utviklinga av museet.

Ein del av grunnlaget for Jærmuseet var delinga av Rogaland Folkemuseum. Frå 1981 blei den delen av samlingane til Rogaland Folkemuseum som hørte til i Ryfylke skilt ut som eit eige regionmuseum for Ryfylke. Det fekk seinare namnet Ryfylkemuseet. Dei husa som Rogaland Folkemuseum åtte på Jæren blei overførte til Hå bygdemuseum. Det galdt først og fremst det praktfulle gardstunet på Grødaland, og i tillegg smia på Motland, nausta på Varhaug, som tidlegare hadde vore i eiga til Dalane Folkemuseum, og kvernhus og korntørke på Nord-Varhaug. Alle desse bygningane gikk inn i bygningsforvaltninga til Jærmuseet ved konsolideringa med Hå bygdemuseum i 2002.

Fylkeskulturplanen for Rogaland hadde tillagt Jærmuseet særlege oppgåver innafor det landbrukshistoriske arbeidsfeltet. I stiftingsmøtet for Jærmuseet i 1985 blei dette følgt opp i formålsformuleringa for museet, der det blei formulert som ei hovudoppgåve for museet å dokumentere utviklingslinjene i jordbruket, ikkje berre på Jæren, men i heile Rogaland. Så seint som da museumsplanen for Rogaland kom i 1992 var ”moderne jordbruk, kulturlandskap, landbruksreiskapsindustri, landbrussamvirke, meieri og slakteri” dei arbeidsområda som blei lista opp på topp for Jærmuseet.³⁹ Men det er også interessant at den einaste plassen bygningsvern er nemnt

³⁷ Arbeidet med bygningsvernet ved Ryfylkemuseet er nærmare omtala i *FOLK i Ryfylke*, årbok for Ryfylkemuseet 2001

³⁸ Hovudkjelde til historia om Jærmuseet er årboka ”*Sjå Jæren*” for 2010.

³⁹ *Museumsplan for Rogaland*, Fylkeskulturstyret i Rogaland 1992

som eit arbeidsområde for musea i museumsplanen er under Jærmuseet. Her står stikkordet ”ferdighus”, truleg som ein del av tanken om å dokumentere Jærindustrien. Utanom dette er ikkje bygningar nemnt i museumsplanen, og heller ikkje bygningshandverk.

Grødalandstunet blei overført frå Rogaland Folkemuseum til Hå bygdemuseum etter delinga av Rogaland Folkemuseum.

Jordbruksbygningar blei tidleg ein del av arbeidsområdet til Jærmuseet, men kanskje ikkje først og fremst med formål å berge bygningsarven. Da Kviagarden blei restaurert, og delvis rekonstruert, i åra 1989-1991 var formålet å etablere ein 4H-gard. Våningshus og uthus blei restaurerte og løa rekonstruert for å gjenskape eit gardsmiljø slik det var på byrjinga av 1950-talet.

Om lag på same tid blei Audamotland overført til Jærmuseet. Dette er eit tun med ei historie tilbake til slutten av 1700-talet. Her har restaureringsarbeidet gått mye saktare, og det er ennå ikkje ferdig. Husa skal brukast til naturfagleg formidling, men det er interessant at eit klart mål er at husa også skal brukast til bygningshistorisk formidling.

Utover 1990-talet voks vitensenter-tanken fram ved Jærmuseet og da Kulturdepartementet la 11 millionar kroner på bordet til utvikling av tanken i perioden 2000-2003 førte dette både til eit taktomslag og til ei nyorientering. Formålet blei nå formulert slik at museet skulle vera ein møtestad mellom natur, kultur og teknologi. Utviklinga av Vitengarden på Kvia og seinare Vitensenteret i Sandnes kom til å få mye merksemd.

Samtidig sette Kulturdepartementet i gang ei landsomfattande museumsreform som også fekk konsekvensar for museumslandskapet på Jæren. Jærmuseet var eit samarbeidstiltak, men dei lokale bygdemusea eksisterte framleis som sjølvstendige einingar. Nå blei desse ”konsoliderte”, d.v.s. formelt slått saman med Jærmuseet. Dermed kom museet også til å få direkte ansvar for ei mye større bygningsmasse.

Konsolideringa med Hå bygdemuseum i 2002 førte til at museet fekk ansvaret for dei bygningane i Hå som tidlegare var overførte frå Rogaland Folkemuseum.

Same året førte konsolideringa med Sandnesmuseet til ansvar for ei stor bygningsmasse i Sandnes: Krossens havremølle frå 1912, møllemeisterbustaden frå 1898 og sykkelfabrikken til Jonas Øglænd i Solaveien 10, som var bygt i 1942. Den freda Thranegården følgte og med, men denne blei seinare utleigd til galleridrift. Og så ei rekke mindre anlegg: Kvern- og tørkehus på Gjesteland og Eskeland, eit treskehjulhus på Nordland og ein snikkarverkstad på Vagle.

To år etter var turen komen til Gjesdal bygdemuseum, som åtte Limagarden, eit av gardsbruka på Ytre Lima i Gjesdal, med heimehus, fôrløe, sauhus, nye løa, eldhus, smie, blekkhuset og eit naust. I tillegg følgte ei ljåsmie med bakaromn på Indre Lima, Gjesdal Ljåfabrikk, i seg sjølv eit eineståande teknisk kulturminne, og kvernhus med turke på Ytre Lima med på avtalen.

I 2006 blir Klepp bygdemuseum konsolidert med Jærmuseet. Bygdemuseet åtte frå før skulehuset på Haugabakke med det tilflytta folgehuset.

Same året blir det gjort avtale med Randaberg kommune om ansvar for Tungenes fyr. Endeleg blir ansvaret for Vistnestunet i Randaberg overført til Jærmuseet i 2009. Heimehuset og løa på Vistnes blei sett opp i perioden 1874 til 1876. I tillegg er det eit eldhus i tunet, og ein vindmaskin.

Etter konsolideringsavtale med Randaberg kommuner i 2009 er Vistnestunet blitt ein del av Jærmuseet.

Kvar av kommunane på Jæren har si historie med omsyn til kva type bygningar dei har tatt vare på. Her skal vi dra fram Sandnes og Gjesdal som døme. Bygningsmassen på Thranegården på Austrått i Sandnes blei freda i 1924 og har vore i kommunal eige sidan 1962. Frå den tid fekk Høyland Bygdemuseum tilhald i bygningen. På 1970- og 1980-talet dreiv Høyland Bygdemuseum eit aktivt arbeid for å ta vare på mindre bygningar på rot ulike stader i kommunen. Det var kverner, ein snikkarverkstad og liknande. Bygdemuseet var også initiativtakar til at Krossens Havremølle blei verna. Det fall saman med Norsk Kulturråd sitt arbeid med verneplan for tekniske og industrielle kulturminne sist på 1980-talet. Jærmuseet fekk kulturrådet til å sjå på mølla, noe som resulterte i at rådet finansierte dokumentasjonen av drifta. Sandnes kommune kjøpte eigedomen og opna han som møllemuseum i 1996. Da var det mellombels freda, men fredingssaka er ikkje sluttført. Medan havremølla representerer dei mindre industribedriftene, er Solaveien 10 frå 1942 ein del av den store industribedrifta Jona Øglænd.

Høyland Bygdemuseum var drivkrafta i samarbeidet mellom bygdemusea på Jæren frå sist på 1970-talet og hjelpte t.d. Gjesdal Bygdemuseum med å få verna Gjesdal Ljøfabrikk og fleire mindre bygningar i Gjesdal utover 1980-talet. Limagarden er ei testamentarisk gåve til kommunen. Bruket på Ytre Lima, som omfattar bygningar, innbu, utstyr, inn- og utmark, blei overtatt da den siste av søsken-

paret døydde i 1986. Sjølv om kommunen har selt i frå delar av arealet til bustadfelt, er dette eit anlegg som dokumenterer alle sider ved gardsdrifta på ein gard der hesten var trekk-krafta.

Jærmuseet var frå starten eit museum som ikkje først og fremst hadde fokus på bygningsvern. Men etter kvart har museet fått ansvar for kulturhistoriske bygningar i kommunane på Jæren. Pr. dato har museet slikt ansvar i fem av dei sju stiftarkommunane. På relativt stutt tid vil museet truleg få ansvar også i dei to siste kommunane. Da vil museet få ein tilvekst på ytterlegare 10 kulturhistoriske bygningar: Flyhangar og brakke på Flyhistorisk museum, to tyskarbrakker i Somaleiren, fire gardshus og ein kraftstasjon i Time.

Fram til 2002 hadde Jærmuseet ansvar for ni kulturhistoriske bygningar. Ti år seinare kan museet sitte med ansvar for 70 bygningar.

Fylkeskommunen

Etter at kultur på 1970-talet blei politikk og kulturinstitusjonane fekk samfunnsroller blei utbygging av levetid regionale kultureiningar sett på som ein føresetnad for at denne politikken skulle lukkast. For musea tok dette til å skje ved gjennomføring av ein ny tilskottsordning for musea.

I Rogaland blei dei nasjonale måla omforma til mål for ein museumsstruktur med eit bygdemuseum i kvar kommune og eit regionmuseum i kvart regionsenter. Både bygdemusea og regionmusea fekk i starten fylkeskommunal støtte til drifta. Seinare blei støtta til bygdemusea tatt bort og overført til regionmusea.

I 1992 utarbeidde Rogaland fylkeskommune ein museumsplan. Museumsstrukturen var godt og vel etablert, nå galdt det drifta. Hovudutfordringa var å bygge ut samarbeidet mellom dei lokale bygdemusea og regionmusea. Rogaland etablerte langt på veg konsoliderte museumseiningar

lenge før dette blei nasjonal museumspolitik. ⁴⁰

Museumsplanen søkte i tillegg å etablere ei ansvars- og oppgåvefordeling som delvis bygde på ei analyse av arbeids- og næringslivet i dei ulike regionane, delvis på den faktiske situasjonen, slik han avspeglar seg i samlingane til musea.

I statusdelen av planen blei dei antikvariske bygningane som musea forvalta omtala over ei halv side, men bygningsvernet blei elles ikkje omtala spesielt verken i den generelle delen av målkapitlet eller i den delen som omhandla arbeidsfelt til dei enkelte musea.

I tiltaksdelen blei det likevel sannkjent at musea hadde behov for handverkarar. Fylkeskultursjefen foreslo i planen at det samla blei oppretta tre og ein halv stilling ved musea, mellom desse ein handverkarstilling.

Fylkeskommunen var likevel ikkje heilt utan interesse for bygningsvernet på musea. I Fylkesplanen for Rogaland 1983-1987 var det vedtatt at det skulle utarbeidast ein kulturminneplan. Denne var ferdig i 1987. Her blei vernearbeidet til musea sannkjent og i forslaget til handlingsprogram blei det m.a. foreslått å opprette antikvariske verkstader i samarbeid med regionmusea. Men planen blei ikkje følgt opp slik som tenkt.

I 2010 sette fylkeskommunen i gang arbeidet med ein ABM-plan for Rogaland. Denne er ennå under arbeid når arbeidet med denne utgreiinga blir avslutta og vi har ingen kunnskap om innhaldet i planen. Fylkeskultursjefen har likevel signalisert noen mål for den fylkeskommunale kulturpolitikken, utan at desse er særleg spesifikke i forhold til musea. Det viktige er at fylkeskommunen nå vil setta mål som ser ut til å skulle styrke ein Rogalandsidentitet og vera tydlegare i sine forventingar. ⁴¹

---

⁴⁰ *Museumsplan for Rogaland*, Fylkeskulturstyret i Rogaland 1992

⁴¹ Fylkeskultursjef Jan Gunnar Johnsen: *Ny strategisk kulturplan*, pp-presentasjon i møte med repre-

Oppsummert må det vera rett å seia at Rogaland fylkeskommune var tidleg ute med å få struktur på museumsstellet og at dette blei følgt opp med ein positiv vekst i museumsbudsjetta. Fylkeskommunen har likevel ikkje hatt noe spesielt aktivt forhold til bygningsvernet ved musea. Det finst nok døme på at fylkeskommunen har gått inn og støtta erverv av kulturhistoriske bygningar, men også det motsette, der fylkeskommunen har tatt atterhald i forhold til bidrag til vedlikehald og drift av bygningar som musea har ønskt å ta hand om.

Det er heller ingen påfallande samhandling mellom dei ulike forvaltningsnivåa. I praksis kan det sjå ut til at fylkeskommunen i stor grad har tatt statens mål til etterretning medan kommunane har levd sitt eige liv. Vi meiner det er uheldig at fylkeskommunen ikkje i større grad, og i samarbeid med kommunane, har søkt å fremje regionale mål for museumsstellet, og imøteser ABM-planen for Rogaland.

Konklusjonar

Museumshistoria i Rogaland går tilbake til 1877, men dei første tankane om å få til eit bygningsmuseum kom ikkje opp før Dalane Folkemuseum var etablert i 1910 og ein tumla med tankar om å bygge opp eit museumstun på Årstad. Men dette blei det ikkje noe av. Det var først på 1930-talet, da museet hadde overtatt hovudbygningen og ein del av garden på Slettebø, at museet så smått tok til å samle på bygningar. Målet var å etablere eit "dalbutun", men ein lukkast ikkje med dette før krigen sette ein stoppar for museumsarbeidet, og da ein kom i gang att etter krigen tok arbeidet ei ana retning. Nå var det bevaring på staden som blei oppgåva.

Også i debatten før skipinga av Museums- og historielaget for Haugesund og bygdene i 1925 hadde det vor argumentert for å etablere eit friluftsmuseum av tradisjonell type. Men dette blei heller

---

sentantar for kommunar og kulturinstitusjonar hausten 2010.

ikkje noe av. Noen bygningssamling av betydning fekk ikkje museet i Haugesund før 1970- og -80-talet.

I Stavanger kom engasjementet for bygningsarven fram i ein artikkel som Anton Wilhelm Brøgger skreiv i 1914. Seinare kom museet til å engasjere seg i vern av Utstein Kloster, Gamle Stavanger og Gamle Skudesneshavn. Den første bygningen museet sjølv tok ansvar for var Ledaal, som blei kjøpt i 1935. Seinare kom Breidablikk, ein av dei nedlagte hermetikkfabrikkane og kjøpmannsgårdar og sjøhus i Vågen.

Det museet som klarast flagga eit bygningshistorisk program var Rogaland Folkemuseum som blei etablert i 1936, og som så vidt kom i gang med oppbygginga av eit tradisjonelt friluftsmuseum i Stavanger før verdskrigen stoppa også utviklinga av dette museet. Etter krigen bygde museet opp eit stor bygningssamling, men med bevaring på staden som gjennomført filosofi.

Sjølv etter delinga av Rogaland Folkemuseum i ein jærdeel og ein ryfylke- del blei det nye Ryfylkemuseet eit betydeleg bygningmuseum, og det er eit museum som har satsa sterkt på utvikling av kompetanse i bygningsvern. Med grunnlag i eit lokalt finansiert utviklingsprosjekt og tilslutning frå Kulturdepartementet og Roga-

land fylkeskommune er det etablert ei bygningsavdeling ved museet med status som kompetansesenter for bygningsvern.

Jærmuseet blei etablert i 1985 med formål å dokumentere landbruks- og reiskapsutviklinga på Jæren. Museet har seinare hatt ei sterk utvikling som vitensenter. Gjennom den konsolideringa som følgde av Museumsreforma frå 2002 har museet overtatt ansvar for ei rekke bygningssamlingar kring om i kommunane på Jæren og er nå også eit relativt betydeleg bygningmuseum.

Sjølv om bygningssamlingane til musea i Rogaland ikkje ruver i museumsstatistikken er det noen karakteristika som gjer dei interessante:

- Bygningane er i stor grad bevarte på sine opphavlege tufter
- Dei representerer ei stor breidde i forhold til funksjonar og sosiale miljø
- Det er funne ulike løysingar på fordeling av oppgåver og ansvar for bygningane der det i mange tilfelle er andre enn museet som eig bygningane

Vi vil i det følgjande gå nærmare inn på ei analyse av bygningssamlingane.

5 OVERSYN OVER SAMLINGANE

Det har vore eit poeng å få eit oversyn over samlingane: Omfanget av bygningssamlingane, kva type bygningar som er tatt vare på, kva slags byggetradisjonar som er representert, den geografiske plasseringa og om muleg den sosiale, økonomiske og kulturelle konteksten samlingane går inn i. Det skulle vise seg at det baud på utfordringar.

I mandatet for denne utgreiinga oppgir Kulturdepartementet at musea i Rogaland forvaltar til saman 185 kulturhistoriske bygningar. Opplysninga er venteleg henta frå museumsstatistikken for 2008. I museumsstatistikken frå ABM-utvikling for 2009 er det oppgitt at det totalt er 203 kulturhistoriske bygningar på musea i Rogaland. Statistikken bygger på opplysningar som musea sjølve sender inn. Men talet på kulturhistoriske bygningar blir ikkje den same kvar gong musea tel. I oppgåvene som musea har sendt inn i samband med denne utgreiinga blir det samla talet 214.

Den enkle forklaringa kan vera at det har kome fleire bygningar til som følge av konsolideringsprosessen, eller av andre grunnar. Men det kan og vera eit symptom på at oversynet ikkje er så krystallklart som ein kunne ønske seg. Eller det kan vera eit signal om at termen ”kulturhistorisk bygning” gir rom for tolkingar. Materialet vi har fått inn kan tyde på at alle desse problemstillingane er aktuelle.

Slik ser statistikken ut, basert på innmeldte tal frå musea:

	KD	ABMU	MUSEA
	2008	2009	2010
Dalane Folkemuseum	25		31
Jærmuseet	42		59
Museum Stavanger	11		9
Haugalandmuseene	37		42
Ryfylkemuseet	70		73
SUMMAR	185	203	214

Tilveksten skal vi ikkje problematisere her. Og dokumentasjonen av bygningssamlingane vil vi komma tilbake til. Men det kan vera nødvendig å problematisere termen ”kulturhistorisk bygning”.

Vi må dessutan gjera merksam på at musea rår over bygningar som ikkje er med i dette oversynet. Og at musea dessutan har planar om å erverve fleire bygningar.

Haugalandmuseene har fleire lagra bygningar, mellom desse ”Bispestova” som ligg ved museumstunet til Vikedal bygdemuseum og tollbua frå Nedstrand som ligg i Nedstrand. ”Vervarstova” og

”Sisselastova”, som er eigd av Nedstrand bygdemuseum, er også lagra bygningar. Desse bygningane er ikkje tatt med på oversynet over bygningane til museet. Tollboden frå 1549/1550 inngår i eit større strandstadprosjekt som også omfattar gjenreising av ”Sisselastova” og reising av eit vernebygg over Tollboden. Prosjektet har ei førebels kostnadsramme på 20 mill. kr. og er ein del av Tysvær kommunes strandstadprosjekt for Nedstrand.

Som eit bymuseum saknar Haugalandmuseene reiarhuset eller jobbetidsvillaen i sine samlingar. Den bysamlinga mu-

seet nå har avspeglar berre korleis småfolk hadde det. Museet gir og uttrykk for at det manglar, og gjerne skulle inkludere nyare bygg i sine samlingar.

Dalane Folkemuseum vil gjerne overta tre bygningar som tidlegare var ein del av Bakkebø-institusjonen, og som ligg rett over vegen frå administrasjonsbygget til museet.

Museum Stavanger har planar om overtaking av eigedomen Holmeegenes i naboskapen til Ledaal. Holmeegenes er ein lyststad bygt av Gabriel Kirsebom Kielland i 1771 og består av eit bustadhus og ei løy med forpaktarbustad. Holmeegenes blei freda i 2006, og løy, som er i kommunal eiga, har vore under restaurering sidan. Restaureringa har så langt kosta 15. mill. kr. og ein reknar med at det er behov for 20 mill. kr. til. Bustadhuset er i privat eige.⁴²

Kva er ein kulturhistorisk bygning?

I statistikkjemaet som skal følgje budsjettøknadane frå musea blir det skilt mellom ”kulturhistoriske bygningar” og ”andre bygningar”. ”Andre bygningar” er ”driftsbygningar, administrasjonsbygningar m.m.” Så langt er skiljet mellom ulike typar bygningar uproblematisk, og det er neppe behov for noen nærmare drøfting av kva som kvalifiserer for å vera ein ”kulturhistorisk bygning”. Problemet oppstår når ”andre bygningar” også har kulturhistorisk interesse. Eller når kulturhistoriske bygningar blir brukte som ”driftsbygningar, administrasjonsbygningar m.m.”. I rapporteringa av data til museumsstatistikken og til denne utgreiinga tolkar musea dette ulikt.

Museum Stavanger har tatt med alle sine bygningar på lista over kulturhistoriske bygningar, også Musegt. 16, som er museets hovudbygning, og som blir brukt til utstillingsformål. Den eldste delen av

⁴² Ove Magnus Bore: *Holmeegenes –fra lystgård til garneri*, i Stavanger Museum Årbok 2009.

bygningen var ferdig i 1893, og blei i Stavanger Aftenblad framstilt slik: ”Det største, skjønneste og mest imponerende byggværk i byen er nu uden modsigelse den nye museumsbygning oppe paa Kannik.”⁴³ Frå før var det reist ein teaterbygning og eit turnlokale litt nedanfor på same høgda, og heile miljøet framsto nå som eit lite Akropolis, høgt heva over den smålatne trehus-busetnaden nede i sentrum. Dette var byggverk som skulle løfte byen opp på tilsvarende nivå som Kristiania, Bergen og Trondhjem, og som kom til å spele ei viktig rolle i byens historie og kulturliv. Det kan ikkje vera tvil om at ein slik bygning er ein kulturhistorisk bygning, meiner Ove Magnus Bore.⁴⁴

Hovudbygningen til Stavanger Museum.

Opp gjennom åra er det gjort ei rekke inngrep og endringar i bygningen, men som ein logisk konsekvens av det synet Bore har på bygningen, er det gjennomført ei omfattande restaurering av trappehallen i bygget for at han skal framstå mest muleg i si originale form. Dersom ein ser på ein bygning som kulturhistorisk, som eit viktig kulturminne, må han også forvaltast ut frå det ansvaret dette fører med seg. Tilsvarende fører museet også sjøhusa som Stavanger Sjøfartsmuseum brukar til sine utstillings- og administrasjonsformål opp som kulturhistoriske bygningar.

⁴³ Ove Magnus Bore: *Det største, skjønneste og mest imponerende byggværk i byen*, artikkel i Stavanger Museums årbok 1993.

⁴⁴ Ove Magnus Bore, avdelingsleiar kulturhistorisk avdeling, i intervju 26.10.2010

Også fleire av dei andre musea har ført opp bygningar som blir brukte til administrasjons-, lager og utstillingsformål som kulturhistoriske bygningar.

Dalane Folkemuseum har hovudsete i administrasjonsbygget til Bakkebø hjem og arbeidsskole som var sentralinstitusjon for psykisk utviklingshemma. Bygget er altså eit minne om ein viktig del av omsorgen for dei psykisk utviklingshemma, og som kom til å få ei sentral stilling ettersom folk med høg kjendisfaktor, som Wenche Foss, engasjerte seg i arbeidet. Det er dessutan teikna av Odd Brochmann, arkitekt, professor og skribent, ein av dei store i norsk arkitekturhistorie, i 1952.

Museet forvaltar bygget vel vitande om historia og arkitekturen, og tar vare på alt originalt som finst att i det, og meiner at dette er ein kulturhistorisk bygning fordi han både har historisk og arkitektonisk interesse.

Administrasjonsbygget til Dalane Folkemuseum, tidlegare administrasjonsbygg for Bakkebø hjem og arbeidsskole, teikna av arkitekt Odd Brochmann og bygt i 1952.

Museet brukar to bygningar som tyskarane sette opp under andre verdskrigen til utstillingsformål, ei offisersbrakke og ein stall, og fører også desse opp som kulturhistoriske bygningar. Museumsområdet ber, gjennom sine bygningar, på minne etter landlivet til sorenskrivar Christian Feyer, krigslivet til 3000 tyske soldatar og ein flokk med hestar, og livet til dei som fekk ein heim på Bakkebø hjem og arbeidsskole. Den formidlinga av kunnskap og opplevingar som går føre seg på museumsområdet er sterkt knytt til denne samansette historia.

Nesasjøhuset på Sand har vore hovudsetet til Ryfylkemuseet sidan 1991. Det er eit hus som blei bygt i 1850 og som hadde

husa notbruk, sildesalteri, bøkkerverkstad, radiofabrikk, fryseri og lager før det blei museum. Men utanpå har det heile tida vore det same. Det er eitt av to sjøhus som ennå står att langs ei strandlinje som tidlegare var prega av sjøhusgavlar, og det er ein viktig del av Nordenden på Sand, den best bevarte delen av strandstaden. Da det blei rehabilitert for museumsformål blei det lagt stor vekt på å ta vare på både den utvendige forma og dei innvendige konstruksjonane. Sjølv om det nå er kafé, museumsbutikk, utstillingar og kontor i bygningen, kan ein framleis tydeleg oppleve det gamle sjøhusmiljøet. Museet har aldri tenkt at dette er noe anna enn ein kulturhistorisk bygning.

Ryfylkemuseet har rekna med Nesasjøhuset på Sand som kulturhistorisk bygning. Her med museumsjeka "Brødrene av Sand" ved kai.

Jærmuseet har stort avvik mellom tidlegare innrapporterte tal for kulturhistoriske bygningar og det som blir innrapportert til denne utgreinga. Forklaringa er at det er kome til 11 bygningar som del av nye konsolideringar etter 2008 og i tillegg at museet nå "(...) har teke utgangspunkt i alle (bygningar) som skal vedlikehaldast eller restaurerast som historiske dokument. Fleire av desse er eller blir ombygde". Museet er altså i ferd med å gjennomføre ei registrering som gir betre oversyn over bygningane museet har ansvar for samtidig som det har tatt eit medvete val som omfattar fleire bygningar på lista over kulturhistoriske bygningar enn tidlegare.

Eit eksempel er Solavegen 10 i Sandnes. Huset er reist som industribygg for Øglænd-konsernet i 1935, og blei innvia

som det første store forretningsbygget i Rogaland. Det er bygt i mur og betong, ruver tre etasjar over gateplan og har store glasopningar. Tidleg på 1960-talet blei det, saman med nabobygningen, bygt om til ”Huset vårt”, Rogalands første stormagasin, eller kjøpesenter. Seinare blei delar av huset innreidd til museum for Sandnes. Nå er heile huset ein del av Vitenfabrikken (Sandnes-avdelinga til Jærmuseet) og det er planar om å bygge det om til bymuseum, bibliotek, kontor, arkiv og verkstader. Huset er tatt med i kulturminneplanen for Sandnes som spesialområde bevaring, men vernevedtaket gjeld berre fasaden.

Dette er eit hus som utvending inngår i den verna bygningsmassen i Sandnes, og som blir forvalta av Jærmuseet, men som innvendig vil bli ombygt og nytta til ulike museumsfunksjonar. Er det da rett å omtale dette som ein kulturhistorisk bygning, der alle utgifter til rehabilitering og drift blir ført på vernekontoen? Eller burde ein avgrense det kulturhistoriske regimet til fasaden, og behandla det som går føre seg inne som drift?⁴⁵

Haugalandmuseene er mellom dei mest edruelege i oppgåvene over kulturhistoriske bygningar dei har ansvar for og har konsekvent utelate alle bygningar som har andre formål enn vern, men det betyr også at museet framstår med ansvar for ei mye mindre bygningsmasse enn andre museum, sjølv om dei også har ansvar for store industribygg som har ei forhistorie det kan vera grunnar til å minnast.

Det er altså ei rekke bygningar som huser funksjonar som skulle kvalifisere bygningane til å bli sorterte som ”andre”, men som musea sjølve marknadsfører gode argument for å rekne som ”kulturhistoriske”. Men det er og bygningar som musea ikkje reknar som kulturhistoriske og som dermed ikkje blir tatt vare på som kulturminne.

---

⁴⁵ Saksframstillinga bygger på ei drøfting av problemstillinga med Hans Dybvad Olesen ved Jærmuseet.

Karmsund Folkemuseum har ikkje rekna museumsentralen i det tidlegare meieriet i Haugesund som ein kulturhistorisk bygning. Foto: Haugalandmuseene.

Kva er ikkje ein kulturhistoriske bygning?

Museum Stavanger har ikkje tatt med tilbygget frå 1964, ”pennalet”, som kulturhistorisk bygning. Dalane Folkemuseum har ikkje tatt med bygningen på Eikunda i Egersund som huser Fajansmuseet. Jærmuseet har ikkje tatt med hovudsetet på Kvia, og Ryfylkemuseet har utelatt nybygget for verkstad-, magasin- og kontorfunksjonar som sto ferdig i 2009. Avgjerdene er ikkje spesielt grunngitte, men indirekte kan vi slutte at dette er bygningar som ikkje ber på andre historier enn sine egne, at det er nyare bygningar, og at det ikkje hefter noen spesielle arkitektoniske verdiar med dei.

Det er likevel slik at nybygget til Ryfylkemuseet framstår som eit monumentalbygg i strandstaden Sand, det inngår i den store debatten om tilpassingsarkitektur og det huser viktige kulturfunksjonar.

Haugalandmuseene, Karmsund Folkemuseum, har hovudsetet sitt i Gamle meieriet i Haugesund. Det starta med at museet kjøpte seg inn i produksjonsavdelinga, etter kvart har museet overtatt det meste av lokala i det gamle meierikomplekset, men det har aldri vektlagt formidling av forhistoria til bygningane, og tar dei heller ikkje med på lista over kulturhistoriske bygningar. Meieribygningane blir sett på som ei nøytral ramme rundt verksemda i det museet kallar museumssentralen. Men kan det vera rett?

Det ser ut til at alle musea, utanom Haugalandmuseene, definerer alle hus som har ei forhistorie som kulturhistoriske bygningar dersom delar av den opphavlege bygningskroppen er intakt, sjølv om bygningane kan vera ombygde til museumsformål. Det som fell utanom er bygningar som er nybygde for museumsformål. Men kvifor er da hovudbygningen til Stavanger Museum frå 1883 ein kulturhistorisk bygning, medan nybygget til Ryfylkemuseet frå 2009 ikkje er det? Begge er bygde for same formål, begge er monumentale i sin samanheng og begge tilfører staden dei er bygt på dimensjonar som løfter stadene opp mellom andre stader.

Er aldersverdien eit avgjerande kriterium for kategorisering av bygningane? Korleis stemmer det i så fall med Riksantikvarens arbeid med å frede bygningar frå nåtida ut frå ideen om å ta vare på bygg som er representative for si tid? Eller kanskje det er eit vernekriterium i seg sjølv at ein bygning er i eiga til eit museum?

Kan ein rekonstruksjon vera ein kulturhistorisk bygning?

Departementet har bedt oss undersøke om dei kulturhistoriske bygningane er flytta til museet eller bevarte på rot (sjå meir om dette nedanfor). Men det er også ein annan kategori: Bygningar som er rekonstruerte, som er replika.⁴⁶

Jærmuseet problematiserer denne kategorien ut frå "Blekkhuset" på Limagarden. "Blekkhuset" var eit hønsehus som var kledd med blekkplater. Dette var i dårleg stand, blei rive og nyoppført til bruk for utstillingsformål. Det framstår i dag i same form som opphavleg, og det utfyller tunforma på garden, men er altså ingen historisk bygning sjølv om han står på lista over museets kulturhistoriske bygningar.

Ryfylkemuseet har eit tilsvarande eksempel på Hustveit, der smia er eit rekonst-

ruert hus. Der sto det forresten ikkje noe hus frå før. Det hadde blitt til mold før noen kom på at garden burde bli museumsgard. Berre steinane det hadde stått på stod att. Pluss restar av bygningsmaterialar. Men bonden på nabogarden, Ola Hustveit, hadde god greie på korleis smia hadde sett ut. Han var dessutan ein dugande bygningsmann sjølv, og dreiv med smedarbeid. Med god hjelp frå Ola Hustveit blei smia sett opp att slik ho hadde sett ut, og innreia slik ho skulle vera.

Blekkhuset på Limagarden som opphavleg hønsehus

Blekkhuset etter riving og gjenoppføring som utstillingshus.

Men det også andre døme enn desse. Ryfylkemuseet har sett opp att eit naust på Kolbeinstveit basert på steinane det gamle sto på, fotografi av nauset og generell kunnskap om tradisjonshandverk, stavkonstruksjonar og naustbygging kring Suldalsvatnet. Eit hovudformål med dette prosjektet var å vidareføre tradisjonshandverket.

⁴⁶ A **replica** is a copy that is relatively indistinguishable from the original, which are a copy used for historical purposes, such as being placed in a museum. <http://en.wikipedia.org/wiki/Replica>

Naustet på Kolbeinstveit blei rekonstruert med grunnlag i tomte det opphavlege naustet hadde stått på, gammalt foto og kunnskap om tradisjonshandverk, stavkonstruksjonar og naustbygging kring Suldalsvatnet.

Haugalandmuseet har sett opp att ein kopi av ein butikk i Dokken. Det er ikkje rekna med på lista over kulturhistoriske bygningar ved museet.

Dette er døme på bygningar som er bygde opp att heilt frå grunnen. Men det finst og døme på bygningar der restaureringa har vore så omfattande at store delar av materialane i bygningen har måtta skiftast ut.

Enda meir framtrudande er dette i fartøyvernet. Ein vel likevel å sjå på bygningane, eller båtane, som like verdfulle. Kanskje bør det handle meir om grunnlaget for rekonstruksjonen enn resultatet av han? Ein rekonstruksjon som er vel dokumentert kan kanskje gjelde for ein kulturhistoriske bygning? Eller er det andelen av gamle materialar som skal avgjera om eit hus er kulturhistorisk eller ikkje?

Kan hende kan det vera gode grunnar til å fokusere noe mindre på bygningen og noe meir på det verktøyet og den kunnskapen som skal til for å bygge han. Bygningsvernet handlar om både materialar, verktøy og kunnskap. Det er samvirket av desse ressursane som skaper og held bygningen ved like. Dersom materialval, verktøybruk og handverket er i samsvar med tradisjonen bør bygningen som blir skapt vera fullgod som kulturhistorie. Det einaste som manglar er det usynlege medvitnet om det livet som har vore levd mellom

veggane. Veggane kan ikkje tale om ei historie som var, men dei kan lage førestillingar om rammer rundt mulege liv. Iscenesettinga av fortida vil ikkje mangle andre synlege teikn enn fråver av levd liv. I ein båt som er bygt opp att frå kjølen ser det ikkje ut til at det hindrar formilding av kunnskap og oppleving av fortida. Kanskje kan ein akseptere at ein bygning også kan inngå i ei iscenesetting av fortida sjølv om han er nybygd?

Synet på replika-bygging kan elles sjå ut til å vera under endring. I tilpassingsarkitekturen har det vore mye strid rundt utforming av nye bygningar i gamle miljø. Lenge har gjeldane paradigme vore at det nye skulle uttrykke vår tid. Men nå blir det meldt om fleire og fleire gjennomslag for nybygg i stilartar frå tidlegare tider.⁴⁷ Det gjer at det kan bli vanskelegare å sjå forskjell på gammalt og nytt, men det inneber eit syn på bygningar som omfattar meir enn bygningen sjølv, altså også miljøet han står i.

I ein kommentar til arbeidet med denne utgreiinga peikar Jærmuseet på at det kan vera eit behov for at ein både ”i offentlige og interne oversikter kan få et kvalifisert utsagn om i hvor stor grad et hus er bygget om eller på andre måter er forandret, vernet eller fredet”.⁴⁸ Jærmuseet tar altså til orde både for ei meir opplyst bygningsforvaltning og ei meir fullstendig formidling. Med utgangspunkt i eigne samlingar peikar Jærmuseet på at følgjande forhold burde vera ein del av kunnskapsformidlinga:

- at Blekkhuset er ein kopi, for ikkje å seia kullisse
- at Solaveien 10 er eit kulturhistorisk bygg fordi det har fasadevern
- at heimehuset på Audamotland er restaurert tilbake til slik man antar at huset så ut for 100 år sidan

⁴⁷ Aftenposten 26.10.2010

⁴⁸ E-post frå Hans Dybvad Olesen, Jærmuseet, 08.12.2010.

- at gamleløa på Grødaland er ein rekonstruksjon med bruk av overvegande nye materialar, etter at ho bles ned i ein storm for 20 år sidan
- at heimehuset på Limagarden fekk flunkande nytt kjøkken, blei delvis isolert, fekk nye glas og i hovudsak nytt panel på 1980-talet

Lista ville blitt lang om ein skulle gjera ho fullstendig for alle musea, og det er ikkje noe hovudpoeng her. Om det er noe hovudpoeng må det vera at det er behov for ei heving av kunnskapen og medvitet om kva vi gjer med husa på musea, og korleis vi formidlar resultat. Ei slik medvitingsgjering kan t.d. skje gjennom ein meir presis bruk av omgrep, eller kategoriar, for bygningar som er underlagt ulike former for vern, restaurering og rehabilitering.

Vurdering av status – eit innspel

I ein kommentar til det som er skrive ovanfor meiner Jærmuseet at det kan vera behov for ei meir systematisk tilnærming til vurderinga av vernestatus. Som eit grunnlag for vidare drøfting har Jærmuseet utarbeidd ein tabell som kan brukast for å skaffe eit første overblikk over muleg status for ein bygnings som kulturhistorisk objekt og eventuell vernestatus. Museet understrekar at tabellen ikkje er meint som erstatning for ein grundig skriftleg dokumentasjon med teikningar og fotografi.⁴⁹

Museet kommenterer vidare forslaget sitt slik:

Til nå er de offisielle oversikter over kulturhistoriske bygg i museumseie mangelfulle i å beskrive i hvilken grad de er underkastet bygningsmessige inngrep etter at de kom i musealt eie/forvaltning. Man kan lett forledes til å tro slike bygg er bort imot autentiske og at de i liten grad er forandret.

Realitetene er nok helt annerledes. Nedenstående skjema kan ikke gi et fullgodt bilde men er allikevel så pass spesifikk at man på en enkel måte får et mer sandt bilde av objektens autensitet, eller mangel på samme.

Forklaringar til ord og avstuttingar i tabellen:

U/I/H= utvendig/innvendig/hele objektet

Autentisk = Ekte, opprinnelig. Det motsatt av kopi. En svært sjelden tilstand for et helt objekt

Delvis autentisk = Om for eksempel en utvendig vegg, eller et interiør er autentisk – beskriv

Restaurert = Om den del av objektet det gjelder er tilbakeført til en tidligere tilstand

Rehabiliter = Om den del det gjelder er både restaurert og også tilpasset nåværende krav, for eksempel kjøkken, bad, kontor, isolasjon, vindetting osv.

Kopi = om den del det gjelder er en relativ nøyaktig kopi av objektet. Hvis for eksempel kun fasaden er en kopi, men det innvendige er helt avvikende så beskriv.

Parafrase = En ny konstruksjon som er en antakelse av hvordan det originale objekt så ut.

Fredet = Automatisk fredet -A, vedtaksfredet -V.

⁴⁹ Forslag frå Hans Dybvad Olesen i epost 10.02.2011.

Objekt		Kulturhistorisk status etter museumsovertakelse							Offisiell vernestatus			
Anlegg	Bygning	Autentisk U/I/H	Delvis autentisk - beskriv	Restaurert- U/I/H	Rehabiliteret U/I/H	Kopi- U/I/H -beskriv	Parafraze-U/I/H	Annet - beskriv	Fredet A/V	Omfang U/I/H	Fasadevern	Annet - beskriv
Limagarden	Heimahuset		X		H							
	Blekkhuset					U						
Haugabakka	Folgehuset			H								
Thranegården	Heimehuset		X						V	H		

Eit muleg forslag

Ein må anta at bygningssamlingane til musea er bygde opp ut frå meir eller mindre medvitne idear om verdiar knytte til bygningar som kulturminne. I litteraturen om musea blir arbeidet til musea ofte framstilt som redningsaksjonar for å verne truga bygningar eller for å ta vare på særleg verdifulle anlegg. Dette er særleg framtreddande i Rogaland, der det meste av museumsbygningane er bevarte på rot. Vern av bygningane ser også ut til å vera ei viktig side av forvaltinga av bygningsmassen også i dag, kanskje viktigare enn formidlinga.

Vern betyr å forsvare eller beskytte mot angrep eller skade. I bygningsvernet handlar det om å beskytte ein bygning mot overlast gjennom opinionsdanning, administrative tiltak eller ved å ta i ferde med fysiske inngrep som må til for å stoppe forfall. Når vedtaket om vern er gjort startar arbeidet med pleie, som kan omfatte restaurering, rehabilitering, utbetring og vedlikehald.⁵⁰

⁵⁰ Denne, og andre definisjonar av ord som er mykje brukte i bygningsvernet, er her henta frå ein rapport laga av ei gruppe med medlemmane Liv Hilde Boe, Francine Lampe, Dag Myklebust, Lars Roede og Mille Stein på oppdrag frå Fortidsminneforeningen

Vernevedtak bygger på vektlegging av ulike verdiar, slike som⁵¹:

- Vitskapleg interesse
- Pedagogisk verdi
- Estetiske verdi
- Rekreasjonsinteresser
- Økonomisk verdi
- Sjeldsynt
- Representativt
- Mangfaldig
- Aldersverdi
- Historisk verdi
- Identitetsverdi
- Bruksverdi
- Miljøverdi
- Formidlingsverdi
- Opplevingsverdi
- Ekte/autentisk

Det er altså ei rekke verdiar som kan ligge til grunn for å sjå på ein bygning som verneverdig. Den kulturhistoriske verdien kan og bør ta opp i seg ein eller fleire av desse,

1981: *Ord for ord – rapport om bruk av begreper innen kulturminnevernet.*

⁵¹ Utdrag frå Ove Magnus Bore: *Evalueringproblemet i kulturhistorisk vernearbeid*, Hovudoppgåve i Kunsthistorie, Bergen 1985 og *Fylkesplan for kulturminner*, Fylkeskulturstyret i Rogaland 1989.

men blir også underkasta eit subjektivt skjønn.⁵²

Like vanleg som å bruke termen *kulturhistorisk* har det vore å bruke *antikvarisk* interesse eller verdi. I mange samanhengar kan ein oppleve dette som ein meir autoritativ og presis nemningsbruk, sjølv om ordet ofte kan bli forveksla med aldersverdi. I allmenn bruk er antikvarisk eit samleomgrep som omfattar både aldersverdi og alle andre verdiar som gjer at ein bygning kan bli gjenstand for antikvarisk arbeid, men dermed blir det like laust og subjektivt som omgrepet kulturhistorisk.

Ein kjem neppe utanom ein viss grad av skjønn i vurderinga av kva verdiar ein vil leggje vekt på når ein vil kategorisere ein bygning som kulturhistorisk. For musea vil aldersverdi, kunnskapsverdi, pedagogisk verdi, representativitet og autentisitet bli tillagt stor vekt. Ut frå ei slik vurdering kan det vera rimeleg å halde dei nye museumsbygga utanom lista over kulturhistoriske bygningar. Men er det rimeleg å inkludere alle andre bygg som har ei fortid, sjølv om dei er erverva for heilt andre formål enn å fortelja si eiga historie?

Vi er i tvil om det er tenleg. Vi meiner at dei kulturhistoriske bygningane til musea bør omfatte bygningar som er erverva med formål vern og eventuelt formidling av si eiga historie eller den historia bygningane har vore ei ramme kring. Musea bør, i like stor grad som andre huseigarar, kjenne ei forplikting til å ta vare på alle bygningar dei tar i bruk, herunder vern av fasadar og interiør så langt det er muleg, men når bygningane blir brukte til administrasjons-, lager-, utstillings- eller undervisningsformål vil det vera meir tenleg å rekne dei som ”andre bygningar” og føre utgiftene på andre konti enn dei som gjeld samlingane.

Det bør likevel vera uproblematisk å setta rekonstruksjonar på lista over kulturhistoriske bygningar, så lengde desse er vel dokumenterte og inngår i eit bygningsmiljø der dei er ein del av det heile.

For å få eit betre oversyn over statusen til heile eller delar av dei anlegga som musea tar vare på kan tabellen frå Jærmuseet vera eit nyttig hjelpemiddel.

Over 200 bygningar i Rogaland

Same korleis ein reknar, vil talet på kulturhistoriske bygningar i Rogaland som musea har ansvar for vera over 200. Dette er ein vesentleg del av den verna bygningsarven i fylket.

Til samanlikning oppgir Riksantikvaren at det er 171 freda bygningar i Rogaland, fordelt slik:

---

⁵² *Ord for Ord*, Fortidsminneforeningen 1981

Automatisk freda bygningar			5
Vedtaksfreda bygningar			36
Forskriftsfreda bygningar			128
Mellombels freda bygningar			2
SUM			171

Automatisk freda bygningar er bygningar frå før 1537, eventuelt frå før 1649. Ein av desse bygningane, Guggedalsloftet, inngår i samlingane til Ryfylkemuseet på Kolbeinstveit i Suldal. Ein annan, tollbua på Nedstrand frå 1550 inngår i samlingane til Haugalandmuseene. Tollbua ligg i dag nedpakka, men det ligg føre planar om gjenreising og oppføring av vernebygg.

Vedtaksfreda bygningar er bygningar som er freda med heimel i kulturminnelova. Seks av desse anlegga inngår i museumssamlingar:

- Gardstunet på Kolbeinstveit i Suldal, Ryfylkemuseet
- Gardstunet på Li i Suldal, Ryfylkemuseet, i eiga til Rogaland fylkeskommune og Suldal kommune
- Lyststaden Ledaal i Stavanger, Museum Stavanger
- Tonjer Fyr (Sørhaugøy fyrstasjon), Haugalandmuseene
- Tollbua på Nedstrand, Haugalandmuseene
- Sjøbua (Fiskerimuseet) i Sogndalstrand (områdefreding), Dalane Folkemuseum

Forskriftsfreda bygningar er bygningar og anlegg i eiga til staten som er freda ved forskrift med heimel i kulturminnelova. Hovuddelen av dei forskriftsfreda bygningane i Rogaland inngår i den samla fredinga av Sogndalstrand som fiskevær og sjøbruksanlegg i 2005. Ein av bygningane her, eit sjøhus som blir brukt som fiskeri- og sjøfartsmuseum, er i eiga til Dalane Folkemuseum.

Mellombels freding blir gjennomført som strakstiltak dersom eit kulturmin-

ne er truga eller utsett for fare, eller dersom ein vil evaluere kulturminnet med tanke på permanent freding.

I tillegg til freda bygningar og bygningar i samlingane til musea er det ei rekke bygningar som har ei form for vern gjennom reguleringsplanar. Dette er ei langt svakare form for vern, og det er ikkje bygningar som kan tene som pålitande referanseobjekt eller som utgangspunkt for formidling av byggemåte og funksjon.

Det er ut frå dette nærliggande å trekke den konklusjonen at det bygningsvernet som musea driv, gjennom sitt omfang, er ein svært viktig del av bygningsvernet i Rogaland. Vi vil i det følgjande sjå nærmare på kva denne bygningsmassen omfattar og korleis tilstanden er.

Guggedalsloftet er ein av to middelalderbygningar i tre som er bevart i Rogaland. Bygningen er ein av museumsbygningane som også er freda. Foto: Anne Lise Norheim

Særpreget for Rogaland: Bygningane står på rot

Den opphavlege ideen var å samle gamle bygningar i friluftsmuseum inspirert av idear om romantiske parkar. Vi har mange

slike museum i Norge. Men ikkje eit einaste i Rogaland. Også i Rogaland finst det bygningar som er flytta til musea. Visjonen for Rogaland Folkemuseum var at det skulle bli eit friluftsmuseum av tradisjonelt slag ved Mosvatnet i Stavanger. Men slik gikk det ikkje, og resultatet er blitt at dei fleste husa står der dei alltid har stått.

Av 214 bygningar som er tatt med i svara frå musea, er det oppgitt at 195 står på sine opphavlege tufter. Berre 18 bygningar er flytta. I Rogaland står altså 9 av 10 bygningar på rot. Det er spesielt, og det betyr at delar av museumsverksemda i Rogaland ligg nokså nære dei ideane om økomuseum som var særleg framme på 1970-talet. Viktige kjenneteikn for økomusea var desentralisering, deltaking og identitet. I staden for å tenkje på eit museum som bygning + samling + publikum, var tanken at museum oppsto som summen av territorium, kulturarv og lokalsamfunn.⁵³

Det er og ei form for museumsdrift som liknar meir på den drifta av "sites" som "National Trust for England, Wales and Northern Ireland" og "The National Trust for Scotland" driv med, enn tradisjonelle friluftsmuseum.⁵⁴ Her i landet kan det vera naturleg å samanlikne med drifta av ein del av eigedomane til Fortidsminneforeningen. Det betyr at bevaring av kulturminnet kan framstå som eit like sterkt formål som aktivitet og formidling av det. Den praktiske følgja er avgrensa opningstider.

Denne forma for musealt bygningsvern burde ha den openbare fordelten at autentisiteten blir betre ivaretatt. Faren for endringar av huset burde vera mindre når det ikkje blir flytta, og det blir ståande i den konteksten som det er ein del av. Huset blir meir verdfullt som dokumentasjonsobjekt og det er eit betre utgangspunkt for formidling av kunnskap og opplevingar.

Men bevaring på rot er ingen garanti for autentisitet. Jærmuseet peikar på at

musea forvaltar ei rekke hus som er ombygde, påbygde, delvis rivne eller moderniserte etter at dei blei del av ei museumsamling. Oftast utan at det er dokumentert korleis det såg ut før tiltaka blei sette i verk.

Jærmuseet løftar også fram konflikten mellom vern og bruk. For å kunne drive ei mangesidig publikumsverksemd kan det oppstå behov for å bygge om kjøkken og andre lokale. Der bygdetunet blir sett på som eit offentleg forsamlings- eller formidlingslokale kan det museale komma i bakgrunnen.

Det kan sjå ut til at musea i Rogaland her har vald noe ulike prioriteringar. Medan Jærmuseet i stor grad har vald å legge forholda best muleg til rette for formidling, har idealet hos Haugalandmuseene vore meir vern enn bruk.

Dessverre er det ofte også slik at museet ikkje har same kontroll på omgjevnadane som på sjølve bygningane, eller det er slik at museet ikkje har kapasitet til å skjøtte det kulturlandskapet om omgir bygningane på tilfredsstillande vis.

Utfordringane har samanheng med måten samlingane har oppstått på. Jærmuseet skildrar situasjonen nokså presist på denne måten:

Når det gjelder på-rot-husene eller anleggene har de som regel vært underlagt ulike regimer frå museums- eller historielag, kommunale etater eller glade ildsjeler. Altså grupper eller enkeltpersoner som sjeldent har hatt tilgang til spesialistene eller de økonomiske ressursene som de store museene rår over. Mange sysselsettingstiltak er blitt øst ut over bygdetun og andre kulturhistoriske bygg. Det er blitt snekret, murt og malt utan faglig veiledning av betydning. Og resultatene er blitt deretter.

Jærmuseet stiller etter dette spørsmål om kor mange råteskader som er oppstått på grunn av feilkonstruksjonar, feil materialbruk, feil maling, manglande grunnarbeid

⁵³ John Aage Gjestrum og Marc Maure (red.): Økomuseumsboka, Tromsø 1988

⁵⁴ www.nationaltrust.org.uk og www.nts.org.uk

og sviktande kunnskaper om bygningsfysikk. Og kor mange viktige bygningsdetaljar er gått tapt på grunn av lettvinde løysingar, entrepenørtapper eller maglande kunnskap om bygningshistorie?

Den sterkt desentraliserte museumsforma har ikkje berre fordelar. Det blir mange små einingar som i seg sjølve ikkje framstår som så attraktive at dei oppnår besøkstal som kan bidra til å finansiere drifta av samlingane i særleg grad. Og det blir tungt å få til eit tilfredsstillande tilsyn og vedlikehald. Delar av Rogaland er dess-

utan tungreist ved at ein er avhengig av ferjer og dårlege vegar for å komma fram. Særleg gjeld dette Ryfylke som i areal dekker halve Rogaland og er sterkt oppdelt av fjordar og fjell. Men også for museum som har ansvar for bygningar på øyar utafor kysten, som t.d. Haugalandmusea. Det tar ein time med båt for å koma ut til Utsira. Reisetida blir eit vesentleg kostnadselement i arbeidet med tilsyn og vedlikehald av bygningane.

Dei husa som er flytta til eit museumsområde fordelar seg slik:

MUSEUM	BYGNING	FLYTTA TIL	FLYTTA FRÅ
Dalane Folkemuseum	Skulestove	Slettebø	Møgedal, Helleland
	Stolpebu	Slettebø	Øygard, Øvre Sirdal
Jærmuseet	Skulehus	Haugabakka, Klepp	Haugabakka
	Følgehus	Haugabakka, Klepp	Klepp
Haugalandmuseene	Sengebu	Sandbekken, Tysvær	Mo
	Røykstove	Bokn	Bokn
	Øygjarhuset	Bokn	Bokn
	Stabbur	Vikedal	
	Røykstove	Vikedal	Imsland
	Kvernhus	Vikedal	
	Bedehus	Dokken	Norheim
Ryfylkemuseet	Stabbur	Kolbeinstveit	Bleskestad
	Kvernhus	Kolbeinstveit	Mo
	Tørke	Kolbeinstveit	Helganes
	Badstove	Kolbeinstveit	Bråtveit
	Husmannstove	Kolbeinstveit	Røsselio
	Stølsbu	Kolbeinstveit	Neslia
	Loft	Kolbeinstveit	Guggedal
	Maskinhus	Kolbeinstveit	Førland

Noen av desse bygningane representerer tillaup til skiping av tradisjonelle friluftsmuseum. Både Museet for Haugesund og bygdene (Haugalandmuseene), Dalane Folkemuseum og Rogaland Folkemuseum viste i ein tidleg fase vilje til å erverve bygningar for flytting, men det blei aldri noe dominerande element i museumsoppbygginga i Rogaland. Dei husa som er flytta er sekundære bygningar som i dag lever eit liv i utkanten av museumsstadene.

Oversynet viser at dei bygningane som musea i Rogaland har tatt på seg ansvaret for i hovudsak står i sitt opphavlege miljø.

Dette er eit godt utgangspunkt for bevaring av bygningane som dokumentasjonsobjekt og for formidling, men det er og ei form som stiller større krav til ressursar enn for eit tradisjonelt friluftsmuseum der bygningar er samla på ein stad.

Flest uthus

Det er andre ting som også er interessante med bygningssamlingane til musea i Rogaland. Ettersom dei i hovudsak er bevarte som anlegg på rot, er uthusa tatt vare på tilliks med innhusa. Samlingane avspeglar på ein god måte den kystnære levemåten og det er eit godt innslag av bygningar frå

den sekundære og tertiære samfunnssektoren.

Det er ikkje noe hovudformål for denne utgreiinga å analysere samlingane i forhold til sosiale, økonomiske og kulturelle føresetnadar, men det kan vera meining i å få eit grovt bilde av kva bygningane representerer.

Slik fordelar bygningane seg ut frå ei nokså grov kategorisering:

	I ALT	BUSTAD	UTHUS	SJØHUS/ FISKE	HANDVERK INDUSTRI	HANDEL/ KONTOR	OFF VERKS	ANDRE BYGN
Dalane Folkemuseum	31	7	19	2		1	1	1
Jærmuseet	59	11	29	5	7	1	2	4
Stavanger Museum	9	4	2	1	1			1
Haugalandmuseene	42	11	11	11	1		5	3
Ryfylkemuseet	72	16	41	7	5		1	2
SUMMER	213	49	102	26	14	2	9	11

Ein firedel av bygningane er bustadhus. Dei fleste av desse husa er knytt til primærnæringane, først og fremst landbruket. Det er altså gardshus, husmannsstover eller bustadhus for fiskarar eller folk som fann levemåten i ein kombinasjon mellom gardsdrift og maritime næringar.

Husmannsplassen Bakken på Rennesøy representerer den enkleste forma for levevis. Her er bustad og rom for dyr og før under same tak.

Husa representerer ei stor breidde i sosiale og økonomiske forhold. Her er fire hus-

mannsstover. Ytterpunktta er den enkle, samanbygde heimen til fiskarbonden på Bakken i Rennesøy og den litt betre situerte husmannen på Røynevarden i Suldal.

Her er ei rekke gardshus på gardar som har vore litt under eller litt over eller midt i det økonomiske sjiktet. Og her er det store gardshuset på Håland i Erfjord som var bustaden til bondefamilien som satt på fremste benken i Jelsa-kyrkja.

Ledaal i Stavanger, lyststad, kongebolig, representasjonslokale og museum.

Men her er og andre interessante hus. Det største av alle er lyststaden Ledaal i Stavanger. Og i Egersund forvaltar Dalane folkemuseum lyststaden til sorenskrivar Feyer på Slettebø. Begge desse låg i utkanten av byen. Men det er i tillegg ni andre byhus som har tilhørt ulike slags borgarar, frå arbeidarar til meir velståande handelsfolk.

Mellom bustadhusa skjuler det seg elles ei militærbrakke, ein møllemeisterbustad, eit par bustadhus på fyr, ein betjentbustad og ein lærarbustad.

Ettersom dei fleste husa står på sine opphavlege tufter og i sitt opphavlege miljø, er det ei lang rekke uthus med ulike funksjonar som høyrer til bustadhusa. Nesten halvparten av dei bevarte bygningane er uthus. Vi kan såleis i stor grad heller snakke om bevarte bygningsmiljø enn om bevarte bygningar.

Ein kan likevel ikkje underslå at også i Rogaland er bondekulturen overrepresentert i forhold til bykulturen og kystkulturen. Men går vi vidare inn i materialet blir også dette bildet meir nyansert. 26 bygningar er kategoriserte som hus for fiske eller andre maritime næringar. Det handlar altså om naust og sjøhus. Haugalandmuseene har flest av desse. Museet forvaltar i alt 11 naust og sjøhus. Noen av dei er store og krevjande.

Andre næringar er svakare representert, men særleg Jærmuseet har lukkast med å ta vare på noen interessante bygningar som har vore brukt til handverk og industri. Det gjeld særleg Ijåfabrikken i Gjesdal og havregryns mølla i Sandnes.

Kategorien ”andre bygningar” representerer m.a. bedehus, ungdomshus og forsamlingshus.

Skulle det vera rom for å ta inn fleire bygningar i det museale ansvarsområdet måtte det vera bygningar knytt til sekundær- og tertiærnæringane, kanskje særleg bygningar nytta til industri og handverk. Dalane Folkemuseum skal overta kraftstasjonen frå 1907 med reimdriftverkstad frå ca. 1930 i Jøssingfjord, Jærmuseet har lukkast med å ta vare på Krossen Havremølle.

Museum Stavanger, Hermetikk-museet, har ein hermetikkfabrikk. Haugalandmuseene har ei smie på Kårstø. Ryfylkemuseet har deltatt i eit arbeid for å skape interesse for å ta vare på Søndenaahavn kraftstasjon i Sauda som kulturminne og museum og arkiv for kraftproduksjon og kraftkrevjande industri, men har førebels ikkje lukkast med å få aksept for det.

Jærmuseet vil frå 2012 få ansvar for diktarbustadane Knudaheia og Garborgheimen. I tillegg kjem truleg dei andre verna bygningane i Time, deriblant Fotland Kraftstasjon inn under museet. I Sola held Flyhistorisk museum til i ein flyhangar bygt under 2. verdskrigen og Rogaland Krigshistoriske Museum i noen tyskarbrakker frå same tid.

Skulle vi hatt grunnlag for ei nærmare analyse av bygnings-samlingane, og lagt eit grunnlag for framtidige innsamlingsplanar, måtte vi også hatt betre opplysningar om tidfestinga av bygningane. Det har vi ikkje. Vi veit at den eldste bygningen i samlingane, Guggedalsloftet, er bygt i 1281, men når vi nærmar oss vår eiga tid blir det glissent. Frå etter siste verdskrigen melder Haugalandmuseene om ein telefonsentral som er sett opp på Vikedal bygdemuseum. Sjøhuset som Hummarmuseet til Ryfylkemuseet på Kvitsøy held til i er oppført i 1959.

Stav og laft

Vi er i kjerneområdet til den vestlandske stav- eller grindkonstruksjonen, og ein stor del av uthusa er bygt i denne konstruksjonen. Innhus av noe alder er som regel lafta, eventuelt i kombinasjon med bindingsverkkonstruksjon. Problemet er at identifiseringa av konstruksjonen er usikker i ein del av oppgåvene. Særleg ser det ut til å vera tvil om skilnaden på stavkonstruksjon, bindingsverk og reisverk.

Ryfylkemuseet har gjennomført noen nybygg og rekonstruksjonar av stavbygg for å hente fram att, dokumentere og vidareføre tradisjonskunnskapen. Her frå gjenreising av ei løe på Bleskestadmoen.

Stav- og grindkonstruksjon

Det er i oppgåvene frå musea oppgitt at 32 bygningar er oppførte med stavkonstruksjon som hovudkonstruksjon.

Stavhus er ei fellesnemning for ulike variantar av stavkonstruksjonar. I stavhusa har ein alltid parvis stilte stavar. Stavane kan vera bundne saman etter ulike prinsipp.

Frå Romsdal i nord til og med Rogaland i sør, finn ein ei eiga utgåve av stavkonstruksjonen som ein lenger nord på Vestlandet, og i litteraturen kallar grind. Jon Godal beskriv denne slik:

"Grinda høyrer heime på Vestlandet. Grinda har beten (slindra) liggjande på staven, og felt nedi og gjennom slik at det er eit betehovud på utsida av staven. Staven stikk med eit såkalla stavøyra opp over beten. Stavleggja ligg på beten og er halden fast mellom stavøyra og ein "toll" som står i eit hol i beten. Prinsippet føreset at utoverkrefter frå taket skal takast opp i raftstokken som i grindhuset heiter stavleggje.

Grinda er knytt til frittstående stavar bundne med skråband."⁵⁵

Godal peikar på at det i Rogaland ser ut til å gå ei grense for grindkonstruksjonen ein stad mellom Hjelmeland og Jørpeland. Sør for denne grensa kjem det inn tak med åsunderstødde sperrer. Der møter ein også overgangen frå tekking med steinheller (frå Hjelmeland og nordover), eller torv, til tekking med tegl (frå Jørpeland og sør- og austover. Vi får eit overgangsområde til andre system for bering som går frå Jørpeland og i alle fall så langt aust i Vest-Agder som til Lista.⁵⁶

Stavkonstruksjonen me finn i Ryfylke i dag har stavar som blir sette på stein, hanstein, som dei kallar det i Suldal. Sør for Jørpeland vart staven sett på ein svillstokk, eller murlege.

På Jæren peikar Godal på at ein finn både reine grindverkshus og overgangstypar. Det er kanskje ikkje så rart at det kan vera vanskeleg å gi ei klar og eintydig forklaring på korleis husa er konstruerte.

I Ryfylke kjenner vi ikkje til omgrepet grind, men snakkar berre om stav, stavhus og stavløer.

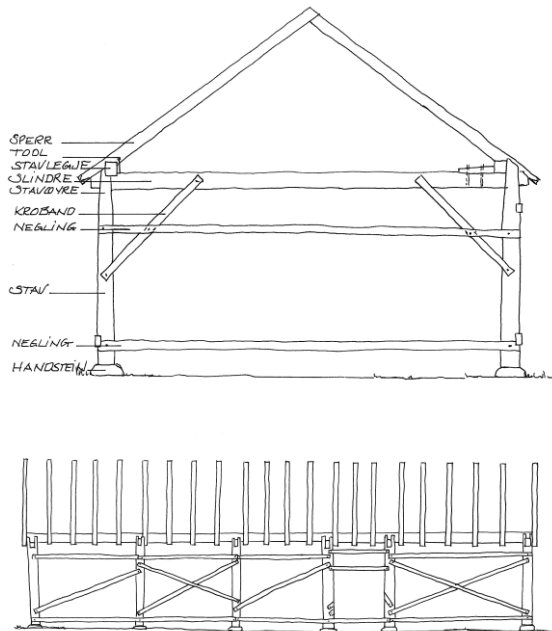
Arkeologiske funn tyder på at denne stavkonstruksjonen kan ha vore brukt i området frå folkevandringstida, 200-400 år e.Kr., like fram til dette hundreåret.⁵⁷ Daniel Hoftun i Suldal sette opp ei stavløe like før siste verdskrig, og Kristen Jørmeland i Hjelmeland sette opp ei stavløe så seint som i 1950-åra. Framleis er her restar av tradisjonen hjå somme lokale handverkarar. Denne konstruksjonen har såleis vore brukt i vårt område i ubrotten, handlingsboren tradisjon gjennom generasjonar fram til i dag. Det er ein enkel og logisk konstruksjon med stor

⁵⁵ Jon Bojer Godal: *Beresystem i eldre norske hus*. TI 1994

⁵⁶ Jon Bojer Godal, Steinar Moldal, Trond Oalann og Embret Sandbakken: *Beresystem i eldre norske hus*, Trondheim 2009

⁵⁷ Trond Løken: *4000 år med trehus i Rogaland*, Sølvsberget magasin 1995

teknisk styrke. Prinsippet i konstruksjonen går fram av teikninga nedanfor:

Løa på Tysseland. Oppmåling og teikning: Grete Holmboe, Ryfylkemuseet.⁵⁸

Arkeologane har brukt stolpehola i jorda som utgangspunkt for tolking av hustypar. Ei tolking er det 3-skipa huset, der taket kvilte på ein stavkonstruksjon som er trekt inn frå ytterveggen. Taket vart trekt ut over konstruksjonen og kvilte på ein yttervegg i stein eller tre.⁵⁹ Seinare vart bustaden, matbua og husa for dyra gjerne lafta, medan uthusa framleis vart sett opp i stav. Det var ein god konstruksjon til naust og mindre uteløer, så vel som til dei store løebygningane.

Medan det vanlege er å kle stavkonstruksjonen med bord, finn ein i Dalane dei spesielle fasgardsløene. Ei fasgardsløe består av eit grindabygg med ein yttervegg av staur som står med jamne mellomrom bortetter. Mellom staurene

⁵⁸ Grete Holmboe: *Jakta på byggeskikken og den handlingsborne kunnskapen*, Folk i Ryfylke, Ryfylkemuseet 2006

⁵⁹ Marta Hoffmann: *Jærhuset*, Oslo 1977. Trond Løken: *4000 år med trehus i Rogaland, Sølvsberget* Magasin 1995.

blir det lagt bjørkeris tett i tett. Veggane må etterfyllast med lauvkledde kvistar, helst tidleg på sommaren kvart år, da lauvet er som sterkast. Dette er ein byggeskikk som har vore i bruk heilt sidan eldre jernalder. Dalane Folkemuseum forvaltar to slike løer.

Fasgardsløa på Barstad. I eiga til Dalane Folkemuseum.

Bindingsverk

Medan det var talt opp 32 stavkonstruksjonar har musea oppgitt at dei har hand om 43 bindingsverkshus. Til saman er altså vel 1/3 av bygningane oppførte i stavkonstruksjon eller/og bindingsverk.

Bindingsverk er opphavleg ein huskonstruksjon med eit skjelett av stolpar og trebjelkar der mellomromma er fylt ut med anna materiale, oftast murstein. Bindingsverket er ein rein bærekonstruksjon.

Bindingsverket består av vertikale stendarar eller stolper, og horisontale sviller i topp og botn, ofte supplert med skråavstiving, spikerslag, losholter og utlekting. Samanføyingar blei gjort med tapping, balding og kamming, utan bruk av spiker.

Bindingsverk finn ein i heile Vest-Europa, der det blei utvikla i mellomalderen. I Norge var bindingsverk relativt ukjent til Christiania fekk murtvang i 1624, med dispensasjon for utmurt bindingsverk. Dette førte etter kvart til at ein hovuddel av byhusa blei bygde på denne måten.

På 1800-talet blei bindingsverk med bordkledning meir vanleg på landsbygda over heile landet, og på 1900-talet utkonkurrerte det lafting som byggemåte for bustadhus i tre.

Under arbeid med restaurering av Holm-Egenes i Stavanger er det avdekkja eit godt døme på bindingsverk. Bygningen er i eiga til Stavanger kommune, men det ligg føre planar om overføring til Stavanger Museum.

På våre kantar kom bindingsverket med dei store sjøhusa tidleg på 1800-talet. Dei fyrste sjøhusa i bindingsverk fann ein i Stavanger truleg på 1750-talet. Bygginga av sjøhusa hadde samanheng med sildefiske og handel, noe som tok seg opp utover 1800-talet, fram mot 1870. I Ryfylke finn me konstruksjonen i sjøhus, i sagbruk og andre større bygningar knytt til sjøen. Dei prega såleis i sterk grad våre små og store strandstader og hamner. I dag er det berre restar att av denne bygningstypen. Ein skulle tru at teknikken også vart brukt i løebygningar, men det finn me ikkje eksempel på. Sjølv på Kvitsøy, der sjøhusa i bindingsverk låg på rekke bortetter hamnene, vart løebygningane bygde i den tradisjonelle stavkonstruksjonen.

Sjølve begrepet bindingsverk skriv seg frå måten ytterveggene er bygde på, med vertikale stolpar i eit modulsystem på rundt 80 cm, tappa ned i ein svillstokk og i ein dragar oppe. Den enklaste forma for sjøhus hadde eit spenn, der golvbjelkane spente frå yttervegg til yttervegg. Var det større bygg, vart det sett opp ei midtbering, eller to. Slik fekk ein både to-, tre- og fire spenn. Husa kunne og byggast ut i høgda.

Fundamenteringa av desse bygga var bolverk, eller steinmur. Steinmuren kunne vera av fint hoggen stein, eller av ikkje bearbeidd stein. Under midten av bygningen kunne det vera steinkar eller kar av rundstokkar.

Ytterveggane vart stiva av med skråstivarar frå botnsvill til toppsvill, felt inn i stolpane dei kryssa, ein den eine vegen, og ein den andre.

Typisk for sjøhusa var at ein brukte rotkne som avstivar av bindingsverket i overgangen mellom takberinga og stolpen. Rotkne vart tatt frå overgangen mellom rot og stamme på treet. Rotkneet vart festa med trenaglar. Midtberinga hadde gjerne denne forsterkinga i alle fire retningane. I bindingsverkhusa ute i Europa, og i andre delar av landet, brukte ein skråstivarar. Kvifor ein hjå oss fann det tenleg med rotkne kan ha ulike forklaringar. Det kan ha samanheng med skipsbygginga, og det kan vera at ein har sett at ein får utnytta plassen betre. I allefall gir det ein sterk, flott og særprega konstruksjon.

Reisverk

Reisverket er ein type berekonstruksjon som i ein periode frå ca. 1850 til 1950 var nokså vanleg i trehus. Reisverket består av ein berande rammekonstruksjon av stolper og sviller, med laust innsette veggplankar som utfylling av holrommet mellom svillene og stolpane. Reisverkshus er sjeldne i bygningssamlingane til Rogalandsmusea.

Laft

Vi såg at kring 1/3 av bygningane var reiste som stav- eller bindingsverkskonstruksjonar. Den dominerande byggemåten for museumshusa er likevel laft. Nesten halvparten av bygningane er bygde på denne måten.

Etter at lafteteknikken kom i vanleg bruk i Norge frå mellomalderen, skjedde det store endringar i byggeskikken. Langhusa blei splitta opp i hus for ulike funksjonar, der lafteteknikken blei brukt i husa

for opphald av folk og dyr, og til oppbevaring av mat og klede, medan stavkonstruksjonen heldt fram i uthusbygginga.

Teknikken med lafting utvikla seg over tid. Etter det me kjenner til i Ryfylke, kan ein setja opp eit oversyn over bruken av dei ulike lafteknutene slik:

Finndalslaft, mellomalderen

Raulandslaft, eller kinningslaft, omlag år 1200-1850

Sinklaft, omlag år 1850-1910

Pløgd plank, omlag år 1910-1940

Oversikta viser dei store linene. Innanfor kvar av teknikkane har det vore lokale nyansar i måten å lafte på. Det har vore stor overlapping der dei ulike teknikkane har vore nytta side om side.

Finndalslaftet blei brukt gjennom middelalderen fram til svartedauden rundt 1350. Tømmeret i eldhuset på Sørstad i Suldal er det einaste eksemplet på Finndalslaft i Rogaland. Eldhuset er sett opp etter 1876 av tømmer frå det gamle loftet på garden. Lafteteknikken og dørdekoren gir grunnlag for å datere huset til mellomalderen, før 1350. Ein finn både runde og ovale stokkar i huset med denne same novforma. Mellom anna dette kan tyda på at loftet har vore i to høgder. Dei gamle novene frå loftet er ikkje endra under ombygginga til eldhus.

Guggedalsloftet frå Bråtveit, som no står på museumsgarden Kolbeinstveit, har loft i to høgder, sett på stabbar av tre, og med svål på inngangssida. Det er brukt ovalt tømmer av ulik dimensjon i fyrste og andre høgda, med det grøvste tømmeret i fyrste. Her er det brukt kinningslaft. Denne forma for laft ser me i Ryfylke heilt frå mellomalderen og utover mot slutten av 1800-talet. Dørene i fyrste og andre høgda i loftet har ulik utforming. Saman med andre detaljar kan det sjå ut som at fyrste høgda er sett på etter andre høgda. Dei ulike utformingane av ornamentikken på

beitskiene, kinnungane, understrekar dette, saman med det reinte tekniske med bruken av not og fjør. Arne Berg meiner å finna likskap i utforminga av beitskiene i fyrste høgda med ei beitski frå stova i Mårem i Tinn frå før 1350.⁶⁰ Dei gotiske beitskiene i andre høgda, og dekoren på kinnungane, gjer at han tidfestar Guggedalsloftet til før svartedauden. Ved dendrokronologisk undersøking er det datert til 1281.

Bleskestad-stabburet frå 1667 er ført opp med raulandslaft.

Ei registrering av lafta hus i Ryfylke syner eit tydeleg skilje i lafteteknikken rundt 1850, der kinningslaftet blir skifta ut med sinklaft. I Ryfylke blei det brukt sinklaft med tapp. Dette skiftet av teknikk fell saman med utviklinga av stovehuset i Ryfylke, der to-roms stovene blei sett inn til bua, og me får dei tre-delte stovehusa som me i dag kjenner som ”Ryfylkehuset”.

Oftast nytta ein den gamle stova, eller bua og sette den inntil den nye stova. Det er såleis vanleg at ein finn ulike laftemetodar i to stover under same tak. Gangen mellom stovene var i lett bindingsverk, med kledning på ei eller to sider.

Eilert Sundt skriv etter ei reise på Jæren og i Ryfylke i 1860:

"...her fikk jeg ikke alene den forklaring af kjendte mænd, at det indtil nu nylig havde været almindeligt at have på gårdene en

⁶⁰ Arne Berg: *Norske tømmerhus fra mellomalderen*, 1 og 2, Oslo 1989

sådan stue og en lignende bod, men jeg traf endog til at se hin forandring foregå så at sige for mine øine: jeg var i et hus, hvor boden netop var flyttet hen til stuen, men arbeidet med at indrette underrommet til et stadseligt sengeværelse og med at indrette en del af forstuen til kjøkken var ikke ganske færdigt endnu.”⁶¹

Ofte nytta ein denne utbetringa av huset til også å setja lem på huset. Dette hadde samanheng med utviklinga av eldstaden der innføring av pipe gjorde det muleg.

På våre kantar er dei tømra husa som regel bordkledd. Dette gjer det vanskeleg å komma til for å sjå kva nov som er brukt. Det er såleis eit noe avgrensa materiale me har hatt å studera. Det er likevel grunnlag for å seia at kinningslaftet var i bruk fram til sinklaftet tok over rundt 1850. Likevel meiner me å kunna seia at fram til sinklaftet gradvis tok over frå rundt 1850-åra, er det kinningslaftet som har vore brukte inne i fjordane, så vel som ute på øyane.

Frå 1900 og fram til bindingsverket tok over rundt 2.verdskrigen, vart det brukt pløgd plank.

Pløgd plank kunne ein kjøpa ferdig hjå forhandlar. Trelasthandlar Øgreid i Stavanger hadde filial i Sauda og betjente såleis det indre Ryfylke derifrå. Planken vart laga av kløyvd tømmer, dvs. ein halv tømmerstokk vart skoren til 2" plank. Det vart frest ut dobbel not og penn på høvleriet, medan nova vart hogge og tilpassa på plassen.

Sinklafting og lafting med pløgd plank er lafteformer som har vore i ubroten tradisjon like fram til i dag. Det å hogga laftenova krev godt handlag, sikker berekning av hogget, lang erfaring og godt augemål. Har ein det er det råd å læra seg til med andre lafteformer.

⁶¹ Eilert Sundt: *Om bygningsskikken på landet i Norge*, Verker i utval 6, 1976

Mur

I oversikta vår er tretti hus bygde i murverk eller betong, av desse halvparten i tørrmur.

Ikkje overraskande finn vi dei største murhusa i byen. Både hovudbygningen og løa på Ledaal i Stavanger er bygde i tegl, likeeins bygningen som rommar hermetikkuseet og hovudbygningen til museet.

I dei aller fleste bygningane på musea finn me ein kombinasjon av tre og mur. Mur er brukt som fundament, det er trapp framfor huset og det er mura eldstader og piper. Om bygningane er ført opp i trekonstruksjon, så er det oftast i kombinasjon med mur.

Driftsbygningen på Kvia-garden har grunnmurer i kilt stein. Bygningskroppen er hovudsak panelkledde trekonstruksjonar. Fjøset har yttervegger i kilt stein. Delar av grunnmuren til kjerrehuset er i kilt stein, delar er støypt ringmur. I grisehuset er det mura og pussa bingar. Alle gold er støypte, unntatt i sauehuset, der det er jordgolv.

Også på Audamotland har driftsbygningen grunnmur i kilt stein. Fjøsdelen har murte vegger som er pussa innvendig og i blankmur utvendig. Golvet er støypt og himlinga i tre.

Tonjer fyr, som Haugalandmuseene har ansvar for er bygde i borkledd tegl.

Løa på Audamotland i Hå har grunnmur i kilt stein og fjøs med mura vegger og støypt golv.

Alle musea, unntatt Stavanger, har tørrmura bygningar. Det er naust, smier, eldhus og kvernhus.

Stein har til alle tider vore nytta som byggemateriale til heile bygningar eller til delar av bygningar. Kyrkjene våre, og Utstein kloster, står som praktfulle eksempel på høgt utvikla byggeteknikk frå mellomalderen. Stein har vore eit lett tilgjengeleg materiale som har vore i tradisjonell bruk like fram til betongen for alvor tok over på 1940-50-talet.

Den dominerande delen av museumsbygningane er altså trekonstruksjonar, men viktige delar av bygningsarven er likevel bygd i stein, frå dei enklaste, tørrmura nausta til dei mura industribygga og den luksuriøse lyststaden Ledaal. Ein viktig del av bygningane er eldstadene og pipene

som er bygde med leirmørtel eller kalkmørtel. Dette betyr at musea må meistre, eller i det minste ha tilgang til, høgt utvikla tradisjonskunnskap innafor mange bygningsfag.

Eigarskap

Under omtalen av dei enkelte musea har vi tidlegare peika på eit særtrekk ved bygningssamlingane til musea i Rogaland: Ein stor del av bygningane er i eiga til andre enn musea. Eit forsøk på oppstilling av eigarforholda i ein tabell ser slik ut:

	A	B	C	D	E	F	G
2			I ALT	Det konsol.	Avdeling	Stat/komm./	Privat
3				museet	i museet	fylkeskomm.	eige
4							
5	Dalane Folkemuseum		31	27			4
6	Jærmuseet		59	9		38	12
7	Museum Stavanger		9		6	3	
8	Haugalandmuseene		42		23	12	7
9	Ryfylkemuseet		72	41		24	7
10							
11	SUMMER		213	77	29	77	30

Slår vi saman dei konsoliderte museums-einingane og dei avdelingsmusea som har oppretthalde sitt eigarskap til bygningane, finn vi at 106 bygningar, halvparten, er i eiga til musea. Medan den andre halvparten ikkje er det. Musea har altså tatt på seg eit betydeleg ansvar for bygningar dei ikkje eig. Det kan vera både fordelar og ulemper med dette, men det kan sjå ut til at musea ikkje alltid har ordna seg slik at ordninga er til fordel for musea.

Vi har sett at Haugalandmuseene strevar med dette. Museet har skaffa seg disposisjonsrett til ei rekke bygningar i privat eige mot å ta på seg vedlikehaldet av bygningane. Verneformålet blir godt ivarettatt, men tilkomsten og utvegane til å legge til rette for publikum er ofte avgrensa. Det gjer at utvegane til å utnytte bygningane i aktiv formidling kan vera svak. Erfaringane er at vern gjennom slike avtalar er

vanskeleg å ha som ramme for verksemda over tid. Det har også samanheng med at eigarforholda og eigars ønska om bruk av bygningane kan skifte. Museet vurderer nå desse avtalane.

Tilsvarande problem har Dalane Folkemuseum, som sit med vedlikehaldsavtalar der tidlegare eigar har alle rettar til området kring bygningane, eller med avtalar som i for liten grad ivaretar interessene til museet.

I den motsette enden sit Museum Stavanger med det som museet sjølv karakteriserer som ein eineståande holdning til verneoppgåvene i vertskommunen. Stavanger kommune eig låven på Breidablikk, Hermetikkuseet og bygningane til Sjøfartsmuseet og betalar det vedlikehaldet av desse kostar. I tillegg har kommunen vore svært romsleg med støtte til restaureringa av Ledaal.

Bygningane som Jærmuseet har ansvaret for på Grødalaland er i eiga til Hå kommune.

Av dei 59 bygningane Jærmuseet har rapportert om er det berre 9 som er i eiga til museet. Dei fleste blir ått av kommunane, 12 er i privat eige. Dette er ingen uproblematisk situasjon. Kommunane bidrar som regel med årlege tilskott til drifta, men ønskjer også å bruke noen av bygningane, og det er ei allmenn oppfatning at det er pengar å tene på utleige av museumsbygningar. Men både Jærmuseet og andre museum har erfart at inntektene frå utleige kostar meir enn dei smakar. Utleige medfører stor risiko og slitasje, og det legg beslag på store ressursar til administrasjon, rigging, opprydding og reinhald. Der kommunen har tatt på seg eit større ansvar og har eit aktivt forhold til vedlikehaldet kan det vera vanskeleg å ha tilfredsstillande tilsyn og kontroll med det arbeidet som blir utført.

Tilsvarande er det der privat eigar sjølv vil ta i ferde med vedlikehaldet. Da mistar museet den nødvendige kontrollen med kva inngrep som skal gjerast, korleis det skal gjerast, og kva materialar som skal brukast.

Ryfylkemuseet har også, trass i ei viss sanering av dårlege avtalar, ansvar for bygningar i privat eige. Meir interessant er dei bygningane som er i offentleg eige. Dette gjeld bygningar i dei konsoliderte bygdemusea, som er åtte av kommunane, og det er bygningane på Hustveit og Li. Museet overtok dessutan i 1975 ansvaret for Viga-tunet frå Hjelmeland kommune.

På ingen av stadene har museet sikra seg avtalar som gir full dekning for vedlikehaldskostnader, men må lite på at eigarane tar inn over seg ansvaret som eigar. Det er det ikkje alltid eigarane gjer.

Det er ein nærliggande konklusjon at musea ikkje har vore særleg framsynte når dei har inngått avtalar om vedlikehald av bygningar som andre eig, og at dette er ein modell som ikkje er særleg tilfredsstillande i forhold til museas interesser.

Bruken av bygningane

Vi har bedt musea oppgi kva dei ulike bygningane blir brukte til. Det viste seg å vera eit altfor upresist spørsmål. Mange svarar *museum*, som er eit klokt og logisk svar, medan andre nyanserer svaret ved å oppgi miljøutstilling, formidling o.a.

I samsvar med drøftinga av vedlikehaldet lenger framme fann vi at det var skilnad på vedlikehald av bygningar meint for formidlingsverksemd og bygningar som først og fremst blei tatt vare på som dokumentasjonsobjekt. I ettertid har noen meint at det burde vore ein kategori for *vern* når ein skal oppgi kva bygningane blir brukte til, ut frå den tankegangen at det også på museum er aktuelt å ta vare på bygningar utan anna formål enn vern.

Bruk til formidling kan dessutan reise behov for tilpassingar som kan komma i konflikt med verneinteressene. I forhold til publikum kan det vera behov for oppgradering av kjøkken, etablering av toalett, anlegg av parkeringsplass og universell utforming for ulike behov.

Ei særleg utfordring er tilrettelegging for dyrehald. Ønske om dyrehald som lekk i formidlinga går ikkje alltid i hop med generelle krav til husdyrrom.

Ei forsøksvis oppsummering av dei svara som blei leverte frå musea ser slik ut:

		I ALT	FORMIDLING	DRIFT	UTLEIGE	IKKJE OPPGITT
Dalane Folkemuseum		31				31
Jærmuseet		59	36	6	3	
Museum Stavanger		9	8			
Haugalandmuseene		42	38	2	2	
Ryfylkemuseet		73	72	1		
SUM BYGNINGAR		214				
SUM OPPGITT BRUK		168	154	9	5	31

Dalane Folkemuseum har ikkje oppgitt bruk, men dei fleste bygningane, utanom administrasjonsbygget på Slettebø, og paktarboligen som blir brukt til lager, blir brukt til formidling. Og slik er det dei fleste stader. Dei kulturhistoriske bygningane inngår stort sett i ulike former for formidling.

Jærmuseet har nokså mange, 14 bygningar i alt, som ikkje er i bruk til aktiv formidling. Stavanger Museum har eit bolighus som ikkje er i bruk. Ryfylkemuseet har ein del bygningar som berre er i bruk ved særskilte arrangement, og eitt og anna som også framstår som kulturminne utan anna definert bruk. Haugalandmuseene har 11-12 bygningar som ikkje er i aktiv bruk.

Både Jærmuseet og Ryfylkemuseet driv med dyrehald, Jærmuseet i relativt stort omfang, og på heilårsbasis, og har særlege utfordringar knytt til bruken av kulturhistoriske bygningar til dette formålet.

Det særpreget bygningssamlingane ved musea i Rogaland har, hus bevarte på rot godt spreidde utover i landskapet, stiller særlege utfordringar til bruken. Og det er ikkje opplagt at alle hus skal vera i aktiv bruk.

Vi har ovanfor drøfta formåla med vern av bygningar, og har tillatt oss å konkludere med at mange av dei bygningane som er tatt hand om av musea er resultat av redningsaksjonar der vern har vore eit overordna formål. Det er truleg brei semje om at vern av bygningar har ein eigenverdi uavhengig av nåtidig eller framtidig bruk. Verna bygningar er viktige delar av bygningssmiljø og kulturlandskap og oppfyller

elles mange av dei verdiane vi har lista opp ovanfor. Dei bygningane musea har ansvar for er dessutan viktige referanseobjekt for kunnskap om byggeskikk og tradisjons-handverk.

Ryfylkemuseet har lenge hatt eit vennskapsmuseum i Nord-Irland, Down County Museum i Downpatrick. Den tidlegare direktøren der, Dr Brian S. Turner, finn grunn til å samanlikne ein del av det vi driv med, med praksisen til the National Trusts i England, Wales og Nord-Irland, og skriv i eit notat etter eit studiebesøk på våre kan-
tar:

In our terms you have very low visitor figures at some of your sites but, on thinking about it, it can't really be any other way. We think of museums as wanting to attract as many people as possible but actually, with many of your sites you are really acting as a buildings preservation trust, for its own sake, rather than what would be conventionally called at museum in most countries. I think we could learn from this. We have a couple of "folk museums" on the Skansen model, but we have very, very little of the preservation and conservation of common rural buildings in their setting. I will continue to use Ryfylkemuseet as an example in this respect.⁶²

⁶² Brian S. Turner 14.09.2010. Turner er tidlegare direktør ved Down County Museum, Downpatrick, N. Ireland, og arbeider nå som frittstående museumskonsulent med ei rekke oppdrag både i provin-
sen og i den irske republikken.

Vi bør kunne akseptere at ein del bygningar blir tatt vare på for dokumentasjonsformål og ut frå verdiar og interesser som er drøfta ovanfor. Eit hovudformål med bevaring av bygningar må likevel vera formidling av kunnskap og opplevingar.

Musea løyser utfordringa med ein desentralisert struktur på ulike måtar. Det er alt frå heilårsopne avdelingar til avdelingar der det berre er tilgjenge for publikum ved særskilte høve. Både Dalane Folkemuseum (Helleren) og Ryfylkemuseet (Hustveit) har dessutan ubetjente avdelingar som står opne med fritt tilgjenge for publikum når som helst. Denne variasjonen i opningstider reflekterer ulikt økonomisk grunnlag for bemanning av avdelingane. Hovudutfordringa ved dei mange spreidde avdelingane er at publikumsgrunnlaget mange stader blir for lite til å kunne forsvare faste opningstider over lengre tidsrom. Ryfylkemuseet har søkt å møte denne utfordringa gjennom forsøk med ein ambulerande vert som har betjent fleire anlegg gjennom veka. Det har vore vellukka. Haugalandmuseet har hatt tilsvarende suksess med sin Museumsstafett, der dei besøker ei museumsavdeling siste torsdag kvar månad.

Utfordringane knytt til formidling av bygningssamlingar handlar elles ikkje berre om opningstider og tal på gjester. Det handlar også om kva vi formidlar. Bård Kleppe har drøfta dette i ei masteroppgåve ved Høgskolen i Telemark. Ein av hans konklusjonar er at "Et forsøk på å gjenoppleve fortiden er sjelden vellykket. Vi lever i en annen tid og vår virkelighetsforståelse hører hjemme i denne."⁶³ Er det da slik at bygningane som ramme kring kunnskapsbasert formidling er ein utopi?

Kleppe finn, ut frå ei fenomenologisk analyse, at besøket på bygdetunet har mange utlike betydningar, og at det slett ikkje alltid handlar om å ta til seg dei kunnskapane museet gjerne vil formidle.

---

⁶³ Bård Kleppe: *Der gresset er grønt og toalettene rene – Om bygdetunets betydning i dag*, masteroppgåve, Høgskolen i Telemark 2007. Kleppe er i dag forskar ved Telemarksforskning i Bø.

Materialiteten på bygdetunet generer ei spesiell stemning eller ein atmosfære som påvirkar opplevinga, men kva ein opplever vil vera avhengig av kva ein har med seg når ein kjem. Bygdetunet kan fungere som identitetsbygger, som katalysator for minne og møte med eiga fortid, som symbol i kampen for bygdesamfunnet og landbruket, som kjensleutløysande møte med dyr og menneske eller som ei lita avkopling i ein førmoderne idyll. Det er altså ei stort mangfald av betydningar som bli tillagt besøket på bygdetunet. Men er det eigentleg det førmoderne samfunnet som blir formidla på bygdetuna?

*Kanskje bygetuna også kan ses på som modernitetsmuseer? Som museum over moderniteten eller som museum over seg sjølv, og den posisjonen bygdetuna den gang hadde. Kanskje bygdetuna først og frems dokumenterer de grep som ble foretatt når moderniteten feide inn over bygdene og folk hadde behov for noe fast å gripe fatt i? I så fall fremstår bygdetunet som et slags metamuseum der man ikke først og fremst formidler fortiden, men et sted man formidler modernitetens formidling av fortiden.*⁶⁴

Kleppe fråskriv likevel ikkje bygningssamlingane all den meininga Kulturdepartementet og musea sjølve tilskriv dei, og kjem med noen trøystens ord i avslutninga av oppgåva si:

Likevel er husa og tingene levninger fra fortiden og kan oppfattes ekte og autentisk for den enkelte som besøker bygdetunet. Slike følelser er ekte, og det er bygdetunets fortjeneste at de oppstår akkurat der. Følelsene er også fundert i en visshet om at dette er gammelt og ekte. Dette er følelser som utledes av den kunnskapen de museumsansatte har, og den viljen og kunnskapen de har til å bevare dette.

---

⁶⁴ Bårde Kleppe: *Der gresset er grønt og toalettene rene*, HiT 2007

Dermed blir oppgaven til bygdetuna fortsatt å formidle fortiden gjennom det materielle grunnlaget på bygdetunet. Samtidig må man også innse at interessen for bygetunet og de opplevelser den enkelte har der, ikke alltid er som tiltenkt. Det ligger videre en utfordring i å se verdien i at det er mange måter å bruke bygetunet på og være stolt av dette, heller enn å bekymre seg for at museet budskap ikke alltid kommer like godt fram. Samtidig ligger det også en utfordring i å se nye betydninger bygetunet kan ha.

Den nye betydningen kan t.d. vera å bruke samlingane i møte med våre nye landsmenn. Ryfylkemuseet har gjort det med rimeleg suksess.

Bård Kleppe (bildet) stiller spørsmål ved kva som egentleg går føre seg på bygdetunet.

Bevaring av bygningar på museum er tilrettelegging for eit stort mangfald av betydningar. Det framstående målet om å bruke samlingane som grunnlag for kunnskapsbasert formidling er berre ein av desse. I tillegg kjem ei rekke opplevingar og ulike former for bruk avhengig av kva bør dei som besøker museet har med seg. Dette opnar for eit vidare syn på meininga med bygningsvernet enn den som oftast nedfeller seg i måldokument og handlingsplanar

Stort potensiale

Alle musea har anlegg som dei meiner har eit uutnytt potensiale. Ved Dalane Folke-museum arbeider dei for eit formidlings-senter i tilknytning til Hellen i Jøssing-fjord, Jærmuseet arbeider med restaurering av Audamotland, Museum Stavanger har presentert ei lang liste over utbetnings-behov på Breidablikk, Haugalandmuseet har store utfordringar på Tonjer fyr og ønskjer seg publikumsbygg og studiemagasin på Ørpetveit, Ryfylkemuseet har starta på eit omfattande restaureringsarbeid i Viga og ser der også eit behov for å reist eit service-bygg for publikum. Og dette er berre døme. Ei detaljert liste over kva ein vil, ville kunne ønskje og arbeider med ville bli lang. Det som hindrar utløyising av potensialet er tilstanden til bygningane (meir om dette nedanfor) og midlar til styrking av formidlinga.

Men når dette kapitlet blir stutt, er det også fordi det ikkje ligg føre noen omfattande dokumentasjon av det potensialet som måtte vera til stades, og kva tiltak musea vil setta i verk for å løyse ut potensialet. Dette har sjølvstags også med ressursar å gjera, men det har og med prioritering av ressursar.

Tonjer fyr, ved innseglinga til Smedasundet i Hauge-sund, har vore brukt som klubbhus for ein sportsdykkarklubb i 30 år. Det har eit stort potensiale for formidling av kunnskapar og opplevingar, men her er behov for både planar for ny bruk og pengar til å realisere planane.

Mange av dei som arbeider med bygnings-samlingane ved musea har gjort det lenge. Ein kan såleis sjå teikn til aksept av situasjonen, lita tru på at ein noen gong vil få midlar til å realisere planane, kanskje ressursasjon kombinert med ein travel kvar-

dag der dei kortsiktige utfordringane tar merksemda frå dei langsiktige. Det kan føre til at ein kanskje ikkje finn tid til, eller motivasjon for å legge det arbeidet i utarbeiding av planar som er nødvendig for i det heile å komma i posisjon til å få tilført nødvendige ressursar. Ei utfordring, i tillegg til behov for meir pengar, er å utarbeide gode planar for kva ein vil bruke pengane til.

Konklusjonar

I dei rapportane som dannar grunnlaget for denne utgreiinga har musea oppgitt at dei har 214 kulturhistoriske bygningar i samlingane sine. Det er 29 fleire enn ved siste innmelding til museumsstatistikken (2008) og skuldast neppe berre tilvekst til samlingane. Ei forklaring er at oversynet og dokumentasjonen av bygningssamlingane ikkje er tilfredsstillande. Dette kjem vi tilbake til nedanfor. Ei anna at termen ”kulturhistorisk bygning” er problematisk. Vi prøver å drøfte dette, og peikar på ei rekke verdiar og interesser som kan gjera ein bygning til ”kulturhistorisk” eller ”antikvarisk”, men kjem ikkje utanom at det er nødvendig å legge ein viss grad av skjønn til grunn for kategorisering av bygningane. Vi trur likevel det vil vera fornuftig å gå opp ein grensegang mellom bygningar som i hovudsak er tatt vare på av kulturhistoriske grunnar og bygningar som blir brukt i drifta av museet.

Dei bygningane musea tar vare på er ein svært viktig del av den bevarte bygningssarven i Rogaland. Til samanlikning er det freda 171 bygningar, dei fleste som del av områdefredinga i Sokndalsstrand. Bygningane til musea framstår som regel i ein meir autentisk stand og vil i større grad vera referanseobjekt for studium av byggeskikk og levd liv fordi dei ikkje blir brukte til eller ombygde for andre formål.

Det er eit særpreg ved museumssamlingane i Rogaland at dei fleste husa, 195 av 214, står der dei alltid har stått, dei er bevart ”på rot”. Det er eit fortrinn at bygningane er bevarte i det miljøet dei hører til

i, men det byr og på noen særlege utfordringar for vedlikehald og drift.

Ved at bygningane er bevarte i sitt miljø, er det også bevart ein større del av uthusbygningar og andre, sekundære bygningar enn ein finn på friluftsmusea. Halvparten av bygningane er uthus, i tillegg er hus knytte til fiske og maritime næringar sterkt representerte i samlingane. Men utvalet av bygningar blir meir glissent til nærmare vår eiga tid vi kjem, og her er få bygningar knytt til industrisamfunnet.

Vi er i kjerneområdet til den vestlandske stav- eller grindkonstruksjonen. 32 bygningar er bygde på denne måten, og 43 i bindingsverk. Vi finn og eit sterkt innslag av bygningar reiste i tørrmur, og noen færre i murverk eller betong. Den dominerande byggemåten for dei husa som er på musea er likevel laft. Nesten halvparten av bygningane er lafta, mellom desse det eine av to mellomalderbygningar i tre som er bevarte i Rogaland, Guggedalsloftet i Suldal.

Eigarskapet til bygningane er eit anna, interessant særtrekk ved museumssamlingane i Rogaland. Halvparten av bygningane er åtte av andre enn musea. Musea har altså tatt på seg ansvar for ei rekke bygningar som andre eig. I noen få tilfelle, der eigareren tar ansvar, er det ein fordel. I mange tilfelle skaper det store utfordringar for musea.

Det uttalte formålet med bygningssamlingane er ofte å bruke dei i formidlinga. Men det er ikkje alltid ein får til det, og vi drøftar om bevaring i seg sjølv kan vera tilstrekkeleg grunn til å ta vare på eit hus. Vi må dessutan sannkjenne at publikum tillegg bygningane ulike betydingar, og at det kan opne for eit større potensiale om ein tar dette inn over seg. Avgjerande er likevel at husa blir sette i stand, og at det finst midlar til å skape aktivitet kring dei. Ein føresetnad for dette er at det blir utarbeidd gode planar for bruken.

6 TILSTANDSANALYSE

Ein viktig del av oppdraget frå Kulturdepartementet har vore å få oversyn over tilstanden til bygningssamlingane, det løpande vedlikehaldet og omframme vedlikehaldsbehov. Forsøket på å få fram ein tilstandsrapport førte raskt til nye spørsmål som delvis er blitt behandla i det føregåande metodekapitlet. Problemstillingar kring det løpande vedlikehaldet blir behandla i neste kapittel.

Vi ba i første omgang musea sjølve gi ei vurdering av bygningane sine, utan at vi presiserte kva kriterium som skulle ligg til

grunn, eller kva slags skala som skulle brukast. På dette grunnlaget fekk vi desse svara:

	A	B	C	D	E	F
2			I ALT	GOD	MIDDELS	DÅRLEG
3						
4	Dalane Folkemuseum		31		31	
5	Jærmuseet		59	38	15	6
6	Museum Stavanger		9	8		1
7	Haugalandmuseene		42	20	13	9
8	Ryfylkemuseet		73	29	1	43
9						
10	SUMMER		214	95	60	59

Dette er ein tabell som må lesast med alle mulege atterhald, jfr. metodekapitlet, men det er noen viktige resultat som ein nokså greitt kan lesa ut av rapportane frå musea.

Dei gode bygningane

95 bygningar, nesten halvparten av bygningane til musea, blir vurderte som gode (79) eller svært gode (16). Dette er bygningar som skal vera sette i stand eller vedlikehalde i samsvar med dokumentert kunnskap, gode handverkstradisjonar og riktig materialbruk og som i tillegg har eit løpande vedlikehald som hindrar forfall ut over normal slitasje.

Ove Magnus Bore meiner ein har oppnådd eit tilfredsstillande nivå dersom bygningane 1) er sikra mot forfall og 2) er sikra mot brann.⁶⁵ Han vel å sjå på byg-

ningane som museumsgjenstandar. Gjenstandar sikrar ein gjennom å plassere dei i magasin der ein har kontroll med temperatur, fukt, tjuveri og brann, og at ein så langt det er råd også må sikte mot tilsvarende kontroll med bygningane. I praksis betyr det at ein må prøve å få til eit inneklime som gjer at ein unngår sopp, råte og fare for brann.⁶⁶

Når musea i fleire tilfelle skil mellom ”god” og ”svært god” betyr nok det ofte at dei svært gode er dei bygningane som tilfredsstillar alle rimelege krav, og blir viste fram som gode døme på kva museet kan få til når det får utnytte sin beste kompetanse og har tilstrekkeleg med ressursar.

⁶⁵ Det er ulike vurderingar musea i mellom om sikringstiltak skal inngå i vurderinga av tilstand ettersom slike tiltak alltid må tilpassast ei risiko-vurdering som vil vera ulik frå stad til stad.

⁶⁶ Ove Magnus Bore i intervju 26.10.2010

Dokken er glansnummeret til Haugalandmuseene. Husa er i god stand, er praktfullt innreidde og ligg lett tilgjengelege for publikum.

Mellom desse er gardshusa til Jærmuseet på Kvia. Museum Stavanger held fram Ledaal, som etter omfattande restaurering framstår i svært god stand, medan Haugalandmuseene karakteriserer alt som er godt som ”bra”, sjølv om husa i byavdelinga Dokken godt kunne vore kategoriserte som svært bra. Men dei manglar tilfredsstillande sikring. Glansnummeret til Ryfylkemuseet er husmannsplassen Røynevarden, som etter omfattande innsats nå kan visast fram som døme på førebiletleg restaurering.

Ryfylkemuseet har gjennomført ei hovudrestaurering av husa på husmannsplassen Røynevarden i Suldal.

Dalane Folkemuseum karakteriserer tilstanden til sine bygningar som tilfredsstillande, med noen nyansar som vi skal komma tilbake til. Toppkarakteren hos Dalane Folkemuseum går til Øyna i Helleland, der museet i ein periode frå 1992 utførte ”det største og mest omfattande restaureringsprosjektet i museets historie”.⁶⁷

⁶⁷ Sitat etter Arvid Midbrød i Årbok for Dalane nr. 18, 2010

Som ei førebuing til arbeida på Øyna blei det gjennomført ei omfattande innsamling av tradisjon om grindabyggeteknikken, og det blei i ettertid gjennomført kurs i grindabygg og laga formidlingsopplegg for skulen.

Gardsanlegget på Øyna fotografert i 2004. Løa har fagardsvegg, bustadhuset til høgre og stenfjøset midt i bildet. Dalane Folkemuseum.

Men dette illustrerer noe av problemet med å be musea sjølve vurdere tilstanden. Det er nok enkelt å skilje mellom det som er svært godt og det som er svært dårleg, men alt i mellom blir påverka av kva mål ein har for bygningsvernet, individuell vurdering av tilstanden og kva ord ein tykkjer dekker det ein vil formidle.

Ein fullgod analyse av tilstanden måtte såleis ha omfatta ein nøye gjennomgang av kvart enkelt hus, men det ville vore for omfattande i forhold til rammene for dette arbeidet. Det bør i staden vera eit mål for arbeidet med bygningsvernet at det blir utarbeidd tilstandsanalyser som ein del av dokumentasjonsarbeidet ved musea, og at slike analyser har eit mest muleg felles utgangspunkt. Vi kjem tilbake til dette.

Dei dårlege bygningane

I den andre enden av skalaen har musea ført opp 59 bygningar som ”ikkje tilfredsstillande”, ”dårleg”, ”svært dårleg” eller ”ruin”. Det er her dei store utfordringane ligg. Dette er bygningar som krev omfattande reparasjon og/eller restaurering, og

det er her det omframme vedlikehaldsbehovet ligg. Men også å denne gruppa avspeglar svara ulike vurderingar av kva som ikkje tilfredsstillar rimelege krav.

Ryfylkemuseet skil seg ut ved å plassere 43 bygningar, over halvparten av bygningsmassen til museet, i denne kategorien. Andre ville ha plassert ein del av desse bygningane i kategorien ”middels”. Dette handlar om bygningar som står oppreiste, og gjerne kan stå noen år til, men der det er registrert behov for reparasjon og/eller restaurering ut over det jamne vedlikehaldet. Den svært dårlege eller kritiske tilstanden omfattar 13 av bygningane til Ryfylkemuseet. Det handlar m.a. om omfattande og grunnleggande reparasjonsarbeid på stovehuset og løa og eit par andre hus på Viga i Hjelmeland, smia, ei tilflytta husmannsstove og ei stølsbu på Kolbeinstveit, den unike stampa på Kvæstad i Suldal, eit naust oppmed Suldalsvatnet, løa på Røynevarden og eit par av husa på Hustveit. Viga, Kvæstad og Røynevarden er høgt prioriterte prosjekt.

I den ringaste enden av skalaen hos Haugalandsmuseene er Tonjer fyr der det er store reparasjons- og restareringsoppgåver.

Haugalandsmuseene har plassert 9 av sine bygningar i denne gruppa av bygningar som er i dårlegast forfatning, og som krev omframme tiltak. Det gjeld først og fremst Tonjer fyrstasjon der museet har store utfordringar, og så ei løe på Veien i Tysvær, naust og sjøhus i Solålå på Karmøy, eit kvernhus i Vikedal og Øygjarhuset på Bokn.

Jærmuseet har særleg store oppgåver på Audamotland i Hå, der fleire av bygningane har behov for omfattande til-

tak. Stavanger Museum eig eit bustadhus i Peder Klovs gt. som er i mindre god stand, men dei store utfordringane er knytt til Breidablikk.

Breidablikk er eit interessant eksempel fordi det er ein bygning som er i god stand utvendig, som er fullsprinkla og såleis godt sikra mot brann, og der ein tatt grep for å hindre uønska slitasje som følgje av omvisingar i bygningen. Likevel presenterte ein konsulent for ei tid sidan eit kostnadsoverslag for restaurering på ca. 25 mill. kr. Da kunne ein komma til å tru at utgangspunktet var nokså katastrofalt. Det er det ikkje, og museet tar sjølv atterhald for dette kostnadsoverslaget.

På Breidablikk har Museums Stavanger opplevd soppangrep fleire gonger.

Det er vanskeleg å kalkulere restaureringsoppgåver. Det er vanskeleg å få oversyn over oppgåvene før ein ”opnar” bygget, og det er vanskeleg å vita kva tid som vil gå med for å utbetre skader. Kravet om gode planar og fullfinansiering før ein startar kan såleis vera vanskeleg å etterleve. Bygningsvernet er likevel ikkje tent med kal-

kyler som kjem fram på så generelt grunnlag som det som blei gjort på Breidablikk. Det er likevel grunn til å rekne med store kostnader om ein skal setta Breidablikk i god stand. Her har vore fleire tilløp til soppangrep, det er store behov for utbetring av papping og tapetsering og det er eit generelt behov for å betre klimakontrollen i bygningen.

Dei midt i mellom

Dei gode bygningane er slike som musea stolt viser fram, og som gjerne er utgangspunkt for aktive formidlingstiltak og faste opningstider i sommarsesongen. For dei dårlege er det ikkje tvil om kor utfordringane ligg. Men dei mest interessante er dei midt i mellom. Dette er bygningar som blir karakteriserte som ”tilfredsstillande”, ”middels” og ”bra, men dårleg utvikling”.

Dalane Folkemuseum plasserer heile sin bygningsmasse her. Men skriv følgjande i ein tilleggskommentar:

På Dalane Folkemuseum går et viktig skille mellom det ytre og det indre vedlikehold av bygningsmassen. Det ytre vedlikeholdet mener vi blir ivaretatt på en tilfredsstillende måte. Gjennom en 4-års syklus blir alle bygningene vedlikeholdt og nødvendig restaurering utført. I og med at det ytre vedlikeholdet er blitt prioritert, har dette gått ut over det indre bygningsvernet. Ut over rengjøring og tvingende nødvendig velleikhold innvendig blir lite gjort. Dette gjelder nesten samtlige bygninger.

Vedlikehaldet er altså ikkje tilfredsstillande. Det er avgrensa til det ytre. Bygningane blir ettersette og stelt med på ein tilfredsstillande måte, men det er manglar i forhold til det innvendige vedlikehaldet.

Paktarboligen på Slettebø kan vera eit eksempel. Utvendig ser han riktig bra ut, og inngår i det flotte bustadkomplekset etter sorenskrivar Feyer. Men det har aldri vore pengar til å setta huset i stand innven-

dige. Her ligg det altså føre store og kostbare oppgåver i eit hus som museet sjølv karakteriserer som tilfredsstillande.

Frå Slettebø. Sorenskrivarbustaden til venstre, paktarbustaden til høgre.

Eit anna eksempel er dei spektakulære husa under Hellenen i Jøssingfjord. Husa framstår som eit sterkt symbol på utviklinga frå fattig-Norge til velferdsstaten, og Dalane Folkemuseum har vald å la husa stå som dei var da museet overtok i 2001/2002. Husa står oppe heile året, det er ikkje iverksett noen sikringstiltak, det er fritt tilgjenge for publikum, og det er eit forbausande stort tal besøkande som finn vegen fram til husa, eit forsiktig overslag landar på ca. 15.000 i året. Museet passar på å halde husa ved like, men slitasjen frå dei mange besøkande som traskar rundt i husa med grus under skoa er stor. Det reiser noen spørsmål om bruken av museumshus, og om det er nødvendig å sleppe publikum inn i alle hus. Museet er i ein prosess der framtidig forvaltning blir vurdert.

Hellenen i Jøssingfjord er ein spektakulær plass som tiltrekker seg eit stort tal besøkande. Husa står opne for fritt tilgjenge.

Jærmuseet karakteriserer ein firedel av sine bygningar som ”bra”, mellom desse den flotte jærgarden på Grødaland, som med god pleie og sikring av ein utanforståande godt kunne vore kategorisert som svært bra. Haugalandmuseene ser på ein god firedel som ”middels”. Likevel er dette bygningar som ikkje blir karakteriserte som gode. Det manglar altså noe før dei tilfredsstillar dei krava som musea sjølve ønskjer å setta.

Haugalandmuseene utdjuar dette ved å vise til at dei har bygningar som er i ein slik stand at dei står greitt, men at dei ikkje kan brukast i formidlinga. Skil desse husa opnast for publikum må det gjennomførast reparasjonar som medfører utskifting av delar, men så lenge dei står avstengte er det ikkje behov for omfattande inngrep. Vurderinga av bygningane handlar såleis ikkje berre om antikvariske vurderingar, men også om bruken av bygningane. Sjølv om formidling er eit sentralt mål for aktivitetane ved musea, kan det vera gode grunnar til at enkelte bygningar blir behandla som kulturminne som berre skal betraktast frå utsida.

Det er altså nokså store sprik i vurderinga av kva som kan karakteriserast som tilfredsstillande tilstand. Når det vel ettersette og kontrollerte Breidablikk med sin 25 millionars kalkyle, Grødaland med full sprinkling, innbrotsalarm og systematisk vedlikehald og sesongprosedyrar og Hellenen med usikra og ukontrollert slitasje frå 15000 besøkande alle blir karakteriserte som ”god”, ”bra” eller ”tilfredsstillande”, synleggjer det ulike syn på kva kriterium som bør telje med i vurderinga av statusen til bygningane.

Dette skal ikkje lesast som kritikk av musea. Ut frå ulike føresetnadar og vurderingar har musea tilfredsstillande kontroll med alle desse eksempelbygningane. Men det kan vera grunn til å drøfte behov for ei noe betre harmonisering av den standarden som bør ligge til grunn for bygningsforvaltninga.

Omfanget av oppgåvene

Talet på bygningar seier ikkje alt om situasjonen. Storleiken på husa er og viktig. Jærmuseet argumenterer for å bruke eit omgrep dei kallar ”Etasje m²”, som altså betyr grunnflate multiplisert med tal etasjar, da museet meiner dette ”fortel meir enn grunnflata om kor store dei enkelte bygningane er og dermed kor stort vedlikehaldsbehovet er”. Jærmuseet har oppgitt ei samla grunnflate på 4.965 m², medan ”etasje m²” blir 8.410. Museum Stavanger har berre oppgitt brutto golvflate, og kjem ut med eit samla areal på 10.860 m² som omfattar fleire to- og tre-etasje bygningar.

I den andre enden er Haugalandmuseene som både har eit puritansk syn på kva bygningar som skal reknast med som kulturhistoriske, og som har halde seg til grunnflata som flatemål. Men innafor Haugalandmuseene er det fleire store bygningar som blir brukt til museumsformål. Grovt rekna kan det handle om kring 12.000 m² bygningsareal. Hadde Haugalandmuseene følgt same praksis som andre, ville altså dette museet vore det museet i Rogaland som for tida forvaltar den største bygningsmassen, før Jærmuseet inkluderer flyhangaren på Sola i samlingane sine.

Vi har tidlegare drøfta kva bygningar som bør teljast med mellom dei kulturhistoriske bygningane, og har vist at det er ulike praksis musea i mellom for kva som blir oppgitt som ”kulturhistoriske bygningar” og ”andre bygningar”. Når ”andre bygningar” ofte er store industribygg eller endatil flyhangarar gjer dette at det blir mest uråd å setta opp eit oversyn som seier noe om kor store oppgåver det enkelte museum har. Her er det behov for meir presise retningsliner for kva bygningar som skal reknast med mellom dei kulturhistoriske, og korleis ein skal oppgi arealmåla for desse bygningane.

Med sterke atterhald i forhold til oppgåvene over bygningsareal viser tabellen nedanfor kva musea sjølve har oppgitt:

OPPGITT AREAL					
		I ALT	OPPMÅLTE	GRUNNFLATE	BRUTTOAREAL
Dalane Folkemuseum		31	2	2 644	
Jærmuseet		59	13	4 965	8 410
Museum Stavanger		9	8		10 860
Haugalandmuseene		42	3	4 107	
Ryfylkemuseet		73	60	3 660	6 812
SUMMAR		214	86	15 376	26 082

Det er openbart gode grunnar til å ta høgda på bygningane med i oppgåva over omfanget av vedlikehaldsoppgåvene, men det er ikkje sikkert at bruttoarealet heller gir eit heilt presist grunnlag for vurdering av omfanget på vedlikehaldsoppgåvene. Fundament og tak blir det same anten huset er høgt eller lågt, men det er meir arbeidskrevjande å arbeide i høgda enn frå bakkenivå.

Det er andre forhold som også har betydning for kor krevjande oppgåva er. T.d. avstand og klima. Det er meir kostnads-krevjande å vedlikehalde bygningar in situ enn bygningar som er flytta saman i eit friluftsmuseum. Det kan dessutan vera vel så krevjande å vedlikehalde mange små hus som ligg spreidde kring i distriktet, som eit stort hus på ein sentral stad. I Rogaland må vi dessutan med ferjer og båtar for å nå fram til ein del av museumsbygningane. Det er og meir krevjande å vedlikehalde bygningar i eit fuktig kystklima enn i eit tørt innlandsklima. Og ”har noen i innlandet opplevd en sandstorm rett etter at de ble ferdige med å linoljemale et hus, neppe”, spør Jærmuseet.

Arealet gir ein viktig indikasjon på omfanget av forvaltaransvaret. Ei vurdering av det omfanget vedlikehaldsoppgåvene har må likevel ta utgangspunkt i ei

samla vurdering av tal på bygningar, storleiken på dei og kor dei står.

Omframme behov

Ovanfor har vi prøvd å få tak i eit heilskapsbilde av situasjonen, og vi har sett at nesten 1/3 av bygningane blir kategoriserte som dårlege. Her ligg dei oppgåvene som krev omfram innsats. Alle musea har slike anlegg.

Dalane Folkemuseum peikar på lysthuset på Slettebø som ei slik utfordrande oppgåve. Lysthuset blei sett opp kring 1830 og er ein viktig del av bygningsmiljøet etter sorenskrivar Feyer, men er nå i dårleg stand. Museet ønskjer også å restaurere hovudbygningen på Slettebø, men har behov for å få reist eit utstillingsbygg før dette er aktuelt, da sorenskrivarbustaden nå blir brukt til utstillingsformål.

Jærmuseet har fokus på Audamotland. Heimehuset er snart ferdig restaurering, men det står att mye arbeid med løa og andre uthus.

I tillegg til Breidablikk har bygningane til avdelinga Sjøfartsmuseet ved Museum Stavanger ekstraordinært vedlikehaldsbehov.

Jærmuseet har kome godt i gang med restaurering av bygningane på Audamotland, men mye står framleis att, m.a. eit tungt løft for å få løa i god stand att.

På lista til Haugalandmuseene er det mange omframbygningar. Vi har alt nemnt Tonjer fyr som ligg verutsett til og krev store ressursar. Fyret har vore i eiga til museet sidan 1972 og blei freda i 1998. I ein lang periode har det vore utleigd til ein sportsdykkarklubb, som skulle ha tilsyn med fyret, men dei siste åra har ikkje dette fungert godt nok. Der er det arbeid i gang, så langt pengar og ver tillet det. Det ligg ikkje føre noen samla plan for istandsetting av heile fyret, men på grunnlag av delplanar har museet fått omfram støtte frå Riksantikvaren/Fylkeskommunen i 2009 og 2010.

I tillegg har museet store utfordringa på fleire mindre bygningar, som t.d. setnings- og konstruksjonsskader på sjøhus i Solhola og i løa på Veien.

Tilliks med Dalane Folkemuseum melder også Haugalandmuseene om behov for innvendige arbeid som ikkje er fullgodt registrert eller planlagt.

Ryfylkemuseet har hovudfokus på Viga-tunet. Viga er eit gardstun med tilhørande hage som fekk si form i 1821, og som har den særprega taktekkinga med lokale heller i behald. Det er utarbeidd ein plan for istandsetting av husa, med ein samla kalkyle på 9,7 mill. kr. I tillegg kjem kostnadar med eit planlagt servicebygg. Museet har ikkje detaljerte planar med kostnads-overslag for dei andre bygningane som er på lista over bygningar med særlege vedlikehaldsbehov, men utarbeider ein rullerande tilstands- og tiltaksplan innafor dei ressursane museet har til rådvelde.

Ryfylkemuseet har starta eit omfattande restaureringsarbeid i Viga-tunet.

Ei særleg utfordring er vedlikehaldet av Litunet i Suldal. Dette er eit bygningsmiljø som det har vore arbeidd med å verne sidan 1938, det blei freda i 1974 og endeleg sikra for ålmenta i 2010. Det har budd folk i tunet heilt til hausten 2010, og husa har vore ettersette, men store oppgåver, som omlegging av tak, har ikkje vore gjort på lange tider. Det er dessutan utført reparasjonsarbeid på staden som ikkje er i samsvar med dei krava museet vil stille til slikt arbeid.

Fleire av musea melder at dei ikkje har tilstrekkeleg driftsressursar til å få til ein tilfredsstillande syklus i vedlikehaldet. Det vil såleis stadig oppstå nye, omframme utbetningsbehov.

Oppmåling

Det går elles fram av tabellen over at mindre enn halvparten av bygningane til musea i Rogaland er oppmålte. Det kan også variere kor omfattande og god oppmålinga er. Medan det er eit krav frå Kulturdepartementet at bygningane i samlingane til musea skal vera oppmålte, er det altså stor manglar i dette materialet.

Oppmåling er ein viktig del av dokumentasjonen av bygningane, men heller ikkje meir. Ein fullgod dokumentasjon omfattar langt meir enn oppmåling. Og her er det store manglar, ikkje berre i Rogaland, men i heile landet. Musea har ein stor oppgåve å gjera med å betre dokumentasjonen av samlingane sine. Dette kjem vi tilbake til i neste kapittel.

Konklusjonar

Ut frå museas egne vurderingar kan ein grovt dele bygningsamlingane til Rogalandsmusea i to: Den eine halvdel er i tilfredsstilland, god eller svært god forfatning, den andre halvdel har behov for større eller mindre tiltak. Ein mindre del av bygningane (vel 10%) av bygningane er i svært dårleg eller kritisk tilstand. For desse er det behov for omfattande reparasjonar og/eller restaurering.

Det er grunn til å reise spørsmål ved om grunnflata er eit tilstrekkeleg mål for omfanget av dei verneoppgåvene musea har. Det ville gitt eit betre bilde av situasjonen om ein også tok omsyn til høgda, sjølv om bruttoarealet heller ikkje er eit fullgodt mål for omfanget.

Det er behov for å utvikle eit skarpere skilje mellom vedlikehald av kulturhistoriske bygningar, som er ein del av samlingane til museet, og bygningar som blir brukte til andre formål enn dokumentasjon og formidling.

Ei analyse av tilstanden til bygningssamlingane må i dag bygge på ufullstendig dokumentasjon i musea. Eit betre dokumentasjons- og plansystem ville ha gitt eit betre grunnlag for å vurdere ressursbehovet. Dette blir drøfta nærmare nedanfor.

7 FORVALTING, DRIFT OG VEDLIKEHALD

Dette kapitlet vil søke å gi svar på ei rekke spørsmål om føresetnadar for og praktisk gjennomføring av bygningsvernet. Det vil handle om dokumentasjon av bygningane, det løpande vedlikeholdet, sikring, kva kompetanse musea rår over og i kva grad og korleis samhandlinga med andre går føre seg.

Planlegging, organisering og gjennomføring av det løpande vedlikeholdet blir gjerne oppfatta som kjerneoppgåva i forvaltninga av kulturhistoriske bygningar. Vi har prøvd å finne svar på korleis dette blir utført, og i kva grad innsatsen svarar til behova.

Løpande vedlikehold

Det kan likevel vera behov for ei viss presisering av kva vi meiner med vedlikehold, da omgrepet ikkje er heilt uproblematisk i vår samanheng. Musea omtalar lett heile spekteret av oppgåver knytt til bygningsvernet som vedlikehold, og det kan vera fort gjort å inkludere både reparasjon og restaurering i vedlikehaldsoppgåvene. Av omsyn til driftsplanlegginga og finansieringa av oppgåvene, kan det vera tenleg å forsøke seg på ein noe meir presis begrepsbruk.

Vedlikehaldsombegrepet bør reservestast for dei rutinemessige arbeida som må utførast regelmessig for at bygningen ikkje skal forfalle. Det som kjenneteiknar vedlikeholdet er såleis at det i stor grad kan forventast, til skilnad frå reparasjonar som blir forårsaka av uventa skader, og at det såleis kan planleggast.

Noen har forsøkt å unngå problemet ved å bruke ordet pleie i staden. Jamført med medisinen er det stor forskjell på pleie og inngrep i kroppen i form av operasjonar. Dei som ønskjer å bruke omgrepet pleie slik, oppfattar bygningspleie som det

”jevne gode vedlikeholdet, småreparasjonar og omsorg for detaljer”.⁶⁸

Eit godt vedlikehold skal vera så påpasseleg at det ikkje oppstår behov for store reparasjonar med derpå følgjande behov for omfattande utskifting av bygningsdelar.

Restaurering er noe heilt anna. Det handlar om heil eller delvis tilbakeføring til ein tidlegare tilstand.

Vedlikehold handlar om reinhald, el- og vasstilsyn, feiing, førebyggjande brannvern, slått, hogst, raking, grøfing, maling, kitting, kalking, pussing og polering, førebygging av insekt-, skadedyr og råteangrep, herunder fukt- og temperaturkontroll, reinsk av takrenner, kontroll og eventuell oppretting av fundament og omlegging av tak. Dei siste er omfattande, men regelmessig tilbakevendande oppgåver. Det er ikkje altfor vanskeleg å rekne ut kor ofte ein må legge om eit torvtak.

I grenseland mellom vedlikehold og reparasjon: Omlegging av taket på mellomalderloftet frå Guggedal sommaren 2010. Ei ordinær oppgåve som hadde måtta vente litt for lenge.

⁶⁸ Boe, Lampe, Myklebust, Roede og Stein (red.): *Ord for ord*, Fortidsminneforeninga 1981.

Dalane Folkemuseum har gode rutinar for tilsyn med samlingane sine. Prosedyren er å ha eit dokumentert tilsyn med bygningane ein gong i månaden. I tillegg har museet eit samarbeid med naboar, som mot noen enkle motytingar, ser etter. Vedlikehalds- syklusen er på 4-5 år. Museet meiner sjølv at dette er eit opplegg som gjer at det ytre vedlikehaldet blir ivarettatt på ein tilfredsstillande måte. Men det rekk heller ikkje lenger. Det er det ytre som blir prioritert, men noen omfattande restaurering av bygningane har det ikkje vore midlar til.

Jærmuseet definerer tilfredsstillande vedlikehald som når bygningen er i 0- posisjon, det vil sei at han ikkje er på veg ned, ikkje er i forfall. Museet meiner å ha kontroll på dette nivået, men peikar på at dette ikkje er godt nok på eit museum der formidling er eit viktig mål for bygningsvernet. Vedlikehaldet burde gå før seg på eit høgare nivå. Tilfredsstillande vedlikehald kan såleis vera godt nok i forhold til å ta vare på ein bygning som kulturminne, men det blir vedlikehald på eit for lågt nivå når bygningen skal brukast i formidlinga. Situasjonen betyr såleis at mange hus blir ståande som kulturminne, som vedlikehaldsobjekt, utan at ein maktar å gjennomføre dei tiltaka som er nødvendige for å aktivisere bygningane. Da er situasjonen likevel ikkje tilfredsstillande.

Jærmuseet har eit system for etter- syn og vedlikehald der ansvar og oppgåver er fordelt på bygningshandverkaren og dei som har vaktmeisteroppgåver ved dei ulike anlegga. Sjå meir om dette under kapitlet om kompetanse nedanfor.

Også Museum Stavanger sannkjenner behovet for å skilje mellom det vedlikehaldet som berre har til formål å bevare ein bygning som kulturminne, og det vedlikehaldet som må ligge til grunn for bruk av bygningen til formidling. Museet jamfører med gjenstandssamlingane, der det også er slik at noen gjenstandar berre ligg i magasinet, medan andre blir valde ut til bruk i formidlinga. Problemstillinga blir aktuell når det er behov for inngrep i bygningen for å legge til rette for formidling.

Museum Stavanger meiner at det sjølv på eit museum kan vera slik at ein ønskjer å bevare ein bygning slik han er, sjølv om det medfører at publikum ikkje kan ha tilgang til bygningen. Grunngivinga for denne holdninga er at ein må kunne sjå på dei kulturhistoriske bygningane på museet som ein katalog (eit dokument) over norsk bygningsarv. Dermed løfter museet fram dokumentasjon og forskning som likeverdig med formidlingsoppgåva. Formidling kan elles gjennomførast på andre måtar enn å ta publikum inn i bygningane.

For dei fleste bygningane i eiga til Rogalands-musea vil ikkje slitasje som følgje av publikumstilgang vera noe stort problem, med muleg unntak for Hellenen i Jøssingfjord, men det er ei problemstilling som også her må vurderast opp mot eit langsiktig bevaringsperspektiv, og som regel er det lite som skal til for å beskytte bygningen.

Tepper og avsperringa på Breidablikk for å beskytte bygningen mot slitasje frå publikum.

Museum Stavanger er elles i den yttarst fordelaktige posisjonen at vedlikehaldet av mange av dei bygningane museet forvaltar blir betalt av Stavanger kommune. Museet har såleis ressursar til ein rimeleg god syklus på vedlikehaldsoppgåvene. For Ledaal er dette organisert slik at det kvar vår blir gjennomført ei synfaring der ekstern konsulent (ansvarleg for restaureringsarbeida), Stavanger eigedom, representant for den politiske leiinga, firma som hadde oppdrag under restaureringa og museet er representert. Denne "tilsynskomiteen" set opp ein

plan for årleg vedlikehald som i hovudsak blir følgt opp av kommunen.

Fullt så idyllisk er ikkje situasjonen for Breidablikk, der driftstilskottet er for lite til å kunne etablere ein tilfredsstillande vedlikehaldssituasjon, med den følge at bygningen er i sakte forfall.

Det er ei problemstilling ein også kjenner att nord om fjorden. Haugalandmuseene får til eit jamt tilsyn med bygningane sine, og har rimeleg godt oversyn, men det er eit oversyn over eit bygningsvern der ein stadig er på etterskot. Situasjonen er delvis eit resultat av at museet i ein periode tok på seg ansvar for ei rekke bygningar utan at det låg føre tilfredsstillande finansiering av vedlikehaldet. I perioden 1975-2005 hadde Karmsund folke-museum eit sterkt fokus på bygningsvern. Etter at Haugalandmuseene blei konsolidert har ein funne det nødvendig å prioritere formidlinga sterkare.

Det fuktige klimaet og aukande angrep av svertesopp gjer at vask og maling krev store ressursar. Foto frå Veien. Haugalandmuseene 2008.

Det er likevel grunn til å understreke at Haugalandmuseene har rutinar for årleg vedlikehald. Desse omfattar innvendig og utvendig reinhald, slått, førebyggjande in-

sektangrep, opprensk i takrenner og mindre takreparasjonar.

Haugalandmuseene løfter fram den særlege utfordringa malingsvedlikehaldet har i eit fuktig vestlandsklima. Svertesoppen er etter kvart blitt eit stort problem, og vask og maling er ei stor vedlikehaldsoppgåve. Haugalandmuseene skriv at dette ”krever årlig svært mye av de ressursene vi har til rådighet”. Vedlikehaldssyklusen for maling er kvart tredje år. Hovudanlegga har tilsyn 3-4 gonger i året, mindre anlegg ein gong i året. På Ørpetveit er det tilsyn kvar veke om sommaren og 1 – 2 gonger i månaden om vinteren.

Som eit døme på utfordringane peikar Haugalandmuseene på at vedlikehaldet av sjøhuset deira på Utsira krev like mye ressursar som eit middels bygdetun. Dette skuldast både bygningstypen, plasseringa av bygningen og klimaet han står i.

Ved Ryfylkemuseet blei det samla bygningar i 60 år før museet fekk sin første faste stilling for handverkar.⁶⁹ Da hadde museet ansvar for nesten 60 hus og det var eit alvorleg etterslep av allslags oppgåver. Mye av bygningsforvaltninga har såleis hatt karakter av brannsløkking, der personalet har halsa etter forfallet etter beste evne. Etter kvart kom det ein handverkarstilling til, ein stilling for antikvar, og frå siste årsskiftet ein tredje stilling for handverkar. Museet er nå i stand til å planlegge ein overgang frå eit reparasjons- og restaureringsregime til eit regime for systematisk pleie og vedlikehald.

Arbeidet har likevel ikkje gått føre seg alldeles i svime. Så lenge museet ikkje hadde fast tilsette til å sjå etter bygningane, heldt det seg med ein liten stab av delvis frivillige, delvis honorerte tilsynsfolk, som såg etter bygningane, utførte ad hoc oppgåver, og meldte frå om behov for reparasjonar. Etter at staben er bygt ut er det utvikla eit system for systematisk tilsyn og planlegging av oppgåver. Men samlinga er stor, og det er langt mellom husa, så det er

⁶⁹ Forlauparen til Ryfylkemuseet, Rogaland Folke-museum, blei etablert i 1936. Fast stilling for handverkar blei oppretta i 1995.

ikkje muleg å få til noe hyppig tilsyn med bygningane. Kvar vår blir det gjennomført ei grundig synfaring, der tilstanden blir vurdert som grunnlag for rullering av ein vedlikehaldsplan.

Hovudinntrykket er at musea nok har eit tilfredsstillande oversyn over tilstanden til bygningane, og at det går føre seg eit systematisk vedlikehald – så langt ressursane rekk. Men ressursane rekk ikkje langt nok, vedlikehaldet er ikkje tilfredsstillande, og det er for mange bygningar som må haldast stengte for publikum fordi vedlikehaldet ikkje er tilfredsstillande i forhold til behova for formidling.

Dokumentasjon av bygningane

Arbeidet med bevaring av bygningar på musea har ofte hatt karakter av redningsaksjonar der fokus har vore retta mot bygningen sjølv, og mindre mot den konteksten bygningen går inn i. Ei rekke bygningar er dessutan erverva i ei pionertid da musea blei drivne på dugnad, eller med minimal bemanning. Det var ikkje tid til papirarbeid. I beste fall var det tid til å ta eit bilde.

I Ryfylkemuseet er einaste dokumenta frå pionertida styreprotokollane og enkelte kopiar av søknadar om økonomisk støtte til verneprosjekt. Etter at tilskottsordninga for musea kom på 1970-talet, og museet fekk fast tilsett konservator, blei det tatt grep for å få til ei oppmåling og ei fotografering av bygningane, men andre opplysningar om bygningane finst ikkje, og det er ytterst sparsamt med opplysningar om kva som er gjort med bygningane etter at museet fekk ansvar for dei.

Etter at Ryfylkemuseet frå 1995 fekk høve til å drive eit prosjekt for utvikling av bygningsvernet på museet, og særleg etter at Handbok i dokumentasjon av bygningar (sjå nedanfor) blei ferdig, har museet arbeidd systematisk med oppbygging av eit bygningsarkiv. I januar 2010 sendte museet ut ei rettleiinga, ein modell,

for oppbygging av eit bygningsarkiv til dei som hadde kjøpt Handbok i bygningsvern.

Haugalandmusea melder om tilsvarende situasjon, berre 3 bygningar i Dokken er oppmålte, men museet sit med eit unikt topografisk arkiv med mye materiale om andre bygningar etter omfattande kulturgeografiske registreringar i ein tidleg fase under oppbygginga av museet. Her er både planskisser, foto, dokument og intervju med folk som har budd i husa.

Eit døme på den dokumentasjonen ein kan finne på Haugalandmusea er dokumentasjonen av Veien. Her finst det i det topografiske arkivet tre intervju med tidlegare eigarar av bruket. Intervjua omhandlar bruken av lòa og våningshuset og reiskapen som hørte til bruket. Da museet overtok bygningane blei det laga ein omtale som omfattar ei beskriving av byggemåte og materialbruk, skisser og foto, vurdering av kulturhistorisk verdi, oversyn over behov for restaureringsarbeid og ein kalkyle. Seinare er det gjennomført fotodokumentasjon og ført ei enkel liste over kva arbeid som er utført dei enkelte åra.

Veien i Nedstrand er godt beskrive i det topografiske arkivet til Karmsund Folkemuseum, men det manglar oppmåling og tilfredsstillande dokumentasjon av utført arbeid. Foto: Haugalandmuseene 2010.

Dalane folkemuseum har eit system for løpande dokumentasjon av vedlikehaldet, og har frå 1985 god dokumentasjon både av vedlikehald og restaurering. Fotodokumentasjonen er gjennomgåande. Grunndokumentasjonen er likevel mangelfull. Ingen av bygningane på Slettebø er oppmålte.

Ved Museum Stavanger er dei fleste av bygningane oppmålte, og museet kan vise til eit glansnummer i dokumentasjon av restaureringsprosjekt. Men også her er det store manglar både når det gjeld grunn-dokumentasjon og dokumentasjon av det løpande vedlikehaldet.

Glansnummeret er rapporten om restaureringa av Ledaal.⁷⁰ Det er ei bok i stivbind på 204 sider med utførleg omtale av prosjektet, praktfulle fotografi og instruktive teikningar. Og på siste side vinkar Dronning Sonja og Kong Harald frå balkongen under opningsmarkeringa i 2001. Betre kan det ikkje bli.

Det interessante er at Museum Stavanger viser til at dette får det til når det har økonomi til å leige inn eksterne arkitekter til å hjelpe seg med arbeidet.

Rapporten om restaureringa av Ledaal. 204 sider i stivbind. Stavanger Museum 2009.

Museet viser også til at mange innleigde firma har ein høg standard på arbeidet med dokumentasjon av arbeida sine, og utarbeiding av rapportar. Til større prosjektet er, til betre er utvegen til å få det godt dokumentert. Sjølv har ikkje museet kapasitet til å få til ein tilfredsstillande dokumentasjon.

Dette avdekkjer både eit reelt problem, og ei nedprioritering av dokumentasjonsarbeidet som musea ikkje kan halde fram med om bygningsvernet på musea

⁷⁰ Ove Magnus Bore og Helge Schjelderup (red.): *Ledaal – En historisk gjennomgang og restaureringsarbeider 1997-2001*. Stavanger Museum 2009.

skal ha varig verdi og bli møtte med respekt av brukarar og samarbeidspartar.

Dokumentasjonsprosjektet "Kjeldeskaping og kunnskapsoppbygging"

Svak dokumentasjon av eigne bygningar er ikkje eit fenomen som berre gjeld Rogaland. Da Nasjonalt nettverk for bygningsvern og handverkskompetanse på museum (Byggnettverket) gjennomførte ei undersøking for å finne ut korleis det sto til med dokumentasjonen mellom medlemmane fann ein at fleire av musea nok hadde eigne system for dokumentasjon av ulike arbeid på bygningane, men at eit fleirtal av dei som svara meinte at systema fungerte dårleg. Undersøkinga viste og at systema var ufullstendige og at dei i liten grad var tilpassa elektroniske og digitale media.

Eit hovudproblem såg ut til å vera at dei eksterne dokumentasjonssystema som var tilgjengelige var dårleg tilpassa dei behova musea hadde, og såleis lite eigna i det daglege arbeidet på musea.

I Museumshandboka (NKKM/NNML 1980) er dokumentasjon ved musea gitt brei plass, og det er tatt inn ei ganske omfattande rettleiing om registrering av tilvekst, katalogisering, feltarbeid og fotografering. Men kapitlet handlar i hovudsak om gjenstandar og fotografi. I eit lite underkapittel (243) er det tatt med ei rettleiing om "fotodokumentasjon av hus, anlegg og landskap".

Under "Bygningsvern og fri-luftsmuseer" er det vidare eit kapittel om "Bygningsdokumentasjon", men dette er avgrensa til eit underkapittel om "Manuelle oppmålingar" (421.1) og "Dendrokronologi" (425.6). Lenger kom ikkje Museumshandboka med bygningsdokumentasjonen. Det var såleis behov for å komma vidare i arbeidet med tenlege verktøy for ein meir tilfredsstillande dokumentasjon av bygningar og bygningsarbeid på musea, sjølv om tida ikkje hadde stått heilt stille sidan Museumshandboka blei utvikla.

På denne bakgrunnen tok Byggnettverket initiativ til eit prosjekt kalla

”Kjeldeskaping og kunnskapsoppbygging i bygningsvernet” som i 2008 førte fram til ei Handbok i dokumentasjon av bygningar. Formålet med prosjektet var formulert slik:

Prosjektet skal utvikle metodar for oppbygging, innsamling, tilrettelegging og tilgjengeleggjering av kjelddata i samband med vern, flytting og vedlikehald av bygningar. Formålet er å utvikle metodar som sikrar tilfredsstillande dokumentasjon og nødvendig kompetanseheving i arbeidet med forvaltning av verneverdige bygningar.

Måla med dokumentasjonen av bygningane skulle vera å:

- skape kjelddata (observasjonar, oppmålingar, intervju og undersøkingar nedfelt i skriftleg form, foto og teikningar)
- samle inn kjelddata (m.a. frå litteratur, arkiv og eldre fotografi)
- tilrettelegge kjelddata (systematisering og arkivering)
- tilgjengeleggjere data (ulike nivå, m.a. gjennom samanstilling av data i framstillingar, rapportar og forskingsbaserte arbeid)
- kunnskapsformidling

Gjennom slikt arbeid vil ein gjera bygningane viktige og meiningsberande og styrke det vitskaplege grunnlaget for vern av bygningane. Det vil auke medvitet om verdien av bygningane som unike historisk tilfelle.

Det er dessutan eit aukande behov for tolking (”kulturell oversetting”) av forhold i førindustriell tid. Ei særleg utfordring er å formidle den handlingsborne kunnskapen.

Handboka legg til grunn at musea har ulike posisjonar i arbeidet med bygningsdokumentasjon:

Ekstern dokumentasjon

- Dokumentasjon av hus på sin opphavlege stad. Inkluderer også miljødokumentasjon, forhold til tun, landskap o.s.v. Formålet med slik dokumentasjon kan vera å bygge opp kunnskap, skaffe seg utfyllande kunnskap eller meir kunnskap.
- Dokumentasjonsgrunnlag for overføring av hus til friluftsmuseum (førebuing av flytting).
- Dokumentasjon av data som blir tilgjengelege/synlege under riving.

Dokumentasjon på museet

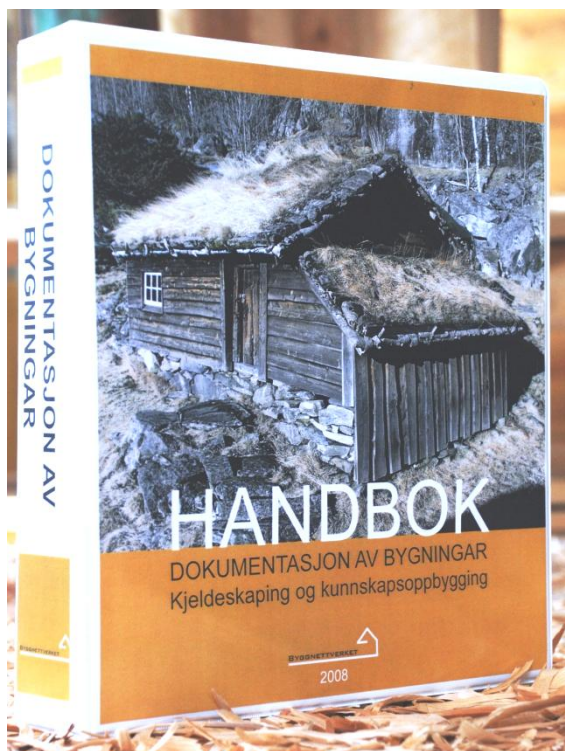
- Nedteikningar om den interne handteringa av bygningar på museet (tilstands-, konserverings- og vedlikehaldsrapportar). Gjennom slike nedteikningar kan ein gjera vedlikehaldet etterprøvbart.

Etterdokumentasjon

- Framskaffe opplysningar om bygningar som er ufullstendig eller ikkje dokumenterte i det heile.

Måla for dokumentasjonen kan samanfattast slik:

- Forskingsdata
- Formidling
- Sikring (i tilfelle huset skulle gå tapt eller bli skada)
- Grunnlag for vidare vedlikehald

Handbok i dokumentasjon. Ryfylkemuseet/Byggnettverket 2008.

Gjennom arbeidet med ei handbok i dokumentasjon ønskte Byggnettverket å tilby eit verktøy som kunne sikre eit elementært nivå i dokumentasjonsarbeidet, men som også kunne vera grunnlag for meir avanserte løysingar for dei som ønskte det.

Handboka er ein perm med rettleiingar og skjema som blir distribuert for kostnaden med kopiering og porto. Eit fleirtal av medlemmane i Byggnettverket og ei rekke andre museum har tatt handboka i bruk i arbeidet med å styrke dokumentasjonen ved musea. Fire av dei fem musea i Rogaland som er med i denne utgreiinga har kjøpt boka.

Handboka er likevel berre ein etappe på vegen. Musea burde ha eit elektronisk verktøy til disposisjon også for dokumentasjon av bygningane, men førebels ligg det ikkje føre noe tenleg alternativ.

Primus

Primus er eit system for forvaltning av museumssamlingar som handterer ulike

museumsobjekt i same system.⁷¹ Svært mange museum har nå tatt Primus i bruk for registrering og katalogisering, særleg av gjenstandssamlingar og foto.

Primus har eigen modul for bygningar, der det er råd å legge inn ei rekke såkalla basisopplysningar, opplysningar om konstruksjon, om eventuelle vernetiltak som gjeld bygningen, historikk, tilstandsanalyse m.v.

Primus er såleis eit godt verktøy for den grunnleggande registreringa og katalogiseringa av bygningssamlingane og blir tilrådd brukt til dette formålet som ein del av bygningsdokumentasjonen. Problemet er at Primus ikkje er utvikla til å vera eit verktøy for løpande forvaltning, drift og vedlikehald (FDV).

Det blir arbeid for å vidareutvikle Primus. På eit seminar om saka på Norsk Folkemuseum i 2009 blei det starta eit arbeid for å utforme kravspesifikasjonar for ein FDV-modul, men dette er tidkrevjande og dyrt, og det blir derfor parallelt vurdert om det er eksisterande system for FDV som kunne tilpassast behova til musea.

Askeladden

Askeladden er Riksantikvarens offisielle database over alle freda kulturminne og kulturmiljø i Norge, i tillegg til listeførte kyrkjer. Det er Riksantikvaren som eig og driv Askeladden. Databasen er tilgjengeleg over Internett for kulturminneforvaltninga, statlege sektormynde og kommunar. Dei ulike forvaltingsledda har utveg til innsyn i basen, og til ajourhald og oppdatering i forhold til ansvars- og myndeområde.⁷² Også museum kan få tilgang til databasen.

Dei data som kan leggest inn i Askeladden er grunnleggande opplysningar om eigedomen, vernestatus, datering, mål, konstruksjon og eventuelle merknadar. Men dette er i enda mindre grad enn Primus eit verktøy som imøtekjem dei behova musea har for ein dynamisk database for FDV.

⁷¹ <http://www.kulturit.no/primus>

⁷² <http://askeladden.ra.no/info/om.jps>

Kommersielle system

Det finst ei rekke FDV-system berekna på industri og anlegg. Her skal vi omtale to-tre program med positive referansar.

På ein workshop på Norsk Folke-museum i mai 2009, som handla om behovet for utvikling av ein FDV-modul i PrimusBygning, blei eit FDV-system brukt for kontroll, ettersyn og vedlikehald av bygningane til verksemda Løvenskiold-Vækerø presentert som eit muleg alternativ.

Leverandøren av systemet var firmaet Facilit som leverer web-baserte fagmoduler retta mot ulike oppgåver innafordet som dei kallar FDVUS-området (forvaltning, drift, vedlikehald, utvikling og service). Med utvikling meiner firmaet tiltak som bidrar til å oppretthalde byggets verdi over tid, ”og som dermed tar hensyn til nye funksjonskrav, endrede markedsvilkår, eller nye lover og forskrifter”.⁷³

Den aktuelle modulen, Facilit IK-Vedlikehold, omfattar følgjande funksjonar:

- Kontrollplan
- Jobbomtalar
- Sjekklistar
- Historikk
- Avviksbehandling
- Rapportering
- Dokumentarkiv

Facilit kan vise til ei lang rekke kommunar og fylkeskommunar på si referanseliste, men førebels ingen museum. Mellom brukarane er Rogaland fylkeskommune som har svært god erfaring med dette systemet.⁷⁴

Rogaland fylkeskommune har også prøvd eit FDV system frå firmaet Curo-Tech med godt resultat.⁷⁵ Dette er eit web-basert drift- og vedlikehaldssystem med

stor fleksibilitet og låg brukarterskel. For internkontroll av el-anlegg brukar fylkeskommunen Intela Online, eit webbasert dataverktøy for bruk ved ettersyn, kontroll og vedlikehold og med ein eigen fagmodul for kontroll med elektriske anlegg.⁷⁶

To av Rogalands-musea (Jærmuseet og Ryfylkemuseet) har vurdert eit FDV system frå leverandøren DASH Software AS. Jærmuseet har vald å kjøpe inn dette systemet, medan Ryfylkemuseet førebels er på vent. Leverandøren påstår sjølv at DASH er eit av dei mest brukte FDV-systema i Norge.⁷⁷

Dette er eit omfattande system som er spesielt tilrettelagt for å strukturere tilstandskontrollar, planlagte reparasjonar, akutt vedlikehald, dokumentere tekniske data inklusive foto, leverandørar, logge jobbar og historikk. Det er enkelt i bruk, og det ser ut til å imøtekoma dei krava musea har. Men det er dyrt.

Ryfylkemuseet ba om tilbod på systemet i mars 2010, og fekk følgjande tilbod:

---

⁷³ <http://www.facilit.no>

⁷⁴ Trygve Solland i Bygg- og kontraktseksjonen 03.02.2011

⁷⁵ <http://www.fdvweb.no/hovedsider/index.asp>

---

⁷⁶ <http://www.intela.no/index.php/om-intela-online>

⁷⁷ <http://www.dashsoftware.no/>

			PR. MND.	PR. ÅR
Grunnversjon DASH FM, 1-bruker			1 800	21 600
Dokumentmodul			900	10 800
Brukerlisens 2-bruker			300	3 600
Rundemodul			900	10 800
SUM				46 800

Dokumentmodulen er nødvendig for å kunne opprette nye dokument og for å kunne knytte eksisterande dokument til fleire slag informasjonsberar. Rundemodulen er ein nyttig modul for å ha kontroll på prosedyrar for førebyggjande og løpande vedlikehaldsaktivitetar.

I tillegg til lisenskostnadane ville det koma på kurs og konsulenthjelp i oppstartfasen, estimert til 2 til 4 dagar a kr. 7.800, eventuelt til ein timepris på kr. 1.160. Leverandøren tilrådde også årleg ein til to dagar kursing/oppfølging. Samla kostnad pr. år ville etter dette komma på kring 62.000 kroner, som ville vera driftskostnadar for dataverktøy langt over det museet har vore van med.

Det interessante er likevel at DASH Software gjerne vil inn på marknaden, og ser utveg til å utvikle eit programtilbod til musea på grunnlag av eit forenkla program for firma som driv med hytteutleige. Det kan såleis komma eit tilbod på ei meir skreddarsydd løysing til ein rimelegare pris frå dette firmaet. Det kan vera ei løysing som er interessant for musea.

Det finst altså ei rekke vel utvikla system for FDV, og med gode referansar, men holdningane til kommersielle system er ulike hos dei ulike musea. Noen meiner dette kan vera eit gode alternativ til å utvikle nye system, andre meiner musea må satse på utvikling av PRIMUS.

Sikring

Sikring er eit stort tema og ein viktig del av FDV-arbeidet. Det løpande vedlikehaldet er den viktigaste innsatsen for å sikre byg-

ningane, men når vi snakkar om sikring meiner vi som regel dei særlege tiltaka som blir sett inn for å førebygge øydeleggingar som følgje av brann, tjuveri og naturskade.

Det er ein praksis for ikkje å omtale sikringstiltak i detalj, da ein meiner det kan utgjera ein sikringsrisiko. ABM-utvikling offentliggjør t.d. ikkje kven som får tildelt sikringsmidlar. Denne utgreiinga bygger heller ikkje på noen detaljert kartlegging av alarmanlegg, sprinklaranlegg og liknande. Men vi skal gjera eit forsøk på å skildre kva det handlar om, og korleis stoda er på generelt nivå i Rogaland.

Det handlar om:

- Løpande vedlikehald
- Dokumentasjon
- Klima
- Skadedyr og biologiske åtak
- Tiltak mot vasskade
- Reinhald
- Omgjevnadane
- Brannsikring
- Innbrotssikring

ABM-utvikling har gjort mye for å fokusere på sikring av samlingane, og mange av dei problemstillingane som gjeld samlingane gjeld også bygningane, jfr. t.d. ”Vel bevert” som omhandlar ulike sider ved samlingsforvaltninga.⁷⁸ Her skal vi konsentrere oss om noen utvalde punkt som er særleg aktuelle for bygningsforvaltninga.

Generelt er det grunn til å tru at musea i Rogaland kunne vore betre på sikring av samlingar og bygningar. Ein indi-

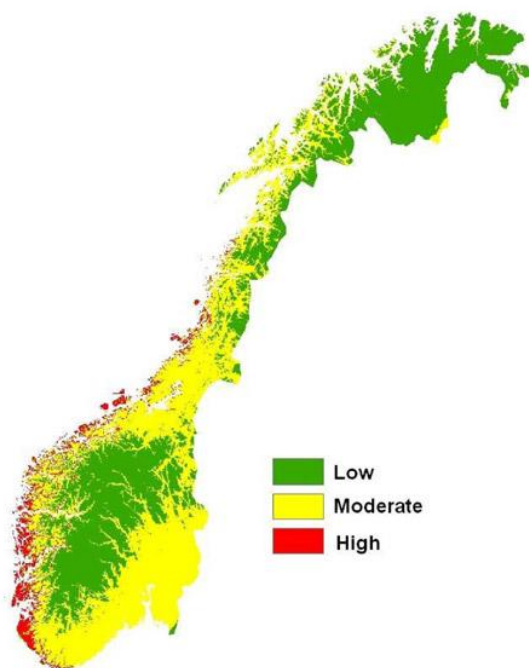
⁷⁸ *Vel bevert? Tilstandsvurdering av museumssamlingar*, ABM skrift 59, ABM-utvikling 2009.

kator på det er at det er få søknadar frå Rogalands-musea når ABM-utvikling lyser ut midlar til sikringstiltak. Svara på spørsmål om musea har sikringsplanar varierer dessutan frå at slik plan ikkje eksisterer, via at det blir arbeidd med saka til at museet har relativt oppdatert sikringsplan. Det betyr ikkje at medvitet om behovet for sikring er fråverande, eller at det manglar tiltak, men at det har mangla ressursar til å ha det nødvendige fokuset på oppgåva, utarbeide planar og implementere gode rutinar.

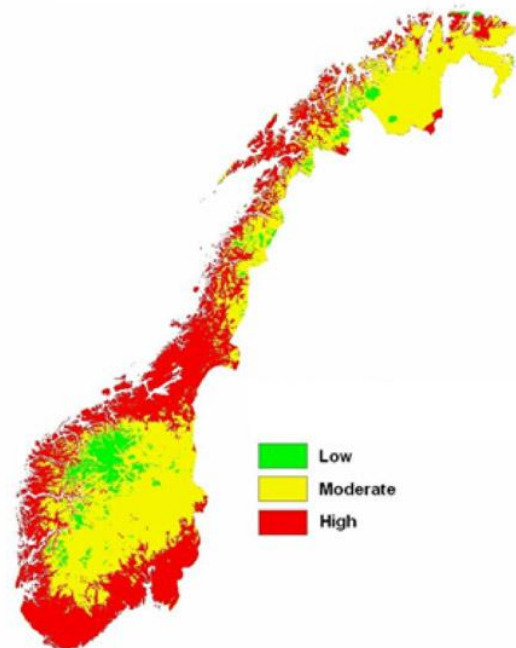
Klima

Klimaet er generelt ei stor utfordring for bygningsvernet på Vestlandet, og det blir ei større utfordring som følgje av ei utvikling mot mildare og våtare vintrar. Følgjene av eit ugunstig klima er risiko for mugg- og/eller soppvekst, roteskader (rotessopp), korrosjon, oppsprekking og avskalning av maling og angrep av skadeinsekter.

Klimaforskar Hans Olav Hygen ved Meteorologisk institutt har utarbeidd ein roteindeks som viser ei dramatisk utvikling. Rotefaren i perioden 1961 til 1990 blir framstilt slik:

Klimaendringane fører til gradvis betre vilkår for rotesoppen, eit scenario for rotetrisikoen i perioden 2070-2100 ser slik ut⁷⁹:

Det er ikkje meir enn 60 år til 2071, det er lite i det perspektivet bygningsvernet arbeider. Klimaendringane fører såleis til reelle og alvorlege utfordringar for bevaringsarbeidet der det blir viktigare for kvart år å få til eit systematisk og godt vedlikehaldsarbeid om vi skal ha von om at bygningsarven skal vera tilgjengeleg for framtidige generasjonar i noenlunde intakt form. Den enkle budskapet frå forskarane er at vi må gjera hyppigare vedlikehald.⁸⁰

Innvendig klimakontroll er eit tema der kunnskap om metodar har vore usikker og løysingane ulike. Mange museum har brukt mye pengar på å halde varme i hus der det er muleg. I dag er rådet heller å sørge for tilstrekkeleg avfukting, eventuelt i kombinasjon med oppvarming, i hus der dette er muleg. Det blir billigare og meir effektivt.

⁷⁹ Stoffet om utviklinga av rotetaren som følgje av klimaendringar finst her:

<http://met.no/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=7514>, Meteorologisk Institutt

⁸⁰ Anders-Johan Almås og Cecilie Flyen Øyen: *Tåler huset ditt å stå ute?*, Byggforsk, publisert på <http://www.yr.no/nyheter/1.7358081>

Diskret plassert fuktigheitsmålar i ein av veggane på Ledaal. (Sjå det runde lokket rett over golvlista.)

Stavanger Museum har det mest avanserte opplegget, med fastmonterte fuktigheitsmålarar i veggane på Ledaal. Desse blir kontrollerte rutinemessig, og det blir sett på varme når det er nødvendig for å senke luftfuktigheita. Men dette er inga ideell løysing. Ho er dyr, og om sommaren er det lite tenleg å setta på varme for å drive fuktigheita ut. Jærmuseet og Ryfylkemuseet prøver seg fram med avfuktarar i heime- og bustadhus, og har gode resultat av det, men det har ikkje vore råd å installere avfuktarar alle stader der det kunne vore muleg, og det er mange hus som er for gisne til at det har noen meining.

Det kan generelt sjå ut til at musea har ein veg å gå når det gjeld klimakontroll i bygningane. Den vegen handlar både om metodar og rutinar for kontroll med klimaet, og tiltak for å førebygge ugunstig klima.

Skadedyr

Det er ein heil fauna som kan finne det tenleg å søke til musea når folka har gått ut og stengt døra. Treborande insekt er ofte

det mest påfallande, men her blir og meldt om mus, fuglar og mink.

Angrep frå treborande insekt kan førebyggast gjennom klimakontroll. Derfor er dette så viktig. Har angrepet kome så langt at ein må sprøyte eller gasse kan det ha oppstått alvorleg skade på bygningen som fører til behov for reparasjon, og sprøyting og gassing er i seg sjølv dyre metodar. Det er viktig at musea set sterkare fokus på klimakontroll.

Generelt har musea eit tydeleg fokus på mus. Dei er venteleg kloke av skade, musea. Mus kan gjera ufatteleg skade på inventar, elektrisk opplegg, alarmanlegg og vassforsyning. Jærmuseet er kanskje det museet som har den mest systematiske innsatsen mot skadedyr. Museet har inngått avtale med eit skadedyrfirma som har nødvendig kompetanse og har faste rutinar for inspeksjon og iverksetting av tiltak. Andre museum kunne lære av dette, om ikkje ved å setta ut arbeidet, så i alle felle innføre tydelege rutinar.

På Grødalaland blir det plassert ut musefeller straks sommarsongen er slutt. (Den kvite øskja er ei musefelle.)

Brannsikring

Brannsikring er den store saka i sikringsarbeidet. Det brenn stadig, og uerstattelege bygningar går tapt. Sikringsarbeidet handlar om risikoanalyse, brannførebyggande tiltak og brannavgrensande tiltak.⁸¹

Rogalands-musea har eit høgt medvit om brannfaren, og det er sett i verk ei

⁸¹ Denne framstillinga lener seg delvis på innlegg som blei halde på sikringsseminaret til ABM-utvikling i oktober 2009, særleg innlegga til Ove Magnus Bore og Karin Akselsen.

rekke tiltak for å førebygge og avgrense brannskade. Men kompetansen er ulikt fordelt og erfaringane blir i for liten grad delt. Eit betre brannvern føreset truleg eit tettare samarbeid om alle ledd i sikringsarbeidet, men særleg om gjennomføring av brannavgrensande tiltak.

Feil i elektriske anlegg og feil bruk av slike anlegg er truleg den største risikofaktoren, og gode rutinar for kontroll av desse truleg den viktigaste suksessfaktoren. El-kontroll må inngå i dei ordinære vedlikehaldsrutinane, det må settast av tilstrekkeleg tid til å gjennomføre slike kontrollar og det må vera klare instruksar og prosedyrar for bruk av elektriske installasjonar, som t.d. varmeomnar.

Open eld er ein annan stor risikofaktor. Mange av museumshusa har opne gruer, gamle omnar og umoderne piper. Det er kjekt å bruke levande lys for å skape god stemning inne, og det blir grilla og røykt ute. Det siste er kanskje det enklaste å gjera noe med. Det går an å legge ned røykeforbod, eventuelt innrette spesielt tilrettelagte røykeplassar, og dessutan drive eit såpass aktivt vedlikehald av uteområde at det ikkje står tett med tørt gras oppetter veggane. Bossdunken skal ikkje stå inntil ein vegg og bør helst vera innelåst. Den eldbruken museet sjølv står for må gå føre seg innafor godt gjennomtenkte rammer.

Ein viktig del av dei brannførebyggande tiltaka er såleis god opplæring av eige personale, ikkje minst det sesongpersonalet som betjener avdelingane i sommarsesongen. Denne opplæringa bør omfatte gjentatte brannøvingar på ulike objekt. Opplæringa bør også ha fokus på at det er viktig å unngå oppsamling av søppel og rot, og halde gras og annan vegetasjon inntil og kring husa nede. Det blir gjennomført opplæring og øvingar ved musea, men det er rom for ein betre systematikk i dette arbeidet.

Om det likevel skulle oppstå brann, skuldast det den restsrisikoen som er til stade på grunn av svikt i brannførebyggande tiltak og brann som følgje av årsaker som ikkje er møtt med slike tiltak. Ein

grundig risikoanalyse er såleis avgjerande for eit vellukka resultat.

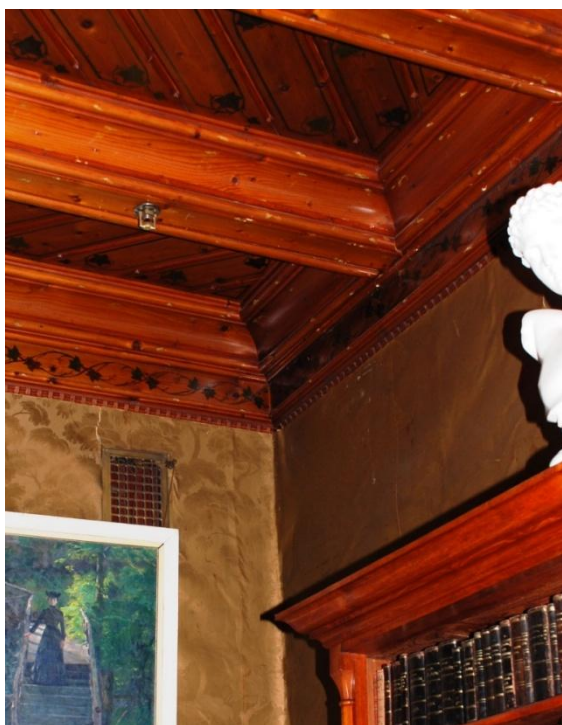
Brannavgrensande tiltak er tiltak som reduserer skade ved, eller omfanget av ein brann. Tidleg varsling er eit av dei viktigaste tiltaka. Dette oppnår ein best ved automatisk brannalarm. Alle musea har slike anlegg, men ikkje for alle bygningane. Det kan skuldast fleire forhold. Det kan vera bygningar som ikkje er så høgt verdsette at ein vil koste på installering og drift av dyre alarmanlegg, det kan vera tekniske problem med å få anlegga til å fungere som dei skal, det kan vera mangel på vatn, det kan vera ei vurdering av at varslingstida, og dermed utvegen til å komma fram i tide, blir vurdert til å vera for lang, og det kan vera mangel på ressursar til å installere og drifte slike anlegg. Konklusjonen må likevel vera at det er for få av museumsbygningane som i dag har brannalarmanlegg.

Slik som geografien og organiseringa av brannvesenet er ute i distrikta, er det likevel tryggast å legge til rette for brannsløkking på staden. Alternativet til å stole heilt på brannvesenet, kan vera å installere automatiske sløkkingsanlegg, eventuelt i kombinasjon med varsling til brannvesenet. Men dette er eit tema som reiser nye problemstilling i forhold til kva inngrep ein kan tillate i verna bygningar.

Det er installert automatiske sløkkingsanlegg, som regel sprinklaranlegg, i fleire sentrale museumsbygg, men med høgst ulikt resultat avhengig av kven som har utført arbeidet. Det vil alltid vera ei konflikt mellom framføringa av røyrsystemet og omsynet til bygningen. Her er det viktig å finne fram til kompromiss, og musea må sjølv vera i posisjon til å legge premisser for dei løysingane som blir valde. Det er brutale eksempel på at musea ikkje har lukkast med dette, men det er også eksempel på det motsette. Sprinklinga av Breidablick er eit godt døme på korleis ein kan få til ei fullverdig brannsikring utan at vesentlege verdiar ved bygningen går tapt.

Ved sprinklinga av Breidablick har det vore eit hovudfokus på å gjennomføre

Sprinkling i stova på Breidablikk. Røyrframføringa ligg i bjelken og sprinklarhovduet er plassert symmetrisk i rommet.

tiltaka på ein slik måte at dei er minst mulig synlege. Hovudrør er ført gjennom sjakter, skåp eller sekundærrrom, dei mindre røra er ført fram i bjelkelag der det er muleg, eventuelt lagt slik, og overflatebehandla på ein slik måte, at dei ikkje bryt med bakgrunnen, og sprinklarhovuda er innordna strukturen i romdekorasjonen. Resultatet er ei sprinkling der ein knapt ser tiltaka om ein ikkje er gjort merksam på dei, eller er på særleg utkikk etter dei.

For å få til dette hadde Museum Stavanger eit sterkt fokus på utfordringa, og museet oppnådde ein særleg god dialog med installatøren, som etter kvart såg ein sport i å finne løysingar som underordna seg bygningen. Slik får ein det ikkje til om ein set bort jobben til eit røyrleggarfirma, og satsar på at dei kan jobben. Sprinkling er altså eit tiltak som krev god kompetanse på museet, ei grundig planlegging og ein tett dialog med installatøren.

Drift av sprinklaranlegg har ikkje vore noe tema. Det er sjeldan det skjer uhell med sprinklaranlegga som fører til falsk utløyising, og det går an å setta i verk enkle tiltak for å skjerme sprinklarhovud

som blir ståande utsett til. Men bak sprinklarhovuda står det skite vatn med stort trykk. Om anlegget blir utløyst vil det føre til stor skade i det området som blir berørt, men det vil sannsynlegvis avgrense skaden til dette området. Det finst dessutan alternativ til vatn.

Eit ferskt eksempel på at det kan gå gale er hendinga på Baroniet i Rosendal nyttårsaftan 2010. Der løyste tre dyser på loftet seg ut med påfølgjande store vasskader nedetter i etasjane.⁸²

Konklusjonen bør truleg vera at det bør installerast sprinkling av fleire hus, men at musea saman må utvikle den kompetansen som er nødvendig for å avgrense dei bygningsmessige og visuelle skadane sprinkling fører med seg. I Rogaland finst den kompetansen som musea har bruk for, men det er ikkje alle musea som har hatt tilgang til han, eller vore merksame på at installering av sprinklaranlegg krev særleg kompetanse hos byggherren.

Tradisjonelle slokkemiddel kan vera eit alternativ der ein ennå ikkje har fått installert sprinklaranlegg, der risikoen er liten, t.d. i bygningar der det ikkje er elektriske installasjonar, eller i bygningar som ikkje er spesielt høgt verdsette. Med tradisjonelle slokkemiddel meiner vi brannslange, brannslökkingsapparat og brannteppe. Slikt utstyr finst dei fleste stader, utfordringa er vedlikehald og øving i bruk av utstyret. Det er og ei problemstilling knytt til bruk av vatn eller pulver i brannslökkingsapparat som ein må ta stilling til. Pulverapparat er frostfrie, men pulveret gjer stor skade når dei blir brukt. Og så kan det vera behov for rutinemessig utsjekking av plasseringa av utstyret, om det står på tenleg plass. I arbeidet med gode vedlikehaldsprosedyrar kan det vera behov for å styrke kontrollen med brannslökkingsutstyret.

Vi har eit par gonger vist til at det kan ligge vurderingar av verdiar til grunn

⁸² Hendinga fekk store oppslag i lokalavisene Gren- da, Hardanger Folkeblad og Kvinnheringen etter nyttår, og fekk dessutan brei omtale i NRK Hordaland.

for prioritering av brannavgrensande tiltak. Riksantikvaren eksemplifiserer dette med ein modell for akseptert restrisiko. ”Akseptert restrisiko” er ”svikt i brannførebyggande tiltak, eller brann som følge av årsaker som ikke er møtt med slike tiltak, samtidig som det er svikt i , eller underdimensjonering av brannskadeavgrensande tiltak”.⁸³

Riksantikvaren bruker i modellen tre ulike bygningar, ein verna bygning i eit tun, ein freda bygning med høg registreringsverdi og ein automatisk freda bygning med høg nasjonal verdi, metaforisk omtalt som ”Folkevogn”, ”Volvo” og ”Rolls Royce”, og legg til grunn at det kan vera grunnlag for ulike vurderingar av kva sikringstiltak ein skal setta i verk for desse bygningane, og med høgst ulike tal for kostnadane med tiltaka. Det er altså aksept for ei kost/nytte-tenking, men den må bygge på ei nøye vurdering av risiko og brannførebyggande tiltak, og kva ein taper om det likevel skulle gå galt. Slike vurderingar må inngå i arbeidet med sikringsplanane til musea. Målet må vera å oppnå optimal sikring med minimale inngrep, både i bygningar og budsjett.

Riksantikvaren oppfordrar oss til å få sikring inn i hovudet, ikkje nødvendigvis i nye tekniske anlegg. Han minner også om at det er ”tøffare” å prosjektere ein vannpøys enn eit dyrt sprinklaranlegg. Med det meiner han at det gjerne er enklare og tryggare å gå for ei omfattande tekniske løysing enn eit enkelt tiltak, og signaliserer altså gjennom denne metaforen rom for ein differensiert og tilpassa brannberedskap.

Innbrot og hververk

Det kan vera mange motiv for innbrot i ein museumsbygning. For bygningen er skade ved brann og hververk truleg den største risikoen ved innbrot. Ein bør såleis prøve å halde uvedkommande ute. I denne sammenhengen er det skalsikring og alarmsystem som er aktuelle virkemiddel. Og det er

ikkje sikkert at det dyraste virkemidlet alltid er nødvendig.

Godt vedlikehald og god låsing av glas og dører er det første og enklaste. Dernest gjerde, tilsyn, automatisk overvaking, vakthald og sensorstyrt lyssetting. Ein finn det meste av dette i bruk ved Rogalands-musea og det blir meldt om få skader som følgje av innbrot. Berre Stavanger Museum er i noen grad plaga av inntrengingar, særleg på Breidablikk, utan at det så langt har ført til stor skade.

Ein effektiv innbrotsalarm kan vera bra der ein får til oppkopling mot alarmsentralar som kan sikre rask reaksjonstid. Der alarmane er kopla opp mot mobiltelefonane til dei tilsette føreset alarmsystemet eit velfungerande system og gode rutinar.

Noen stader vil det vera heilt nødvendig å invester i alarmsystem, og musea må heile tida ha ei løpande vurdering av risikobildet, men mange stader ville ein ha vunne mye på å jobbe systematisk med enklare tiltak.

Eigne tilsette og publikum

Utan å undervurdere risikoen for uønska inntrenging i museumsbygningane, er det truleg nødvendig å rette merksemd også mot den risikoen eigne tilsette, innleigd arbeidskraft, dugnadshjelp og publikum utgjær.

Dette er eit område med høgst ulike løysingar, eller mangel på løysingar kring om på musea, der det ikkje ser ut til at noen har både oppdaterte sikringsplanar og HMS-planar, - handbok eller liknande. Og om det skulle ligge føre planar, strevar ein med å implementere desse i det daglege arbeidet.

HMS handlar om helse, miljø og sikring i alle arbeidssamanhengar. HMS-omgrepet er forankra i ei rekke forskrifter der ”Forskrift om systematisk helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid i virksomheter”

⁸³ Karin Akselsen, Riksantikvaren, på sikringsseminaret til ABM-utvikling 30.10.2009

(Internkontrollforskriften) er den viktigaste.⁸⁴

For arbeid med bygningar gjeld også Byggherreforskriften som handlar om sikring, helse og arbeidsmiljø på bygge- og anleggsplassar. Byggherreforskriften er eit EU-direktiv, og det kom ny byggherreforskrift i 2010. Ein plan for sikring, helse og arbeidsmiljø, SHA-plan skal utarbeidast tidleg i planprosessen for eit bygg- eller anleggsprosjekt, og er unikt for dette tiltaket.

Det er inga motseiing mellom den overordna HMS-planen for museet, og SHA-planar for enkelte tiltak. I praksis vil det vera slik at utarbeiding av spesifikk risikoanalyse og planlegging av SHA-arbeidet for kvart enkelt tiltak skal vera heimla i og ein rutinemessig del av planlegginga av eitkvart byggearbeid. Det viktige er at dette blir gjort, både av omsyn til dei som utfører arbeidet, publikum og bygningane sjølve.⁸⁵

Men HMS-arbeidet må ikkje avgrensast berre til det som handverkarane driv med. HMS må også omfatte publikumsverksemda, slik at risikoen ved ulike former for drift blir vurdert mot mulege skadar. Det er ikkje sikkert at opne hus og utleige til selskapsformål er riktig målt opp mot det ansvaret museet har for å bevare husa i eit langt tidsperspektiv.

Gjennom eit systematisk HMS-arbeid vil ein kunne kartlegge risikofaktorar og legge ein plan for å kunne gjennomføre arbeidet på ”ein slik måte at bygningar og samlingar ikkje tar skade”.⁸⁶

Kompetanse

Den bygningshistoriske kompetansen er ulikt fordelt ved Rogalands-musea, av-

⁸⁴ Forskrift med rettleiing og kommentarar t.d. her: <http://www.arbeidstilsynet.no/binfil/download2.php?tid=77838>, Arbeidstilsynet

⁸⁵ Byggherreforskriften finn du her: <http://www.arbeidstilsynet.no/fakta.html?tid=208709>, Arbeidstilsynet

⁸⁶ Delmål for HMS-arbeidet ved Ryfylkemuseet.

hengig av historisk utvikling, økonomiske rammer og interne prioriteringar. Men når ein spør etter kva kompetanse musea rår over, eller om musea rår over ”fullnøyande fagkompetanse”, slik departementet ordlegg seg i mandatet for denne utgreiinga kan det og bli stilt motspørsmål om kva som er bygningshistorisk eller antikvarisk fagkompetanse. Kva er ein antikvar?

Ein kan stille formelle krav til kompetanse. Ein handverkar med fagbrev skal ha grunnleggande kunnskapar i faget. Ein etnolog eller kunsthistorikar skal ha grunneleggande kunnskap om bygningshistorie. Men slike formelle utdanningsløp gir ingen garanti for at ein har god kunnskap om dei utfordringane forvaltning av gamle bygningar fører med seg. Realkompetanse erverva gjennom lang erfaring, samarbeid med eldre handverkar, deltaking på kurs og samlingar av ulike slag kan vera like verdfullt.

Det kan likevel vera ei utfordring for bygningsvernet samla at det er kvart enkelt museum som definerer om det har god nok kompetanse. Det ville vore meir betryggande om museum som driv med bygningsvern var aktive i regionale, nasjonale og internasjonale nettverk, og såleis tok del i drøftingar kring standardar for vern og sikring og sjølve var med og påvirka desse.

Situasjonen ved Rogalandsmusea er slik:

Ved Dalane Folkemuseum er bygningsvernet høgt prioritert. Museet har to handverkarar med stor realkompetanse på trehus. Den eine av desse har ei leiarrolle. Handverkarane er direkte underlagt direktøren som har lang erfaring med og kompetanse frå antikvarisk bygningsvern.

Museet leiger i tillegg inn ekstern hjelp. Dalane Folkemuseum prioriterer eigenkompetansen høgt, og leier sjølv alt arbeid som blir utført av innleidde handverkarar.

Jærmuseet har ein annan organisasjonsmodell der fleire har oppgåver knytt til bygningsvernet som ein del av sitt ansvarsområde. Dei har ein fulltids handver-

kar med god erfaring. Elles er vedlikeholdet lagt inn som delansvar for ein museumsbonde, ein gardsbestyrar, ein vaktmeister og ein deltids handverkar. Desse har ansvar for kvar sine avdelingar. Dette er ikkje tilstrekkeleg bemanning for å ivareta alle oppgåver, og det blir leigd inn ekstrahjelp i tillegg, og særleg til spesialoppgåver som elektrikararbeid og skadedyr utrydding.

Bygningsforvaltninga blir leia av sjefkonservatoren. Frå 2009 har museet ein stilling for driftsleiar. Her er det tilsett ein arkitekt med tilleggsutdanning i etnologi. Driftsleiaren har også magasinansvar for samlingane til museet.

Ved Museum Stavanger er det to stillingar med handverkskompetanse, ein teknisk leiar og ein handverkar. Desse utfører ein stor del av det løpande tilsynet med og vedlikeholdet på bygningane. Museet disponerar i tillegg ein halv stilling med restaureringskompetanse innafor møbelkonservering og bygningsdetaljar. Arbeidet blir leia av avdelingsleiaren for den kulturhistoriske avdelinga, som er ein kunsthistorikar med høg kompetanse i bygningsvern.

Denne staben er ikkje stor nok til å dekke oppgåvene. Museum Stavanger kjøper derfor mange tenester.

Ryfylkemuseet har over lang tid arbeidd for å bygge opp bygningshistorisk kompetanse, og har i dag ei relativt sterk bygningsavdeling. Frå nyttår 2011 har museet tre handverkarar i full stilling. Dei to som har vore med lengst, har utvikla høg kompetanse i arbeidet med trebygningar, men har også god kompetanse på nevertak, bygging med stein og muring med leire. Avdelinga blir leia av ein antikvar med lang erfaring i arbeid med restaurering, rehabilitering og vedlikehold av antikvariske bygningar både i og utafør museum. Bygningsarkivet blir ivaretatt som del av oppgåvene til arkivaren.

Også Ryfylkemuseet leiger inn ekstrahjelp eller har tilsette i engasjementsstillingar under leiing av avdelingsleiaren for bygningsavdelinga.

Haugalandmuseene har ein driftsleiar og ein assistent som tar seg av det løpande vedlikeholdet. Desse utfører i tillegg vaktmeistertenester og deltar i utstillingsarbeid. Driftsleiaren er direkte underlagt direktøren. Konservatoren med ansvar for samlingane deltar også i planlegging og leiing av oppgåver innafor bygningsvernet. Museet løyser sine behov for restaureringsoppgåver gjennom innleige av firma når det er økonomi til det. For arbeida med Tonjer fyr har museet knytt til seg ein ekstern rådgjevar. Tidlegare hadde museet avtale med Haugesund kommune om å gi antikvariske råd.

Oppsummert er det slik at alle musea har bygningsavdelingar eller liknande som blir leia av akademisk personale med god kompetanse på området. Alle musea har handverkspersonale med kompetanse på vedlikehold, men ved alle musea har ein til nå hatt for liten kapasitet til å ta ferde med alle oppgåvene. Dette har gjort at bygningsvernet anten blir forsømt, eller at det blir sett bort til andre når det er midlar til det, med den risikoen det fører med seg for tap av kompetanse og sårbar dokumentasjon.

Berre Ryfylkemuseet er i ferd med å få til ein bygningsavdeling som står i eit rimeleg forhold til behovet for løpande vedlikehold. Men også her er det etterslep av oppgåver som har bygt seg opp gjennom åra, og som gjer at det framleis vil ta mange år før ein er à jour.

Det kunne vore freistande og prøvd seg på noen reknestykke om kva som kunne vore eit rimeleg forhold mellom bygningsavdelinga og personalet, og vi kjem tilbake til problemstillinga i neste kapittel. Men føresetnadane er så ulike og varierte at det vil vera svært vanskeleg å samanlikne eitt museum med eit anna. Ein modell for ei slags normalbemanning ville såleis lett berre ha teoretisk interesse. Ryfylkemuseet, med sine 70 bygningar, trur nå at det har ei bygningsavdeling som er rimeleg dimensjonert i forhold til dei løpande oppgåvene, men svaret på om det er rett vil først komma om noen år.

Kunnskapen er enda verre å måle, og det vil vera vanskeleg å setta opp noen slags rangering av kunnskapsnivået mellom dei ulike musea. Fleire av musea viser til at dei har handverkarar som gjennom årelangt arbeid har tileigna seg høg realkompetanse. Men korleis har dei tileigna seg denne kunnskapen? Kven har dei lært av? Kva bygger kunnskapen på? Korleis er han dokumentert? Har dei hatt høve til å jamføre sin kunnskap med andre?

Samla sett synest det klart at musea i Rogaland har eit underskot både på personale og kompetanse, men det vil nok vera ulike meiningar om korleis ein skal løyse problemet, og korleis ein skal prioritere.

Fullnøyande fagkompetanse

I mandatet for denne utgreiinga spør Kulturdepartementet om musea ”rår over fullnøyande fagkompetanse til å ta hand om bygningane”. Det fell naturleg å stille motspørsmålet: Kva er fullnøyande fagkompetanse? Da må vi truleg svare på det sjølve.

Det sjølvsvagte svaret er at musea må ha den fagkompetansen som er nødvendig for å kunne utføre dei oppgåvene som følgjer med forvaltinga av kulturhistoriske bygningar. Men det er likevel eit svar som ikkje er så sjølvsvagt som det ser ut til, for det betyr at musea må ha kompetanse på eit nokså vidt område. La oss prøve oss på eit oversyn:

- Kulturhistorisk og bygningshistorisk kunnskap på akademisk nivå
- Leiarkompetanse
- Kunnskap om ulike former for dokumentasjon
- Arkivkunnskap
- Byggfagleg kompetanse (minimum fagbrev)
- Tradisjonskunnskap (handlingsborren kunnskap) innafor ulike handverksfag
- Verktøykunnskap
- Materialkunnskap
- HMS-kunnskap

Museet må ha eit personale av ein viss storleik for å kunne dekke desse kompetansekrava. Og dei som arbeider med oppgåvene må ha høve til å vera såpass fokuserte på dette arbeidet at dei får god øving. Både på det akademiske nivået, i arbeidet med dokumentasjon og arkiv, i leiinga av prosjekta og i det praktiske arbeidet er det erfaring som gir den tryggleiken og den autoriteten som er nødvendig for å ivarta bygningsvernet på ein god måte.

Grua på Viga under gjenoppbygging. Muring med leire var ein kunnskap som var mest forsvunne frå Ryfylke. Museet henta han inn att gjennom eit samarbeid mellom ein tradisjonsberar frå Setesdal (Eystein Greibrokk til venstre) og lokale tradisjonsberarar. Museumshandverkar Sven Hoftun til høgre.

Målt mot dette forsøket på å teikne eit bilde av ein ”fullnøyande kompetanse” er det klart at dei fleste musea i Rogaland kvar for seg kjem til kort, sjølv om dei kanskje saman rår over ganske god kompetanse.

Og så kan ein tillate seg å spørja om det er nok å rå over den kompetansen som skal for å kunne drive eit truverdig vernearbeid. Burde ikkje musea ha som eit sjølvstendig mål å ta vare på den immaterielle kulturarven, her den handlingsborne kunnskapen, som må vera knytt til den daglege praksisen, men som i tillegg må vera underlagt systematisk dokumentasjon og program for vedlikehald og vidareføring? Kan hende det er den delen av byggeskikken og bygningsvernet som er den viktigaste i lengda.

Behov for kompetanseutvikling

I 1985 inviterte fylkesplanseksjonen i Rogaland fylkeskommune til møte om utarbeiding av ein fylkesplan for kulturminne. I ei styringsgruppe fekk Stavanger Sjøfartsmuseum og Ryfylkemuseet sete. Byantikvar Unnleiv Bergsgard leia gruppa og Oddveig Foldøy var engasjert som sekretær. Arkeologisk museum i Stavanger, fylkesplanleggaren og fylkeskonservatoren var elles med i gruppa.

Gruppa leverte si innstilling i 1987 og peika på at det ikkje var samsvar mellom behova for vernetiltak og dei ressursane som sto til rådvelde. Gruppa peika vidare på at kulturvernet også måtte omfatte vern av dei gamle handverksfaga, og foreslo at fylkeskommunen, i samarbeid med staten og kommunane, oppretta verkstader som kunne tilby den nødvendige faglege bistanden.

Heilt konkret foreslo gruppa at det på kort sikt blei oppretta to antikvariske verkstader, ein i tilknytning til Ryfylkemuseet på Sand, som kunne betjene både Ryfylke og Nord-Rogaland, og ein ved Godalen vidaregåande skole i Stavanger som kunne betjene sør-fylket.⁸⁷

Ved sida av det store behovet Ryfylkemuseet sjølv hadde for å utvikle kompetansen ved eige museum, var dette eit viktig grunnlag for etablering av bygningsvernprosjektet ved museet i 1995. Sjå nærmare om dette under omtalen av Ryfylkemuseet i kapittel 4. I sør lukkast ein ikkje med å følgje opp ideane i kulturminneplanen. Men på Karmøy blei det bygt opp eit bygningsantikvarisk miljø rundt kommuneantikvaren.

På nasjonalt plan tok Teknologisk institutt i samarbeid med Kulturvernakademiet seinare initiativ til å løfte fram behovet for opplæring av handverkarar ”innen bevaring av bygningar”. I januar 1999 blei det tromma saman til ein påkosta konferanse på Lillehammer der det møtte fram

135 deltakar, mellom desse rett nok få frå musea, men Ryfylkemuseet var der.

Resultatet av konferansen var eit innspel til Kyrkje-, utdannings- og forskingsdepartementet om å setta ned ei arbeidsgruppe som skulle arbeide fram forslag om utdanning av handverkarar. Innspelet blei vel mottatt. Departementet nemnte opp ei gruppe og gruppa kom ut med ei innstilling om etter- og vidareutdanning i vern og bevaring av eldre bygningar. Innstillinga blei presentert på ein ny konferanse i 2000, nå med tittelen ”Håndverkskonferansen 2000 – etter- og videreutdanning innen tradisjonshåndverk”.

Eitt resultat av dette arbeidet var etablering av eit høgskolestudium ved Høgskolen i Sør-Trøndelag. Ryfylkemuseet har samarbeidd med høgskulen om eit desentralisert undervisningstilbod, og det har vore deltakarar både frå Ryfylke og Nord-Rogaland med på kursa.

Eit anna resultat var ein invitasjon frå Norsk Handverksutvikling om å delta i etablering av eit Kompetansenettverk for tradisjonelt bygghandverk (KTB). Men heller ikkje dette initiativet lukkast med å mobilisere musea. På eit førebuaende møte i Oslo i februar 2002 møtte det representantar berre frå to museum, Ryfylkemuseet var eitt av desse. Da det samtidig blei sett i verk ei museumsreform som m.a. omfatta oppretting av nasjonale nettverk for musea, kom ikkje dette initiativet til å dekke behovet musea hadde for nærmare samarbeid.

Som om ikkje dette var nok ba Miljøverndepartementet NIKU om å greie ut eit ”Kompetansesenter for FDV for kulturhistoriske eiendommer”. Ein del av dei som hadde frekventert handverkskonferansane på Lillehammer blei inviterte til å delta også i dette arbeidet, mellom desse Ryfylkemuseet, Hedmarksmuseet, og Maihaugen.

Eit sentralt element i eit utkast til innstilling som blei lagt fram i januar 2005 var oppretting av eit sentralisert kompetansesenter samlokalisert med Byggenæringens landsforeining, NIKU, Byggforsk eller

⁸⁷ *Fylkesplan for kulturminner*, Fylkeskulturstyret i Rogaland 1989

anna forskingsinstitutt, eller etablert som eit sjølvstendig program med eigen eigarorganisasjon.

Parallelt med arbeidet med den utgreiinga Miljøverndepartementet hadde bestilt frå NIKU arbeidde departementet med ei stortingsmelding med grunnlag i utgreiinga "Fortid former framtid" som kulturminneutvalget hadde lagt fram i 2001.⁸⁸ Stortingsmeldinga blei lagt fram i februar 2005.⁸⁹ Her blir det peika på behovet for betre kunnskap om berekraftig byggforvaltning, og det blir foreslått at det skal opprettast eit "nasjonalt nettverk elelr kompetansesenter for kulturhistoriske eiendommer". Tiltaket skulle utviklast i samarbeid med "bygge- og håndverksbransjene, næringslivet, Innovasjon Norge, museumssektoren, andre aktuelle sektorer, frivillige organisasjonar og eksisterende nettverk innanfor håndverksbransjen".

Dei forslaga som var lagt fram blei relativt raskt følgt opp av Miljøverndepartementet. Våren 2007 sette departementet ned ei arbeidsgruppe som skulle greie ut forslaget om oppretting av eit kunnskapsnettverk. Dei som fekk vera med i gruppa var representantar for Norsk handverksutvikling, ABM-utvikling, Byggenærings Landsforening (BNL), Norges Museumsforbund og Riksantikvaren. Gruppa foreslo at det skulle opprettast ein nettstad med eit sekretariat hos BNL og med ei breitt samansett referansegruppa som skulle "sikre tverrfaglighet og bred forankring i alle involverte fagmiljøer og interessegrupper".

Arbeidet med nettstaden starta nokså raskt, og i 2010 blei det etablert ei permanent gruppe som nå blei kalla styringsgruppe. Nettstaden blei opna i oktober 2010.⁹⁰ Tiltaket fekk namnet "Bygg og bevar".

⁸⁸ NOU 2002:01 *Fortid former framtid - Utfordringer i en ny kulturminnepolitikk*, utarbeidda av Kulturminneutvalget, oppnemnt av regjeringa i 1999.

⁸⁹ St.meld. nr. 16 (2004-2005) *Leve med kulturminner*, Miljøverndepartementet 2005.

⁹⁰ www.byggogbevar.no

Resultatet av alt strevet er blitt ein nettstad "som skal arbeide for et sunt og stort marked for restaurering og rehabilitering av eldre bygg". Nettstaden er altså først og fremst ein stad der "bedrifter som har kompetanse på, og dokumentert erfaring med, tradisjonelle byggemetoder, materialbruk eller produkter", kan marknadsføre sine tenester og produkt. Men det er inga form for kvalitetssikring av det som blir bydd fram. Det er kunden sjølv som må vurdere om den dokumentasjonen og dei referansane som blir lagt fram er tillitvekkande. Nettstaden hadde fram til 31.12.2010 registrert 52 bedrifter og 8.000 besøkande.

Dei som kom til å bli sittande i styringsgruppa var representantar for Miljøverndepartementet, Byggenærings Landsforening, Forsvarsbygg, ABM-utvikling, Riksantikvaren, Tømmermester Kjetil Eriksen AS, Foreningen Fredet, Norges Museumsforbund og Norsk Handverksutvikling.

Det nasjonale museumsnettverket

Behovet for kompetanseheving og kvalitetssikring av bygningsvernet blir dårleg ivaretatt av det tiltaket som er presentert ovanfor. Og det kan vera grunn til spørja seg kor klokt det er av t.d. Museumsforbundet å stille seg bak marknadsføringa av restaureringstenester der det er seljaren sjølv som definerer kvaliteten på arbeidet sitt.

Meir interessant for musea er aktiviteten i dei nasjonale museumsnettverka som er etablert som følgje av Museumsreforma.

Med bakgrunn i tidlegare kontaktar, m.a. under handverkskonferansane på Lillehammer (sjå ovanfor) tok Hedmarksmuseet tidleg eit initiativ for å skipe eit nettverk for bygningsvern på musea. Røros-museet, Sunnmøre museum og Ryfylkemuseet blei med på dette arbeidet, og det blei i oktober 2003 invitert til eit første møte i det som blei kalla Nettverk for bygningsvern og handverkskompetanse på

museum (Byggnettverket). Møtet blei halde på Sand, og det møtte 18 deltakarar frå 9 institusjonar utanom vertskapet, som var Ryfylkemuseet.

Møtet lista opp ei brei tilnærming til dei utfordringane bygningsvernet sto over for. Men i det neste møtet i nettverket, som blei halde på Hamar i mai 2004, utkrystalliserte det seg ei vektlegging på behovet for å styrke dokumentasjonen. Dette var bakgrunnen for prosjektet "Kjeldeskaping og kunnskapsoppbygging i bygningsvernet" og "Handbok i bygningsvern" som er omtala ovanfor.

Det var ei vellukka nettverksetablering og det var eit viktig handlingsprogram som blei vedtatt. Men det var ikkje alle som var like lukkelege. Maihaugen fann grunn å til å tilskrive ABM-utvikling og beklage at ABM-utvikling kunne tillate at Byggnettverket blei etablert utan at Maihaugen var tatt med i arbeidet. Maihaugen ønskte ikkje å vera med i Byggnettverket.

Maihaugen fekk følgje av Norsk Folkemuseum som "reagerer sterkt" på det som har skjedd, og som peikar på at det etablerte Byggnettverket vil "forykke allerede vedtatte og fungerende ansvarslinjer". Det blei såpass til sjau at Ryfylkemuseet, som ansvarleg museum, blei innkalt til mekling utan at Byggnettverket fann grunn til å oppløyse eit nyss etablert nettverk. Etter dette oppretta Maihaugen Nasjonalt museumsnettverk for handverk. Nettverket har 14 medlemmar og blir drifta av Norsk Handverksutvikling.

Det var uheldig at ikkje alle kunne samlast om eitt nettverk. På den andre sida har ikkje dei to nettverka alldeles overlappande oppgåver. Byggnettverket fokuserer på bygningshandverka, Handverksnettverket har ei vidare ramme. Klimaet er dessutan blitt noe mildare etter kvart, slik at det nå er utveksling av informasjon mellom nettverka, og invitasjonar til gjensidig deltaking.

Byggnettverket fekk etter kvart 26 medlemmar og har halde ein relativ høg aktivitet. Ettersom nettverket ikkje har noen særlege ressursar til drift eller sekre-

tariatsoppgåver er aktivitetane i nettverket fordelt på medlemmane. Dette har ført til ei rekke fagmøte kring om på medlemsmusea, der programmet har vore sett saman av ein kombinasjon av områdeorientering, teoretiske innføringar og praktiske øvingar. Byggnettverket har lagt vekt på at samlingane skal vera ein møteplass på tvers av faggruppene i musea, da eit samvirke mellom desse er heilt nødvendig for eit vellukka resultat.

Dei to nettverka er i dag dei viktigaste arenaene for erfaringsutveksling og kompetanseutvikling på nasjonalt plan.

Utanom Ryfylkemuseet, er ingen av dei andre musea i Rogaland med i noen av desse nettverka.

Byggnettverket på Domkirkeodden, Hamar. Ragnar Pedersen orienterer.

Andre kompetansekjelder

Men nettverka er ikkje dei einaste kjeldene til kunnskap. Alle musea har funne stader der dei kan få støtte både til den løpande drifta og i strevet med å vedlikehalde og utvikle kompetansen. I mandatet for denne utgreiinga har Kulturdepartementet særleg spurt etter korleis samhandlinga mellom musea og Riksantikvaren virkar.

Musea melder ikkje om noe tett samarbeid med Riksantikvaren, men har nødvendig kontakt med fylkesleddet (Rogaland fylkeskommune) og Riksantikvaren i Oslo når det er aktuelt.

Stavanger Museum har eitt freda anlegg, Ledaal. Under dei store restaureringsarbeida her har det vore nødvendig

med kontakt både med Riksantikvaren og Rogaland fylkeskommune. Dette har stort sett gått greitt, men museet har ikkje vore enig i alle avgjerder som Riksantikvaren har tatt. Museet meiner t.d. at det ikkje er noen grunn til å bevare badet i kongeboligen slik det blei sjåande ut på 1960-talet. Det var eit moderne bad den gongen, som ikkje hadde noe med historia til Ledaal å gjera, men som var nødvendig for å fylle nødvendige funksjonar, og som museet meinte ein både kunne og burde modernisere att nå.

Tonjer fyr (Sørhaugøy fyrstasjon), i eiga til Haugalandmuseene, er det einaste museumseigde fyret i Norge. Her driv museet eit restaureringsarbeid i nært og godt samarbeid med Riksantikvaren.

Ryfylkemuseet har nettopp overtatt ansvaret for Li-tunet i Suldal, som har vore freda sidan 1974, og der Riksantikvaren gjennom mange år har gitt støtte til vedlikehald og restaurering. Ryfylkemuseet ville ikkje akseptert alle dei løysingane som er vald på Li, men det ville heller ikkje ein representant for Riksantikvaren som har vore på inspeksjon.

Samarbeidet med Riksantikvaren er altså ikkje friksjonsfritt, men heller ikkje spesielt konfliktfylt. Musea kan ha andre vurderingar enn Riksantikvaren, og er nok ikkje like sikre på at alle spor etter fortidig bruk er like verdfulle. Kan hende heng dette saman med at musea er sterkare fokuserte på formidlinga av historia, og ønskjer gode og tydelege utgangspunkt for sine forteljingar.

På det lokale planet melder fleire av musea om godt samarbeid med antikvarar i kommunal teneste. Det gjeld både Hauge-sund og Stavanger, og i Dalane er det ikkje mindre enn ein regionantikvar å samrå seg med.

Med utgangspunkt i arbeidet med vern av Gamle Stavanger finst det eit nettverk kalla "Vern av gamle hus i Rogaland" som fungerer som eit fagforum for folk som er engasjerte i fagfeltet. Rogalandsavdelinga av Fortidsminneforeninga er også eit slikt forum der fleire av dei som har

stillingar ved musea er aktive. Med utgangspunkt i Fortidsminneforeninga er det i ferd med å bli danna eit nytt fagforum for antikvarar ved og utafør musea i Rogaland.

Det praktiske handverket har ikkje noe tilsvarende forum i Rogaland, men det er gode tilbod på nasjonalt plan. Rørosmuseet arrangerer kvart år handverksdagar på Røros, og Hjerleid skole- og handverkssenter på Dovre driv kursveksemd under nemninga "Hjerleidseminaret". Dei har og arrangert "Nordisk Treseminar". Hordaland Fylkeskommune arrangerer handverkssamlingar over ulike tema som er opne også for handverkarar frå andre stader i landet. Ein kan vel ikkje seia at dette er tilbod som har sterk opplutning frå musea i Rogaland, men enkelte museum deltar jamt på desse og andre kompetansehevande kurs.

Bygningsvernet har også ein internasjonal dimensjon, særleg ivaretatt av verdsorganisasjonen the International Council of Museums (ICOM)⁹¹, der underkomiteen for historiske hus (DEMHIST) har eit særleg fokus på museumsbygningar, men også andre komitear, som komiteen for regionale museum (ICR). Det vil nok vera ei overdriving å seia at Rogalandsmusea er sterkt til stades i desse foruma, men det finst heiderlege unntak.

Under generalkonferansen til ICOM i Kina i november 2010 arrangerte DEMHIST studietur ut på den kinesiske landsbygda, der det var særleg interessant å lære om korleis den handlingsborne tradisjonskunnskapen er ein så naturleg del av bygningshandverka at det er vanskeleg å seia om eit hus er reist i går eller for 100 år sidan.

---

⁹¹ <http://icom.museum/>

Ryfylkemuseet er aktivt i ICOM-DEM HIST, ICOMs komite for historiske hus, og arrangerte årskonferanse for komiteen i juni 2009. Her frå tur til husmannsplassen Røynevar den.

Næmingsordninga

Den verkeleg djuptgripande handverksopp-læringa går føre seg innafor ordninga med næmingar som Norsk handverksutvikling driv med.

Næmingsordninga er ei treårig ordning for kompetanseheving av handverka- rar ut over sveinebrev, i hovudsak basert på grunnleggjande kunnskap. Med grunnleggjande kunnskap meiner ein kunnskap som gjeld materialar, verktøy, teknikkar, prosedyrar, form og funksjon. Det trengs omfattande trening for å kunen bruke, få til, vurdere og forstå, meiner dei som står bak ordninga. Hovudtyngda blir lagt på lokale tradisjonar.⁹²

Dette er eit opplegg som er vesentleg meir styrt enn det opplegget for stipendiatar som Norsk handverksutvikling også driv med, og meir retta mot utøving enn bachelorstudiet ved Høgskolen i Sør-Trøndelag.

Det konkrete opplegget for tida slik at Senter for bygdekultur, Dovre, i samarbeid med Husasnotra, avdeling av Geitbåtmuseet i Halså, har fagleg ansvar for 10 næmingar. Det er ni tømrrarar og ein båtbyggjar. Ordninga blir finansiert gjennom ulike offentlege tilskottsordningar.

Næmingane skal tileigne seg:

- Forståing for og trening med å velje og nytte materiale på rette måten.
- Forståing for og trening i bruk av ikkje-motorisk handverktøy (økser, handsager, høvla m.v.)
- Forståing for og trening med å lage ymse fellingar og samanføringar, skøyter, laft, tammingar o.s.v.
- Forståing for og trening med uliek prosedyrar knytt til tradisjonelt byggeri

Hovudinnhaldet i det daglege arbeidet er å utøve lokal tradisjon.

Konklusjonar

Dette kapitlet skulle handle om forvaltning, drift og vedlikehald (FDV), og svare på noen viktige spørsmål om løpande vedlikehald, dokumentasjon og kompetanse i bygningsvernet. Det generelle bildet er at det er stor vilje til å drive dette arbeidet på ein god måte, og i rapportar om eigen praksis er dei fleste tilbøyelege til å signalisere god kontroll over ansvaret dei har for bygningsarven. På enkelteområde er det museum som gjer ein førebiletleg innsats. Men når vi bretter ut heile lerretet viser det seg at det er mange som må gjerast betre om bygningsarven skal ha rimeleg sjanse til å overleva. Og enda er ikkje rammene for denne utgreiinga av eit slikt format at prosjektet kan gjennomføre detaljerte undersøkingar på eiga hand.

Musea har rutinar som gjer at dei jamt over har brukbart tilsyn med bygningssamlingane, sjølv om dette kan bli meir systematisk og betre dokumentert. Men dei manglar ressursar for å få til det vedlikehaldet som kan stabilisere tilstanden på ei vald nivå. Det valde nivået er ikkje alltid resultat av ei medviten vurdering, men eit resultat av den rådande situasjonen og tidas tann.

Verre står det til med dokumentasjonen, både grunndokumentasjonen av bygningane, og den løpande dokumentasjonen av vedlikehald, reparasjonar og restaurering i eigen regi. Dokumentasjonen

⁹² Omtalen av næmingsordninga bygger på eit notat av Jon Bojer Godal. (U.d.)

er mangelfull, og musea har ikkje bygningsarkiv som tilfredsstillar rimelege krav til dokumentasjon. Berre eitt museum har så langt kjøpt inn elektronisk dataprogram som FDV-verktøy, førebels utan å ta det i bruk, medan fire av dei fem konsoliderte museumseiningane har kjøpt inn "Handbok i bygningsvern" som gir rettleiing i dokumentasjon og oppbygging av eit bygningsarkiv.

Det er også indikatorar på at sikringsarbeidet ved musea er for dårleg samtidig som risikoen for skade aukar, ikkje minst som følge av klimaendringar. Og her handlar det ikkje berre om kapasitet, men også kompetanse. Når kvart museum skal finne si løysing, t.d. på brannsikring, oppstår det løysingar som ikkje tilfredsstillar dei omsyna ein må ta til antikvariske verdjar.

HMS-, eller SHA-arbeidet er ein viktig del av sikringsarbeidet også ved musea, men dette er eit arbeidsområde som fleire museum har forsømt.

Det har over lang tid vore arbeidd med å styrke kompetansen i bygningsvernet. Men dette er ikkje eit arbeid der Rogalands-musea har vore i front. Dei fleste av musea lener seg på ei oppfatning av at dei rår over god realkompetanse hos dei som er tilsette i handverkarstillingar, men dei deltar verken i nasjonale eller internasjonale nettverk og driv ikkje, med eitt unntak, noe systematisk arbeid for å atterreise, dokumentere og vidareføre tradisjonshandverk. Vi slår her eit slag for den immaterielle delen av bygningsvernet, den som handlar om atterreising, dokumentasjon og vidareføring av den handlingsborne kunnskapen. Det burde vera eit sjølvstendig mål og eit viktig ansvar for musea å utvikle program for dette arbeidet.

Musea har ikkje ressursar til å løfte FDV-arbeidet opp på eit optimalt nivå på stutt sikt, men det kan vera betimeleg å oppfordre til eit meir sjølvkritisk blick på eiga verksemd som eit første steg mot betre rutinar og ei klårare prioritering av oppgåvene.

Tradisjonsoverføring. Handlingsboren kunnskap atterreist, dokumentert og vidareført frå tradisjonsberar til læresvein.

8 MÅL FOR BYGNINGSVERNET PÅ MUSEA

Når departementet ber om drøfting av ein standard for vurdering av tilstanden til kulturhistoriske bygningar på musea fører det til at ein også må løfta fram ein diskusjon av kva mål som bør ligge til grunn for strevet. Vi prøver i det følgjande å løfte fram denne diskusjonen, og vil m.a. peike på at bygningsvernet har ulike mål som ikkje nødvendigvis går godt i hop.

Vi såg i innleiinga til denne utgreiinga korleis ulike idear har vore lagt til grunn for innsamling og vern av gamle bygningar. I dag lever ulike grunngevingar for bygningsvernet parallelle liv både i og utfor musea. Men ein kan kanskje, med grunnlag i dei problemstillingane som blei drøfta i førre kapittel, seia at musea i dag har to viktige innfallsvinklar til bygningsvernet: Den eine er å sjå på bygningane som middel til å formidle historie om levd liv, den andre er eigenverdien til bygningane som dokumentasjon av bygningsarven.

Formidling av historie om levd liv. Kolbeinstveit med buande vertskap. Foto: Anne Lise Norheim.

Vi prøvde i førre kapittel også å løfte fram eit tredje mål: Bygningsvern som middel til å atterreise, dokumentere og vidareføre tradisjonskunnskapen. Vi ønskjer altså å sjå på tradisjonskunnskapen, den handlingsborne kunnskapen, den immaterielle kulturen som verdi i seg sjølv, og som ei viktig oppgåve nettopp for musea å ta vare på.

Vi skal i dette kapitlet sjå nærmare på dei overordna måla for bygningsvernet, og kva følgjer desse måla må få for bevaring og sikring, forskning og formidling.

Dei offisielle måla

I forslaget til statsbudsjett for 2011 skriv Kulturdepartementet at det vil ”vektlegge bygningsvern spesielt”⁹³. Satsinga blir forankra i arbeidet med ein nasjonal plan for samlingsforvaltning slik denne er omtala i Museumsmeldinga⁹⁴. I forslaget til statsbudsjett blir det presisert at planen også skal inkludere kulturhistoriske bygningar.

Museumsmeldinga understrekar at musea er sentrale aktørar innafor bygningsvernet og at ”museenes bevaring og formidling av kulturhistoriske bygningar og anlegg er et svært viktig supplement til kulturminneforvaltningens vern og forvaltning”. Departementet sannkjenner og at ressursane som har vore stilt til rådvelde for bygningsvernet ikkje samsvarar med behov og forventningar.

Formålet med bygningsvernet på musea blir omtala slik:

Museene er både arenaer for bevaring, kunnskapsproduksjon og formidling, der bygningar danner utgangspunkt for informasjon om byggeskikk, håndverkstradisjoner, handlingsbåren kunnskap, bruk og opplevelse.

Abm-meldinga, som blei lagt fram rett før jul i 1999 var mest opptatt av IKT og behovet for ei nyorganisering av museumsstellet.⁹⁵ Meldinga såg likevel klart beho-

⁹³ St.prop. 1 S (2010-2011) Kulturdepartementet, Kap. 328 Museums- og andre kulturvernformål

⁹⁴ St.meld. nr. 49 (2008)2009) Framtidas museum

⁹⁵ St.meld. nr. 22 (1999-2000) Kjelder til kunnskap og oppleving

vet for ei styrking av bygningsvernet, ei ”standardheving og auka kompetanse innanfor dokumentasjons-, bevarings- og vedlikehaldsfunksjonar” og fokuserte særleg på handverkaren og behovet for å atterreise, dokumentere og vidareføre den handlingsborne tradisjonskunnskapen. Det låg ei klar formålsformulering i tittelen på meldinga, og ho sette måla inn i eit samfunnsperspektiv.

Det overordna perspektivet i Abm-meldinga var å sjå arkiv, bibliotek og museum som kulturarvsinstitusjonar. Med kulturarv meinte ein ”dei delane av fortida, både i form av materielle og immaterielle kulturuttrykk, som eit samfunn til ei kvar tid vel ut for å ta med seg inn i framtida”. Meldinga utdjupa dette slik:

Å identifisera noko som kulturarv inneber eit medvete og aktivt tilhøve til historia. Slik sett kan ein og seia at arkiv, bibliotek og museum kvar på sitt vis står fram som institusjonaliserte historieforteljarar.

Meldinga slutta seg til oppfatninga av den positive funksjonen kulturarv og historie har som byggesteinar for den kulturelle identiteten, målbore som ”å vera trygg på sitt eige”, altså ha ein ”kulturell eigen-tryggleik”.

Men meldinga målbar og ei mild åtvaring:

Det er tale om ei positiv sjølvkjensle innafor den gruppa, det lokalsamfunnet eller den nasjonen ein tilhøyrer. I dette ligg ein vørndnad for det som tidlegare generasjonar har gjort for å byggja det samfunnet og dei velferdsgoda som vi i dag nyt godt av. I eit slikt perspektiv kan dei konkrete kulturarvsobjekta, anten det er tale om bygnader, gjenstandar, bøker eller sjeldne dokument, fungera som symbol for og døme på kreativitet, estetisk kunnskap, arbeidsvilje o.l. For at denne sjølvkjensla skal fungera positivt i

samtida, er det likevel ein føresetnad at ho byggjer på ei nøktern og realistisk oppfatning av eiga historie og fortid.

Abm-meldinga skulle ikkje berre vera oppdatert i forhold til informasjons- og kommunikasjonsteknologien, men også i forhold til den fleirkulturelle utfordringa: ”Kulturelle toleransetrening må difor inngå som eit integrert element i alt arbeid som går ut på å skapa og stadfesta kulturell identitet”. Eit viktig mål for bevaring av kulturarven måtte difor bli ”å fungera som arenaer for samfunnsdebatt om kulturarv og kulturell identitet”.

I Museumsutgreiinga som låg til grunn for Abm-meldinga var det nettopp samfunnsrolla som blei sett i fokus.⁹⁶ Musea skulle vera møtestader og dialoginstitusjonar:

Heilt allment kan ein seia at samfunnsnyttan for museum ikkje berre ligg i det å skapa og formidla kunnskap. Det ligg særleg i evna til å skapa nyfikne og forståing, evna til å stimulera undring, til å stilla spørsmål, til å overraske og utfordra einskilmenneske emosjonelt og intellektuelt. I eit slikt perspektiv er sjølve museumsfunksjonane – inn-samling, forskning, bevaring og formidling – reiskapar som er knytte til rolla som samfunnsinstitusjon.

Grunnlaget for bevaring av bygningar på museum er ei generell forståing av bygningar som vesentlege vitnemål om liv og levemåtar i eldre tider. Bygningane er kjelder til kunnskap om fortida, og reiskapar i formidling av kunnskap og opplevingar. Det er vidare knytt miljøverdiar til bygningane, pedagogiske og estetiske verdiar og økonomiske interesser knytt til kulturminne som ressursar for reiselivsutviklinga. Utfordringa er å utvikle den kunnskapen som bygningane er berarar av og

⁹⁶ NOU 1996:7 Museum – Mangfald, minne, møtestad

kommunisere med omverda på ein slik måte at både kunnskapen og dei kunnskapsbaserte opplevingane blir sette inn i meningsfulle samanhengar.

Bygningsvernet vil ut frå dette by på fleire krevjande oppgåver, der forvaltninga av bygningane – sikring og bevaring – berre er utgangspunktet. Forsking og kunnskapsutvikling vil vera eit nødvendig grunnlag for formidling. Det er dessutan nødvendig å sjå også bygningsvernet i eit perspektiv som ikkje berre handlar om å bruke kulturarv til å bygge sjølvidentitet, men som også handlar om å forstå kulturarv på ulike måtar ut frå eit mangfaldsperspektiv.

Immateriell kulturarv

I Museumsmeldinga understrekar Kulturdepartementet behovet for å styrke merksemda om den immaterielle kulturarven som lekk i strevet med å styrke samfunnsrolla til musea, og viser her til ICOMs revisjon av museumsdefinisjonen i 2007 der ikkje berre ”materielle vitnesbyrd om mennesker og deres omgivelser” men både ”materielle og immateriell” kulturarv hører med.

Samfunnsrolla, eller samfunnsoppgdraget, ligg etter dette, slik departementet formulerer det ”i å utvikle og formidle kunnskap om menneskers forståelse av og samhandling med sine omgivelser” basert på grunnlag av både materielt og immaterielt kjeldemateriale.⁹⁷

Innafor ICOM er ansvaret for den immaterielle kulturen løfta fram i fleire samanhengar.⁹⁸ Ikkje mindre viktig er UNESCOs konvensjon om vern av den

immaterielle kulturarven som blei ratifisert av Norge i 2007.⁹⁹

Immateriell kultur i praksis. Den handlingsborne kunnskapen kan berre vidareførast gjennom handling. Ryfylkemuseet 2008.

Det radikale perspektivet i konvensjonen er at tradisjonsaktørane og sjølve traderingsprosessen blir gitt forrang framfor tradisjonens former og produkter. Dette betyr at ein i vernearbeidet må sikre traderingsprosessen gode levekår før dei produkta som er resultatet av prosessen. Handling blir viktigare enn produktet, handverket blir viktigare enn bygget.¹⁰⁰

Formålet med konvensjonen er å verne den immaterielle kulturarven, sikre respekt for han, auke medvitet om betydningen av denne arven og sørge for gjensidig anerkjennelse. Immateriell kulturarv blir definert på denne måten:

⁹⁷ St.meld. nr. 49 (2008-2009): *Framtidas museum*, kap. 10 om fagleg kvalitet og fornying

⁹⁸ Jfr. The Shanghai Charter: *Museums, intangible heritage and globalisation*. ”Museums and Intangible Heritage” var dessutan hovudtema for ICOMs generalkonferanse i Seoul 2004. Sjå: <http://icom.museum/what-we-do/programmes/intangible-heritage.html>

⁹⁹ St.prp. nr. 73 (2005-2006) Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. Oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven.

¹⁰⁰ Odd Are Berkaak: *UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven – en analyse*, Den norske UNESCO-kommisjonen, 2010

Immateriell kulturarv betyr praksis, fremstillinger, uttrykk, kunnskap, ferdigheter – samt tilhørende instrumenter, gjenstander, kulturgjenstander og kulturelle rom – som samfunn, grupper og, i noen tilfeller, enkeltpersoner anerkjenner som en del av sin kulturarv.

Dette er inga heilt enkel definisjon å forholde seg til. Og Odd Are Berkaak, som har analysert konvensjonen, stiller spørsmål ved at gjenstandar er inkludert i omgrepet og han problematiserer kulturarv-omgrepet, som han meiner er sjølvmotseiande, utan at vi skal ta opp heile den diskusjonen her.

Det viktige for oss er at tradisjonelt handverk er eit av dei klart definerte arbeidsområda for vern av den immaterielle kulturen. Det må bety at denne delen av bygningsvernet må få ein viktigare posisjon i vernearbeidet, og bli betre integrert i måla for vernearbeidet og den daglege praksisen.

På overordna nivå er det staten som er ansvarleg for vern av den immaterielle kulturen, og innafor vårt arbeidsområde har Norsk Handverksutvikling på Maihaugen fått eit ansvar for vidareutvikling av nettverkssamarbeid, opplæring, dokumentasjon og metodeutvikling. Men det fritar ikkje den enkelte institusjon for å ta ansvaret inn over seg. Skal Norge lukkast med å ta vare på den immaterielle kulturarven er det særleg viktig at det store mangfaldet av lokale variantar av tradisjonskunnskap blir tatt vare på.

Vernearbeidet blir definert som ”tiltak for å sikre den immaterielle kulturarvens levedyktighet”. I praksis blir det eksplisert slik:

*Å kartlegge, dokumentere, forske, bevare, verne, fremme, styrke, videreføre, særleg gjennom formell og utformell utdanning, samt gjenopp-
live de ulike sidene ved denne arven.*

Heller ikkje dette er ei opplisting som Berkaak finn uproblematisk, men i vår samanheng kan vi nøye oss med å sannkjenne at UNESCO-konvensjonen legg noen føringar for arbeidet med bygningsvernet som må vektleggast sterkare enn det har blitt gjort. Det er ikkje nok å ha kunnskap om tradisjonshandverka (vitande), ein må også ha utøvarkompetanse (kunnande).¹⁰¹ Skal ein lukkast med dette må det inngå i programmet og planane for bygningsvernet at tilstrekkeleg mange personar til ei kvar tid tar del i prosessane, og slik bidrar til å halde tradisjonane levande.

På oppdrag frå Kulturdepartementet la ABM-utvikling i desember 2010 fram ei utgreiing om konvensjonen.¹⁰² Her har tradisjonshandverket fått eit eige kapittel. ABM-utvikling peikar på utfordringar ein står over for i strevet med å vidareføre handverkskunnskap, verdidimensjonane i handverka og behovet for internasjonalt samarbeid. Når det kjem til tiltak blir det litt skrinne. Det handlar om arenaer, minoritetar og nasjonalt register.

Marsjordren er meir handfast hos Kulturdepartementet sjølv. I tilskottsbrevet til musea for 2011 er det tatt inn eit eige kapittel om den immaterielle kulturarven, der departementet peikar på at konvensjonen ”legg grunnlaget for ein meir systematisk innsats for å dokumentera og fremja immaterielle kulturuttrykk i Noreg og gjennom internasjonale prosjekt”.

Arbeidsfeltet er ikkje ukjent. Ryfylkemuseet har arbeidd systematisk med atterreising, dokumentasjon og vidareføring av handlingsboren tradisjonskunnskap sidan 1995 og Dalane Folkemuseum arrangerer kurs i tradisjonshandverk. Det er likevel behov for å løfte fram medvitet om den immaterielle delen av bygnings-

---

¹⁰¹ Det er Jon Bojer Godal som bruker uttrykka ”kunnande” og ”vitande”. Her i artikkelen *Handlingsboren kunnskap*, Folk i Ryfylke, Ryfylkemuseet, 2006

¹⁰² *Immateriell kulturarv i Norge. En utredning om UNESCOs konvensjon av 17. Oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven*. ABM-utvikling 2010.

vernet, og gjera den til ein likeverdig del av oppgåva med å bevare bygningsarven.

Bevaring og sikring

Røynda, slik vi har søkt å kartlegge ho gjennom innsamling av materiale til denne utgreiinga, har vist at det har vore stor vilje til å samle på bygningar, men ikkje fullt så stor evne til å ta vare på dei. Dette har ført til at musea har hatt hovudfokus på bevaring av bygningane og mindre på korleis arbeidet blir utført. Det handlar om å halde tritt med forfallet, og i alle fall ikkje sleppe det altfor langt. I materialet frå Rogaland har vi sett at sjølv dette har ein berre lukkast så passeleg med. Berre halvparten av bygningane til musea er i tilfredsstillande, god eller svært god stand. Det er dessutan slik at oppfatninga av kva som er godt eller mindre bra er ulik frå person til person. Ein del av mandatet for denne utgreiinga er å drøfte ”om det er råd å definera ein standard som konkrete bygningar kan vurderast i høve til”.

Standard for bevaringsarbeid

Ein standard for bygningsvern på museum må ta utgangspunkt i dei overordna måla for strevet. Vi har ovanfor skissert noen viktige mål:

- Bevaring av bygningar som ”dokument” (”katalog” over bygningsarven i Norge)
- Bevaring for formidling av kunnskap og opplevingar og som arena for samfunnsdebatt
- Bevaring av immateriell kulturarv (handlingsboren tradisjonskunnskap)

Vi har alt vore inne på at det ikkje er sikkert alle bevaringsmål verken kan eller skal oppfyllest for alle bygningar på musea. Kan hende må musea gjera noen val og prioriteringar som gjer at enkelte hus først og fremst er bevaringsobjekt, medan

andre også skal tene ulike formidlingsformål. For dei siste kan det vera aktuelt å gjera modifikasjonar for å tilpasse husa til andre formål enn dei opphavleg hadde, men da kan vi ikkje lenger tale om bevaring i strengaste forstand, og det kan vera eit spørsmål om huset bør reknast mellom dei kulturhistoriske bygningane som er tatt vare på med formål vern. Det viktige er at museet formulerer definerte mål før ein tar i ferde med vedlikehald, reparasjonar, restaurering eller rehabilitering, og at tiltaka blir innretta i forhold til desse måla.

Smia på Motland er ein av bygningane til Jærmuseet som blir tatt vare på som dokumentasjonsobjekt og som kan hende må vernast mot bruk.

Her er det også slik at ideane om kva ein kan gjera og ikkje gjera i forhold til bevaring og tilbakeføring skiftar over tid. Veneziacharteret frå 1964 tilkjenner internasjonale prinsipp for restaurering, og er nokså strengt i forhold til tilbakeføring. Hovudmålet er bevaring, og rådande ideologi har lenge vore at ingenting skal fjernast og ingenting leggst til:

*Its aim is to preserve and reveal the aesthetic and historic value of the monument and is based on respect for original material and authentic documents.*¹⁰³

Men sjølv her er det opning for skjønn:

¹⁰³http://www.icomos.org/venice_charter.html

When a building includes the superimposed work of different periods, the revealing of the underlying state can only be justified in exceptional circumstances, and when what is removed is of little interest and the material which is brought to light is of great historical, archaeological and aesthetic value, and its state of preservation good enough to justify the action.

I sjølvaste årboka til Fortidsminneforeningen for 2010 blir det gjort greie for eit døme der dei skarpaste fagfolka hos Riksantikvaren og NIKU har gått god for å bruke unntaka i Veneziacharteret.¹⁰⁴

Grunngivinga for tilbakeføringa av Amundsen-villaen er at "bygningen skjuler vesentlig historie som bør fram i lyset". Element som er blitt fjerna "er relativt nye, har lav kunstnerisk verdi og til dels kort levetid".

Sjølv rekonstruksjonar har fått godkjenningstempel når dette "i hovudsak skjer på dokumentert grunnlag". Men "i noen få tilfeller benyttes analogier som grunnlag for utforming av listverk, med forbilde i ei bolighytte fra same periode".

Siri Hoem, som har skrive om arbeida, problematiserer sjølv det som er blitt gjort:

Vil framtidens besøkende og antikvarer dømme oss for å ha fjernet materialer frå 1950- og 1990-åra, eller for å ha antatt utforminga av enkelte elementer, som dører og listverk? Jeg ser argumentene for en slikt kritikk. Vi har tillatt oss å definere viktig og mindre viktig historie. Flere faser i husets liv er fjernet, som sykestua og ansatteboligene, og dets verdi som primærkilde er svekket. Det har vært tatt for gitt av alle involverte at endringene fra 1950-90-åra har lav verdi og bør fjernes. Prinsipielt er ikke dette

¹⁰⁴ Siri Hoem: *Tilbakeføring av Amundsen-villaen i Ny-Ålesund*, Årbok 2010, Fortidsminneforeningen

ulikt etterkrigsantikvarenes nedvurdering av 1800-tallselementer i et 1700-tallshus.

Skal musea også tillate seg ei gliding mot større fridom i kva ein tar vare på og kva ein fjernar, eller skal musea vera strengare i forhold til å ta vare på bygningane som primærkjelder? Vi har eit lokale døme som kan illustrere utfordringane.

Audamotland på Jæren kan vera eitt døme på eit slikt val. Dette er eit gardstun som er definert som eit opplæringsstun. Her er hovudbygningen isolert, det er bygt til ein ny skut for å illustrere muring med stein, det er innreidd klasserom i løa og det er sett opp eit moderne toalettanlegg i utkanten av tunet. Tunet framstår i hovudsak i si opphavlege form, og det blir lagt til rette for formidling av kunnskap og opplevingar, og kan hende kritisk refleksjon, kva veit vi. Men det er ikkje lenger noe referanseobjekt eller primærkjelde der ein kan vera sikker på at det ein ser er dokumentasjon av byggeskikken på Jæren. Og kan ein eigentleg formidle opplevinga av å bu i eit hus som ikkje har anna isolasjon enn den tømmeret gir, når ein legg moderne isolasjon på utsida og gjer vegg tettare enn han noen gong har vore?

På Audamotland har Jærmuseet vald å prioritere rehabilitering for undervisningsformål. Dette er eit val der strenge krav til bevaring som referanseobjekt er vald bort.

På Li-tunet, som har vore freda og under oppsyn av Riksantikvaren sidan 1974, er det lagt firkantbjelkar på gavlane på alle tak. Dette er ein skikk som elles ikkje er kjent på våre kantar. Den sterke og sikre tradisjonen er at det blir lagt gavlastein på

kanten av taket. Li-tunet formidlar såleis ein byggemåte utan grunnlag i tradisjonen.

Som bevaringsobjekt må ein kunne forvente at museumsbygningar kan tene som referanseobjekt. Det vil seia at ein må kunne gå til ein slik bygning og finne svar på korleis handverksfaga blei utøvd den gongen huset var nytt, og under seinare vedlikehald og om- og påbyggingar, medan det tente andre funksjonar enn å vera museumshus. Atterreising, dokumentasjon og vidareføring av tradisjonshandverk må vera eit grunnlag for truverdig pleie og vedlikehald av bygningane, men er også eit sjølvstendig mål, uavhengig av bygningane.

Det er ikkje tilfredsstillande at taket er tett dersom det ligg grunnmurplast under torva. På Guggedalsloftet blei grunnmurplasten erstatta av never sommaren 2010. Løysinga med takpapp og grunnmurplast var i si tid føreskrive av Riksantikvaren.

Dersom dei kulturhistoriske bygningane på musea skal framstå som referanseobjekt må musea ha eit sterkt medvit om og ein trygg praksis for tradisjonsbasert vedlikehald. Det er ikkje tilfredsstillande at taket er tett dersom det ligg grunnmurplast under torva, det er ikkje tilfredsstillande at grunnmuren ser grei ut på utsida dersom det er ein betongmur på innsida.

Mye av det arbeidet som i dag blir utført i Rogaland er i pakt med slike krav, men ikkje alt, og det er gjort mye arbeid som bygger på mangelfull kunnskap om tradisjonane, og som bør rettast opp (tilbakeførast) ved neste behov for reparasjon. Vi har altså eit etterslep, ikkje berre av ordinært vedlikehald, men også i forhold til

å tilbakeføre handverksmessige utføringar til tradisjonelle løysingar.

Utgangspunktet må dessutan vera at ein har eit svært langsiktig perspektiv på bevaringsarbeidet. Det eldste huset på museum i Rogaland har førebels stått i 700 år.¹⁰⁵ Ein kan såleis ikkje akseptere at rote- eller insektangrep eller andre former for skader får utvikle seg. Ein må ha ein beredskap som gjer at slike angrep kan stoppast, og om dei først har kome må skadde delar av bygningen skiftast ut. Og alt da står ein over for store utfordringar.

Inngrep i ein verna bygning krev store kunnskapar om bygningen sjølv, om materialbruk, verktøy og arbeidsmåte. Dei som har ansvaret for, og dei som utfører arbeidet, må ha høg kompetanse, og dei må ha tileigna seg tradisjonane i dei aktuelle handverka.

Dei delane som må skiftast ut må erstattast av tilsvarende materialar, med tilsvarende teknikk og i tråd med faglege tradisjonar på staden der bygningen hører heime. Sauhuset på husmannsplassen Røynevarden, Suldal, 2009.

Det er dessutan viktig at den kunnskapen ein nyttar seg av er lokal. Berre på den måten kan ein vidareføre breidda i kulturarven. Musea må såleis, kvar for seg og i fellesskap, prøve å kartlegge variasjonar både i tid og rom og arbeide for å dokumentere og vidareføre, eventuelt gjenopplive tradisjonane, sjølv om det siste også er omdiskutert. Her er det rom for utvikling av eit betre samarbeid mellom musea.

¹⁰⁵ Guggedalsloftet på Kolbeinstveit i Suldal, er bygt av tømmer som blei hogge i 1281.

Den ideelle situasjonen er likevel at ein har eit program for periodisk vedlikehald og pleie som gjer at ein ikkje kjem i den situasjonen at ein må gjera inngrep i bygningen. Det vil likevel vera nødvendig å gjennomføre større vedlikehaldsoppgåver med jamne mellomrom, t.d. omlegging av tak. Da gjeld dei same krava til kompetanse.

Tone Marie Olstad og Jon Brønne hos NIKU problematiserer i ein artikkel forholdet mellom restaurering og rehabilitering på den eine sida og det etterfølgjande vedlikehaldet på den andre sida. Ofte kan det bli lagt stor vekt på å restaurere etter alle kunstens reglar, og med stor innsats av pengar og arbeidskraft, medan det etterfølgjande vedlikehaldet er prega av meir tilfeldige val og mangelfulle rutinar. Deira konklusjon er at ”det bør være kulturminneforvaltningens oppgåve å sørge for oppfølging etter restaurering slik at muligheten for informasjon om fortidens uttrykk, teknologi og materialer ikke ødelegges av feil eller manglende vedlikehold”.¹⁰⁶

Dette er det viktigaste sikringsarbeidet musea utfører. Andre former for sikring omfattar ofte tekniske inngrep som er til skade for bygningen.

Oppsummert i forhold til spørsmålet ”om det er råd å definera ein standard som konkrete bygningar kan vurderast i høve til”, kan ein seia følgjande:

- For bygningar som er erverva med formål vern må minst muleg av eksisterande materialar og bygningsdelar skiftast ut.
- Dei delane som må skiftast ut, og det vedlikehaldet som blir utført, må skje ved hjelp av tilsvarande materialar, med tilsvarande teknikk og i tråd med faglege tradisjonar på staden der bygningen hører heime.

- Ein må ikkje tilføre bygningane nye element som ein ikkje har kunnskap om at har vore der frå før
- Tilstand, val av arbeidsmåtar og utføring må dokumenterast

Dersom museet vel å prioritere andre formål, som t.d. formidling, og dette ikkje kan skje utan modifikasjonar, er det eit ærleg val, men da må ikkje museet framstille bygningen som autentisk, d.v.s. i samsvar med opphavet.

Sikring

I førre kapittel gikk vi relativt nøye inn på ulike problemstillingar knytt til sikring av museumsbygningar og konkluderte med at musea må stille store krav til førebyggjande og skadeavgrensande tiltak. Men vi tok og til orde for ei vurdering av nytte i forhold til verdi og kostnad. Det må vera rom for ei prioritering av kostbare tiltak. Det må også vera rom for å vurdere behovet for tekniske installasjonar mot ønska om å unngå eller minimalisere inngrep i verna bygningar.

Med desse atterhalda er det råd å setta følgjande mål for sikring av museumsbygningar:

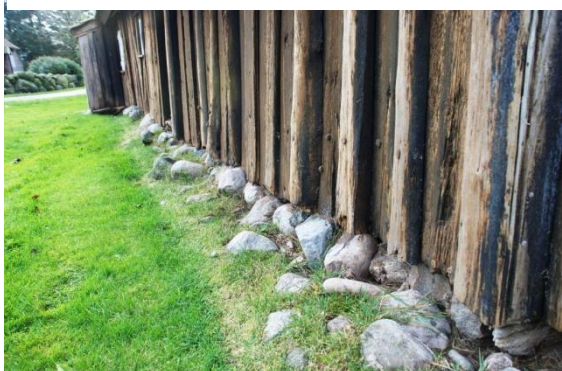
- Musea må ha oppdatert sikringsplan
- Musea må ha oppdatert HMS-plan
- Musea må ha gode rutinar for løpande vedlikehald (vedlikehaldsplan)
- Med fuktigare klima følgjer at musea må ha god kontroll med klimaet i bygningane og setta i verk nødvendige tiltak
- Musea må gjennomføre systematisk risikovurderingar i forhold til brann, vasskade og innbrot og setta i verk tilpassa tiltak

Hovudgrepet må vera å gjennomføre løpande og aktivitetsorienterte risikovurderingar, og søke å førebygge mulege skader gjennom kostnadseffektive tiltak som fører til minst muleg inngrep i bygningane.

¹⁰⁶ Tone Marie Olstad og Jon Brønne: Restaurert etter alle kunstens regler, Årbok 2010, Fortidsminneforeningen

Det er ikkje sikkert det er nødvendig å montere sprinklaranlegg i ein bygning utan innlagt straum.

Kanskje det er viktigare å slå graset rundt huset. Grødaland, Jæren.

Dokumentasjon

Av grunnar som vi gjorde greie for i kapittel 7, "Forvaltning, drift og vedlikehald", må dokumentasjon vera ein viktig del av arbeidet med bevaring og sikring av bygningane. Dokumentasjonen av samlingane har jamt over vore svak, og det har mangla både kapasitet, kompetanse, metode og verktøy for å få til ein god dokumentasjon.

Dette betyr at det i mange tilfelle er eit stort etterslep for å få på plass den grunnleggande dokumentasjonen som burde vore utført da bygningane blei verna. Ein slik etterdokumentasjon, eller "dokumentasjonsrekonstruksjon"¹⁰⁷, handlar om å skaffe fram opplysningar om bygningar som er ufullstendig eller ikkje dokumenter-

te i det heile tatt og kan omfatte følgjande aktivitetar:

- Grunnomtale (materialar, form, konstruksjon, verktøyspor, brukspor, overflatebehandling)
- Kontekstdata (alder, stad, sosial/personleg tilknytning, bruk)
- Typefastsetting (kulturelle referansar, samanlikningar)
- Meir analytiske skildringar (data som blir framskaffa gjennom særlege analyser og undersøkingar, t.d. dendrokronologi- og materialundersøkingar eller intervju- og arkivgranskingar)
- Datasamanstillingar (utnytte effekten av kjeldekombinasjonar og sumvirkning)

Dei fleste museum vil nok ha noe slikt materiale, men vi har tidlegare sett at mindre enn halvparten av bygningane er oppmålte og ifølge musea sjølve er innhaldet i bygningsarkiva nokså skrint. Det må vera eit viktig mål å få tatt i ferde med etterdokumentasjonen av samlingane.

Dei største utfordringane kan likevel sjå ut til å vera knytt til det som skjer med bygningane etter at dei kjem på museum. Ei undersøking som Byggnettverket har gjennomført viser at dokumentasjonen av eige arbeid på musea kan vera heilt fråverande eller nokså svak. Dette er blitt betre etter kvart, og på musea i Rogaland finn vi alt frå arbeid som ikkje blir dokumentert i det heile, til prosjekt med god dokumentasjon og fyldige sluttrapportar.

I Handbok i dokumentasjon av bygningar¹⁰⁸ tilrår vi ein systematikk i gjennomføring av vedlikehald, endring, flytting eller riving som omfattar 4 fasar og i alt 8 arbeidstrinn:

- Førehandsvurdering (kvalitetssikring/konsekvensanalyse før iverksetting av tiltak, har til formål å

¹⁰⁷ Sjøfkonserverator ved Domkirkeodden, Ragnar Pedersen, i førelesing for Byggnettverket, Hamar 2004

¹⁰⁸ Handbok i dokumentasjon av bygningar, Byggnettverket/Ryfylkemuseet 2008

- sjekke det faglege, administrative og juridiske grunnlaget)
- Planlegging (omtale av tiltaket, teikningar, framdriftsplan, budsjett, materialoversyn)
- Dokumentasjon av gjennomføringa (dagsrapportar, skisser, fotografi, notat, sluttrapport, eventuelt lagring av utskifta delar)
- Suppleringar (tilrådingar og omtale av vidare tiltak)

Det er noen viktige føresetnadar for å få til ein tilfredsstillande dokumentasjon. Dei som utfører arbeidet må ha tilstrekkelege førehandskunnskapar til å vita kva ein skal sjå etter, forstå det ein observerer, finne meining i spor og merke og kunne tolke det ein ser. Ein må og ha det perspektivet og den erfaringa som gjer at ein kan vurde-re observasjonar og opplysningar i forhold til andre observasjonar. Dette betyr at god dokumentasjon, tilliks med godt handverk, krev erfaring og trening.

Det vil vera rimeleg å setta som eit mål for bygningsvernet på musea at dokumentasjon skal inngå som ein prioritert del av arbeidet. Omfanget av dokumentasjonen bør vera meir omfattande enn det kravet til oppmåling som departementet stiller. Dokumentasjonen må inngå i eit systematisk oppbygd bygningsarkiv.

Det er vidare nødvendig å ta i bruk elektroniske verktøy som kan gjera også bygningsdokumentasjonen og lagringa av materialet meir effektiv og lettare tilgjengelig. Vi har tidlegare vist at det finst gode system tilgjengeleg. Musea bør vurdere å ta desse i bruk.

I tillegg til dokumentasjon av dei materielle sidene ved bygningsbevaringa er det nødvendig å ta i ferde med ein meir systematisk dokumentasjon av det immaterielle bygningsvernet, det vil i praksis seia den handlingsborne tradisjonskunnskapen. Denne kunnskapen har sjølvstendig verdi, og kan hentast fram, dokumenterast og vidareførast gjennom vedlikehaldsarbeid, restaureringsarbeid, rekonstruksjonar eller nybygg.

Dokumentasjon er kjeldeskaping og kunnskapsoppbygging, og er såleis eit grunnlag for andre aktivitetar på musea. Formåla med dokumentasjonen kan samanfattast slik:

- Forskingsdata
- Formidling
- Sikring
- Grunnlag for vidare vedlikehald

Forsking

I Museumsmeldinga blir det lagt stor vekt på forskning og kunnskapsutvikling ved musea. Forsking blir sett på som eit nødvendig fagleg grunnlag for innsamling, dokumentasjon og formidling. Eit delmål er å auke forskningssamarbeidet, både i museumsnettverket og mellom musea og forskingsmiljø i kunnskapssektoren.

Det er interessant at departementet løfter fram tradisjonshandverket, den handlingsborne kunnskapen, som ein viktig del av den immaterielle kulturarven. Styrking av "arbeidet med å utvikle kompetansen innenfor handlingsbåren kunnskap" skal vera ein viktig del av bygningsvernet og ein prioritert del av forskinga ved musea. I forhold til dette målet går det alt i dag føre seg aktivitet som rettar seg mot målet. Arbeidet med å hente fram, dokumentere og vidareføre den handlingsborne tradisjonskunnskapen er forskning ut frå forståinga av at forskning handlar om å arbeide metodisk med definerte problemstillingar.

Den handlingsborne kunnskapen

Bygningane vi forvaltar på musea er forma av lokale fagfolk og dyktige handverkarar som lærte seg faget gjennom arbeid, der den unge lærte av den eldre, læresveinen av meistaren. Den unge får tradisjonskunnskapen overført gjennom læring frå ein som sjølv har fått det frå sin læremeister. Han er i ein tradisjon, og er kva me kallar ein tradisjonsberar. Kunnskapen han sit med, er handlingsboren kunnskap.

Det kan vera store lokale forskjellar på korleis tradisjonshandverket har vore utført. Dette kan ha samanheng med dei naturgitte føresetnadane, som ver og vind, materialtilgong, sosiale forhold og tilgong på ny kunnskap og moter i bygningsfaga. Det kan vera mindre variantar frå bygd til bygd etter korleis grendelaga har fungert. Det er også slik at kvar handverkar hadde sin måte å gjera det på. Skal me gjera truverdig restaureringsarbeid, er det viktig å få fram, og ta vare på dei ulike lokale variantane, faguttrykk og nemningar innafør kvart fagområde.

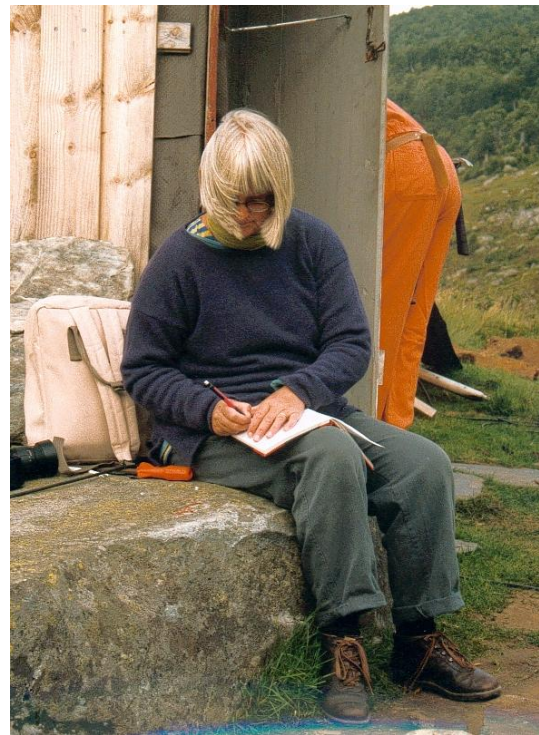
Ein metode som har vist seg svært god er Norsk Handverksutvikling sine såkalla dokumentasjonsprosjekt. Der fører ein saman tradisjonsberar og fagfolk i ein arbeidssituasjon, med ein tredje person, ein dokumentator. Slik får ein til ein situasjon der kunnskapen blir overført gjennom samhandling, samtidig som prosessen blir dokumentert.¹⁰⁹

Ein arbeidssituasjon som dette skaper gode rammer for overføring av munnleg tradisjon knytt til tradisjonsbyggeriet. Det gjeld faguttrykk og nemningar, men og historieforteljingar t.d. om han som var så god, om den gongen det nesten gjekk gale, om steinen som glei på plass som ein kommodeskuff. Slike historier er med å fortelja om korleis faget skal utførast.

Ein kvar arbeidsprosess på museum bør vera ein lærearena for ny kunnskap om tradisjonsfag. Det gjeld riving av never, så vel som skifte av svillstokk. Å bygge nytt er likevel ei føresetnad for å forstå. Ein må kjenna logikken i nybygg før ein går laus på restaurering. Slik sett er rekonstruksjon av bygningar ein viktig læreprosess, og bør vera ein del av museet sitt arbeidsfelt. Metoden med dokumentasjonsprosjekt er like god på jakt etter materialar som i rekonstruksjons- og restaureringsarbeid.

---

¹⁰⁹ Jon Bojer Godal, Atle Ove Martinussen og Inger Ø. Walker: *Prinsipp og problemstillingar i dokumentasjonsarbeid knytt til handverk*, Maihaugen 1996

Prosessten blir dokumentert. Antikvar Grete Holmboe på Sandsa 1997.

Kulturarv og identitet

Som kulturarvsinstitusjon er musea tillagt oppgåva med å ta vare på kulturarven i tillegg til at dei blir sett på som viktige ledd i demokratiseringa. Dei kulturhistoriske musea har eit breitt samfunnsoppdrag. Dei skal spreie kunnskap og gi identitet, formidle fellesverdiar og bidra til å skape samanhengar i tilveret. Musealisering blir betrakta som ei form for verditilskrivning, men i ein pluralistisk kultursituasjon blir også spørsmålet stilt om kven sin kulturarv og kven si historie som er inkludert i denne arven.¹¹⁰

Det er altså nødvendig å stille spørsmål ved kva slags identitetsbygging musea gir bidrag til, og om det ut frå dette kan vera ulike oppfatningar om kva område av kulturarven som er meir verneverdig enn andre. Det kan såleis vera like viktig for musea å problematisere identitetar, og

---

¹¹⁰ Tone Fredriksen Ydse: *Museum, arkiv og samfunn – Kunnskapsbehov og utfordringer*, Norsk kulturråd 2007

vise korleis dei blir skapte og vedlikehaldne, som å fremje bestemte identitetar.

I dette ligg både fridom og ansvar for musea: fridom til å vera samfunnsnyttige, ikkje berre på ein stadfestande måte, men også gjennom kritiske og spørjande holdningar; ansvar for å vera synlege medspelarar i samfunnsutviklinga, også ved å arbeida ut frå perspektivet til ulike minoritetar og samfunnslag og ved å ta utgangspunkt i samfunnsspørsmål som kan vera kontroversielle.¹¹¹

Det ligg altså føre sterke føringar om å problematisere kulturarven, inklusive bygningsarven, gjennom dialog og medskaping. Det er likevel ikkje ein aldeles ny tanke. Den delen av bygningsarven som musea har tatt vare på framstår i mange tilfelle som eit korrektiv til den freda delen av bygningsarven. Dette gjeld og i Rogaland. I omtalen av bygningsvernet på musea i Rogaland har dette vore formulert slik:

Denne verneforma (bevaring på museum) kan nok i mange tilfelle reknast som vel så god som freding ved lov. I tillegg kjem det at dei freda bygningane er dei eldste og mest herskaplege og at det i utvalet av desse har vore lagt mest vekt på arkitekturhistoriske eller stilhistoriske verdiar. Dermed er dei freda bygningane ikkje i høg nok grad representative for vanleg lokal byggjeskikk. Andre utvalskriterium har lege til grunn for bygningar i museumsvern. Musea har i første rekke satsa på typisk lokal byggjeskikk og på heilskaplege miljø slike som tun og i tillegg kverner, sag-

bruk og hus knytte til utmarksnæring.¹¹²

Men om ein har samla bygningar frå ulike sosiale lag og ulike levemåtar fritar ikkje det musea for å produsere ny kunnskap om bygningane og samanhengane dei har stått i, for ikkje å snakke om kva funksjon bygningsvernet har i forhold til ein fleirkulturell røyndom. Her er viktige og interessante utfordringar som det ligg til rette for at musea går saman om å ta i ferde med.

Formidling

Det blir stilt utfordrande krav til formidlinga ved musea. Ho skal ikkje berre bidra til kunnskap og opplevingar, men skal styrke demokratiet og bidra til kritisk refleksjon og skapande innsikt. Formidlinga skal dessutan helst ha form av dialog og inkludere brukarane i sjølve skapinga av kunnskapen og formidlinga av han. Arbeidet med bygningar ligg godt til rette for å oppfylle fleire av desse måla. Jfr. drøftinga av bruken av bygningane frå side 63 og utetter.

Grindabygg som elevaktivitet ved Dalane Folkemuseum.

Når ein legg vekt på atterreising og dokumentasjon av handlingsboren kunnskap inneber sjølve arbeidsmetoden ein deltakinge og inkluderande dialog. Og han er heller ikkje fri for kritisk refleksjon og skapande innsikt. Tvert imot er det å gjera byggeplassen til ein lærearena ein ar-

¹¹¹ NOU 1996:7 Museum – mangfald, minne, møtestad

¹¹² Museumsplan for Rogaland, Rogaland fylkeskommune 1992

beidsmetode som både er kunnskapsoppbyggende og formidlande på same tid, og der ein ikkje berre overfører kunnskap, men også reflekterer over kunnskapen i forhold til resultatene av han i fortid og i forhold til rådande kunnskap i nåtida. Arbeidet med handlingsboren kunnskap som del av bygningsvernet er eit supplement til og eit korrektiv til ny skolekunnskap.

Bygningane er også gode utgangspunkt for demokratibygging og refleksjon om møte mellom folk frå ulike kulturar. I formidling av bygningane møter ein både likskap og ulikskap, noe å kjenne att og noe å undre seg over. Ryfylkemuseet har god erfaring med å arrangere ekskursjonar for innvandrar til sine anlegg. Det gir grunnlag for god historieformidling i miljø der språkkunnskapane kan vera svake, det gir innsyn i ei verd som kan vera vel så eksotisk som den innvandarane kjem frå, og det gir grunnlag for samtalar om ei samfunnsutvikling som har gått raskare hos oss enn mange andre stader.

Den fleirkulturelle dimensjonen. Somalia på Håland.

Grunnlaget for god formidling er at bygningane ikkje berre er tilfredsstillande vedlikehaldne, men at dei også er innreidde og utstyrte i samsvar med det dei representerer. I tilbakemeldingane frå musea får vi vita at kapasiteten til å drive ei god forvaltning av bygningane i mange tilfelle stoppar ved dørstokken. Ein slik situasjon kan vi ikkje slå oss til tals med.

Samfunnsutviklinga generelt og styresmaktene spesielt reiser i tillegg krav om ytterlegare profesjonalisering av formidlinga, og bruk av ny teknologi. Her har musea kome nokså kort. Ingen av Roga-

lands-musea har nemnande innslag av tilbod som tar i bruk ny teknologi. På heimssidene til musea finn ein i hovudsak same slag informasjon som ein tidlegare har funne i brosjyrane til musea. Det er eit stort behov for fornying av måten ein driv formidlinga på, også for bygningane. Nettutstillinga til Haugalandmuseene, "Byggeskikk og arkitektur i Nord-Rogaland" er likevel eit godt døme på bruk av ny teknologi i formidlinga av bygningsarven.¹¹³

Bygningane representerer den ultimate fordelene ved å kunne tilby tredimensjonale opplevingar. Ingen audiovisuelle hjelpemiddel eller elektroniske verktøy kan erstatte det å gå inn i sjølve bygningen. Men det ligg store utvegar til å skape interesse for bygningsarven og lette tilgangen til informasjon i å ta ny teknologi i bruk.

Grunnlaget for god formidling er både tilfredsstillande vedlikehald og representativ innreiting. Frå Dokken, Haugesund.

Det er likevel noen utfordringar knytt til bruken av bygningane i formidlinga. Tilgjenge for og sikring av publikum kan føre til behov for bygningsmessige inngrep som det er vanskeleg å foreine med strenge krav til vern. Det kan likeeins vera nødvendig å setta i verk ymse tiltak for å sikre bygningen og inventar mot publikum. Alternativet til å tilby publikum tilgang til bygningane kan vera andre former for formidling, der bruk av ny teknologi kan vera svaret på noen av utfordringane.

¹¹³ <http://banr.no.s10.subsys.net/>

Konklusjonar

Dei overordna måla for bygningsvernet på musea er å bidra til å sikre kulturarven og vera arenaer for kunnskapsproduksjon og formidling.

Musea må ta eit ansvar for å bevare eit utval bygningar som referanseobjekt for byggeskikk og tradisjonskunnskap.

Ein viktig del av kulturarven er den immaterielle kulturen, som i bygningsvernet kjem til uttrykk som handlingsboren handverkskunnskap. Det er eit viktig mål å atterreise, dokumentere og vidareføre den handlingsborne kunnskapen.

Målet med å ta vare på kulturarven er at han skal vera byggesteinar for den kulturelle identiteten, men også at han skal fungere som arena for samfunnsdebatt om kulturarv og kulturell identitet. Dette er nye utfordringar som musea i ikkje altfor stor grad har tatt inn over seg.

På det meir attkjennelege planet skal bygningane vera kjelder til kunnskap om liv og levemåtar, ivareta miljøverdiar og pedagogiske og estetiske verdiar og imøtekomma økonomiske interesser som ressursar for reiselivet.

I arbeidet med å formulere mål for arbeidet med bevaring og sikring av bygningsarven har vi både i dette kapitlet, og tidlegare, funne det både tenleg og nødvendig å utfordre til meir distinkte formuleringar av kva mål bevaringa skal tene. Det kan vera motseiingar mellom strenge krav til bevaring av bygningar som referanseobjekt for byggeskikk og tradisjonsverk og bevaring av bygningar for formidlingsformål. Musea må vera tydlege i formidlinga av bygningane slik at brukarane ikkje blir villeia.

Musea må utvikle gode tilsyns-, kontroll- og vedlikehaldsrutinar og bør stille strenge krav til arbeidsmetodar, materialval, verktøybruk og dokumentasjon slik at flest muleg av dei bygningane som musea tar vare på framstår som referanseobjekt for sine område.

Det er behov for å styrke arbeidet med sikring av museumsbygningane. Sik-

ringsplanar og HMS-planar må vera gjenstand for systematisk rullering og det må gjennomførast rutinemessige risikovurderingar. Sikringstiltak må vurderast i forhold til risiko og effektivitet i forhold til skadeførebygging og – avgrensning.

Dokumentasjon må inngå som ein integrert og prioritert del av bygningsforvaltninga. Det er behov for å styrke grunndokumentasjonen, men særleg for å systematisere den løpande dokumentasjonen av vedlikehaldet. Dette er m.a. viktig for å sikre eit tilfredsstillande kjeldemateriale for bygningsforskninga.

Arbeidet med å utvikle kompetansen innafor den handlingsborne kunnskapen er eit viktig utviklings- og forskingsformål i bygningsforvaltninga. Det kan også vera nødvendig å stille spørsmål ved kva slags identitetsbygging musea gir bidrag til.

Utanom dei måla for formidlinga som er oppsummert ovanfor, er eit viktig virkemiddel i formidlinga av bygningshistoria er å gjera byggeplassane til læringsarena. Dette er kunnskapsoppbygging og vidareføring på same tid.

I tillegg til dei utvegane bygningane i seg sjølve byr på for formidling av bygningshistorie og levd liv, er det nødvendig å ta ny teknologi i bruk for å auke interessa for bygningshistoria, nå nye grupper og skjerme bygningane for slitasje.

Einkvar arbeidsplass kan vera ein lærearena. Elevar frå byggfag, Sauda vg. skule, avd. Suldal på Røynevarden 2009.

9 TILTAK

Vi prøvde i føregående avsnitt å formulere noen mål for bygningsvernet. Skal musea nå desse måla vil det vera behov for å setta i verk noen tiltak. Det kan vera behov for auka ressursar, kompetanseheving, betre organisering og samarbeid med andre. Men det handlar også om kva omgrep vi brukar i omtalen av bygningsvernet, og kva innhald desse omgrepa skal ha.

Kor store ressursar ein bør ha for å kunne vedlikehalde ein bygningsmasse av ein viss storleik på ein tilfredsstillande måte er eit stort og vanskeleg spørsmål. Og når vi har sett "balansert ressursforbruk" som mellomtittel på neste kapittel er det fordi det ikkje berre handlar om kva ressursar museet får tilført som driftsstøtte, men også om korleis desse midlane blir fordelt mellom ulike oppgåver i det enkelte museum.

Balansert ressursforbruk

Vi såg i kapittel 6 korleis bygningssamlingane var fordelte mellom musea. I tal forvaltar musea mellom 9 og 73 bygningar, der Stavanger Museum har færrest og Ryfylkemuseet flest. Men summerer ein i staden kor mange kvadratmeter som musea har oppgitt blir bildet snudd på hovudet. Da er det Stavanger Museum som har det største vedlikehaldsansvaret og Ryfylkemuseet det minste. Og om alle musea skulle definere nemninga "kulturhistorisk bygning" likt, ville det truleg vera Haugalandmuseene som hadde det største forvaltaransvaret. Det er behov for ei opprydding både i nemningsbruk og reknekunst. I tillegg må ein trekke inn plasseringa av bygningsarven i landskapet og utviklinga av klimaet for å nærme seg eit bilde av oppgåva.

Det er heller ikkje så greitt å vurde-re dei personalressursane som er tildelt forvaltinga av dei kulturhistoriske bygningane ved dei enkelte musea.

Jærmuseet er det museet i Rogaland som har dei største personalressursane.

Jærmuseet disponerte i 2009 52 årsverk.¹¹⁴ Av desse har ein bygningshandverkar, ein vaktmeister, ein museumsbonde og ein gardsstyrar avsett heile eller delar av arbeidstida si til vedlikehald. Arbeidet blir leia av ein driftsleiar som også har støtte i den øvrige faglege leiinga av museet. Driftsleiaren meiner ein burde hatt større personalressursar til rådvelde.

Museum Stavanger, er det nest største museet, med ein samla personalressurs på 40 fast tilsette fordelt på fellesadministrasjon, bibliotek, tekniske tenester og 4 fagavdelingar. I avdeling for tekniske tenester er det ein teknisk leiar, ein handverkar, to vaktmeisterar, vaktmeisterassistent og reinhaldar. To av desse har hovudoppgåvene sine knytt til vedlikehald. Forvaltinga av dei kulturhistoriske bygningane blir leia av avdelingsdirektøren for Avdeling for kulturhistorie. Avdelingsdirektøren meiner at bygningsforvaltinga er underbemanna.

Ryfylkemuseet har prioritert bygningsvernet relativt sterkt og har frå 2011 ein bygningsavdeling med antikvar som avdelingsleiar og tre faste stillingar for handverkarar. Fire av dei 10 faste stillingane ved museet vil da ha bygningsvern som hovudoppgåve. Museet antar at det med dette har ei tilfredsstillande bemanning for å ivareta det jamne vedlikehaldet, men vil ei stund framover i tillegg ha behov for omframme ressursar for å ta att etterslep. Ved Ryfylkemuseet er det andre arbeids-

¹¹⁴ Oversynet over bemanninga bygger delvis på opplysningar musea har lagt ut på heimesidene sine og delvis på samtalar med representantar for musea.

område, særleg formidlinga og i noen grad administrasjonen, som nå er flaskehalsar.

Haugalandmuseene har og 10 fast tilsette. Av desse er to, ein driftsleiar og ein assistent, tillagt ansvar for vedlikehald ved sida av at dei utfører vaktmeistertenester. Museet har behov for å styrke bygningsvernet.

Ved Dalane Folkemuseum er det 10 tilsette frå 2011. Av desse er to handverkarar. Den eine av desse har ein leiarfunksjon. Handverkarane er direkte underlagt direktøren.

Før vi gjer forsøk på å trekke noen konklusjon skal vi ta eit sideblikk på eit par andre museum som har store bygningsamlingar.

Telemark Museum har 123 bygning spreidd ut over eit stort område. Museet disponerer ca. 24 årsverk. Av desse utgjer 6 stillingar ei avdeling for bygningsvern som blir leia av ein avdelingsleiar. Avdelingsleiaren kjem i tillegg og er organisatorisk plassert i ”ledergruppen”. Det er ei bemanning som relativt sett kan samanliknast med den bemanninga Ryfylkemuseet vil ha frå 2011. Avdelingsleiaren melder at dette er ei bemanning som matchar oppgåvene rimeleg bra, men at han slit noe med vaktmeisterstillingar han har ”arva” gjennom konsolideringa, og som han gjerne skulle omgjort til fagstillingar.

Norsk Folkemuseum har løyst konflikta mellom vaktmeisteroppgåver og handverkaroppgåver ved å organisere desse oppgåvene i to ulike avdelingar. Norsk Folkemuseum har 120 tilsette. Av desse jobbar 12 i ”Bygningsantikvarisk avdeling”, avdelingsleiaren inkludert. Desse skal ta seg av 158 historiske bygningar som er samla på eit lite areal. Museet har såleis, både absolutt og relativt sett, ei langt betre bemanning enn både Telemark Museum og Ryfylkemuseet. I tillegg har museet ein ”FDV-seksjon” med 5 tilsette.

Musea i Rogaland, særleg dei tre minste, er generelt svakt bemanna i forhold til dei oppgåvene musea har. I prioriteringa

mellom ulike oppgåver har musea dessutan gjort ulike val. Skal musea i noe større grad lukkast med å ta i ferde med dei store måla for musea, har dei behov for tilførsel av større ressursar. Det kan også vera grunnlag for å vurdere prioriteringa av dei ressursane musea har, men her har musea prøvd å manøvrere i forhold til ulike krav, behov og styringssignal, og når det ikkje er ressursar til alt er det noe som må bli skadelidande.

Grunnlaget for søknadar om auka tilførsel av ressursar frå vertskommunar, fylkeskommune og staten må vera gjennomarbeidde planar der dei ulike oppgåvene blir vurderte i samheng og i forhold til ei balansert fordeling av tilgjengelege ressursar. Det er nærliggande å peike på at vernet må tillegkast stor vekt, da dette er grunnlaget både for kunnskapsproduksjon og formidling.

Organisering

Vi har sett ovanfor at forvaltninga av dei kulturhistoriske bygningane er ulikt organisert. Dette kan ha noe å seia både for prioriteringa av oppgåver, effektiviteten i utføringa av oppgåvene og for strevet med å utvikle og vedlikehalde kompetansen.

Mange handverkarar opplever det frustrerande å vera tilsette som museums- handverkarar medan dei i røynda må bruke store delar av arbeidstida si til vaktmeister-tenester eller utstillingsarbeid. På den andre sida blir det rapportert om problem med å få folk med tilstrekkeleg kompetanse for antikvarisk bygningsarbeid i vaktmeisterstillingar. Det er naturleg at folk ønskjer seg klare og utfordrande arbeidsoppgåver. Men ved små og mellomstore museum kan ein neppe unngå overlappinga av oppgåver. Det er såleis viktig at ein både er tydeleg i omtalen av arbeidsoppgåver ved tilsetting, og har eit godt system for planlegging av arbeidet.

Tømrrarar vil helst tømre.

Vi vil likevel ta til orde for ei styrking av det faglege fundamentet på kostnad av vaktmeisterfunksjonane. Kompetansen til handverkarane er heilt avgjerande for eit vellukka bygningsvern. Eit truverdig bygningsvern krev høg kompetanse, og så får det heller våge seg at dei høgt kompetente handverkarane også må utføre mindre verdige oppgåver innimellom.

Vi trur og det er nødvendig å sjå på korleis denne kompetansen blir verdsett. Det er nødvendig å gjera stillingane attraktive, både for å rekruttere gode folk og for å behalde dei ein har. Da må ein også vurdere korleis stillingane blir innplasserte i lønssystemet.

Det er dessutan ikkje uvesentleg korleis arbeidet blir leia. Også her er det ulike løysingar musea i mellom. Vår meining er at leiinga av bygningsforvaltninga må vera klart forankra i toppleiinga på museet på den måten at leiaren av bygningsavdelinga, eller kva ein vil kalle funksjonen, er ein del av leiargruppa på museet om det ikkje er slik at den daglege leiaren sjølv har det direkte ansvaret for bygningsforvaltninga. Leiinga må også ha ei akademisk forankring som gjer at ein har med

seg ei brei orientering og eit forskarperspektiv inn i arbeidet.

Det er i toppleiinga prioriteringane blir gjort, både i eit langsiktig perspektiv, i forhold til budsjett og arbeidsprogram og i forhold til fordeling av ressursar på dei ulike oppgåvene museet arbeider med. Her må leiaren for bygningsarbeidet sitte med.

Kompetanse

Vi har i det føregåande lagt stor vekt på å få fram behovet for å atterreise, dokumentere og vidareformidle tradisjonskunnskapen i bygningsfaga. Vi har også peika på at kompetansen innafor sikringsarbeidet er ulikt fordelt.

Kompetanseformidling og kompetanseheving er eit kontinuerleg arbeid om ein skal sikre at den kompetansen som er vunne blir vedlikehalde, utvikla og vidareført. Det er nødvendig at dette arbeidet femner breitt, men det er og viktig at musea sjølve har kontroll på prosessane og sjølve tar del i traderinga.

Det handlar om materialkunnskap, arbeidsmetodar og verktøybruk, men det handlar og om den forkunnskapen, den forforståinga, som gjer at ein kan "lesa" dei spora som finst frå før. Dette krev opplæring, øving og erfaring.

Bygningskompetanse omfattar også kompetanse til å sjå og forstå spora etter det som har vore gjort tidlegare. Dette er ein del av grunnlaget for å gjera riktige val i arbeidet med vedlikehald av bygningane.

Det krev og ei gjensidig respekt over fag-grensene i musea. Eit vellukka bygningsvern er avhengig av eit godt og tillitsfullt samarbeid mellom praktikaren og akademikaren. Det samla kompetansenivået på museet kviler på evne og vilje til å utnytte både det akademiske perspektivet og den praktiske tilnærminga.

Sjølv om det ikkje alltid er slik, vil det vera ønskjeleg at dei som arbeider i handverkarstillingar på musea har ei fagutdanning som grunnlag. Men dette er ikkje tilstrekkeleg til å kunne gjera ein god jobb innafor bygningsvernet.

Den viktigaste kjelda til kunnskap er eldre handverkarar, tradisjonsberar, i nærområdet til aktuelle bygningar. Hovudinnhaldet i metoden for å atterreise, dokumentere og vidareføre tradisjonskunnskap er å etablere prosjekt der tradisjonsberar arbeider saman med yngre handverkarar og på den måten overfører kunnskap gjennom handling. Dette er arbeid som hastar da kunnskapen døyrt ut fort. I ettertid må vi stø oss på innsamla materiale og dei handverkarane som har fått tak på kunnskapen.

Men det blir også arrangert kurs som er nyttige for å få innføring i allmenne prinsipp og arbeidsmetodar. Handverksdagane på Røros, Hjerleid-kursa og andre kurs om blir bydd fram er gode døme på slikt. Det er fleire museum i Rogaland som kunne vore flinkare til å spandere slike kurs på handverkarane sine.

Vi har elles tidlegare etterlyst deltaking i nasjonale og internasjonale nettverk som arbeider med spørsmål knytt til bygningsvern. Musea forvaltar delar av ein nasjonal og ein internasjonal bygningsarv og vil ha nytte av å sjå kva andre driv med og dele sin kunnskap med desse. Men kanskje det aller mest nærliggande er å stille spørsmål ved om ikkje musea i Rogaland kunne ha nytte av eit nærmare samarbeid? Kan hende kan det vera aktuelt å vurderer oppretting av fylkesomfattande nettverk som lokale greiner av dei nasjonale museumsnettverka.

Samarbeid

Kulturdepartementet har i mandatet for utgreiinga sagt at ”spørsmålet om ytterlegare konsolidering, eller eventuelt andre samarbeidsavtalar med andre museum, ville ha kunne gjeve eit betre grep om vedlikehaldet av dei kulturhistoriske bygningane, skal og drøftast”.

Det går fram av det vi har skrive tidlegare at betre kontakt mellom musea med stor von ville ha fremja eit betre bygningsvern. Utveksling av erfaringar, døme på løysingar, læring og erfaring ville ha vore til nytte for dei fleste. Og ikkje berre på det praktiske planet, men også på leiarnivå. Formålet med eit nærmare samarbeid måtte vera å styrke kompetansen innafor bygningsvernet.

Vi har sett at dei bygningsmiljøa som er knytt til dei enkelte musea er små, og at det i mange tilfelle er svak kontakt med andre miljø. Dette gjer at dei som arbeider med bygningsvernet verken får den inspirasjonen, den kompetanseutviklinga eller den korreksjonen som deltaking større miljø kan gi.

Vi har og sett at det er andre, nærskylte miljø i Rogaland, knytt til Fortidsminneforeningen og som kontakt mellom antikvarar elles, som kunne vore del av eit miljø.

Det kan vera naturleg å rå til at musea drøftar mulege samarbeidsformer, hospiteringsordningar, utvekslingar, seminar, felles prosjekt o.l. med tanke på å utvikle eit sterkare samarbeid seg i mellom, og kanskje også med miljø utafor musea.

I kor stor grad slikt samarbeid må bygge på formelle avtalar, slik departementet spør om, er meir usikkert. Ryfylkemuseet har erfaring med utveksling av personale med Norsk Folkemuseum som berre bygde på ein enkel avtale inngått gjennom litt e-post-kommunikasjon. Det handlar om vilje til å gjennomføre slike tiltak, så er det ikkje så vanskeleg å få det til i praksis. Ryfylkemuseets utveksling med Norsk Folkemuseum førte til at museets folk fekk eit større perspektiv på det dei

dreiv med, såg at dei var del av noe større og kunne bidra med lokal kunnskap inn mot eit nasjonalt museum. Det skulle vera enda enklare å få det til innafør Rogaland. Og det er heller ikkje ukjent. Ryfylkemuseet har m.a. hatt god og jamn deltaking frå Karmøy på fleire av sine tradisjonskurs.

Ein einaste stor familie. Museumshandverkarar samla på Norsk Folkemuseum ved avslutting av prosjektet "Never again" 2007. Ryfylkemuseet i øvste rekke nesten til høgre.

Grunnlaget bør vera ei drøfting mellom musea der ein løfter fram medvitet om behovet for samarbeid og listar opp noen mulege samarbeidsformer. Forumet for slike drøftingar kan vera det uformelle Museumsleiar møtet som leiarane for dei konsoliderte musea i Rogaland held seg med.

Spørsmålet ”om ytterlegare konsolidering” er og blitt lagt fram, men dette har ikkje fått noen tilslutning. Dei største musea, Jærmuseet og Museum Stavanger har meir enn nok med å implementere dei konsolideringsavtalane som alt er inngått, eller fullføre dei som er under arbeid. Dei andre musea peikar på at Rogaland er eit stort og tungreist fylke og at det er viktig å knytte verksemda til regionale identitetsprosjekt i dei ulike landskapa i Rogaland. Musea meiner og at utfordringa ligg i mangel på ressursar. Musea har vanskar med å sjå noen stor rasjonaliseringsgevinst ved å slå saman desse musea, snarare tvert i mot. Ei samanslåing vil føre til større behov for samordning og felles leiging, med tilhørande reising. Og ein er tvilande til om ei samanslåing automatisk fører til større ressursar.

Jærmuseet og Dalane Folkemuseum har inngått ein samarbeidsavtale, men det er ikkje noe ønske om å vidareføre prosessen mot ei konsolidering. Styret i Dalane

Folkemuseum meiner at museet dekker eit naturleg avgrensa område og at regionen har ein sterk identitet. Styret er dessutan redd for at ei konsolidering kan føre til aukande byråkratisering.

Ryfylkemuseet og Haugalandmuseene har på eit tidlegare tidspunkt sondert omkring samanslåing, utan at det førte fram til noen konsolideringsprosess. Musea er slik plasserte at det ut frå geografiske kriterium kunne vera naturleg å vurdere ei samanslåing. Ei samanslåing kunne også skape eit sterkare museum nord i Rogaland til erstatning for to små.

I Ryfylkemuseet er denne problemstillinga vurdert av styret på nytt nå. Styret peikar på at formålet med ei samanslåing måtte vera at det vil tilføre musea auka driftsrammer som grunnlag for fagleg utvikling og eit betre tilbod til publikum. Styret har likevel vanskar med å sjå kor dei pengane skulle komma i frå, og som i tillegg skulle finansiere ei felles leiging. Ryfylkemuseet er såleis atterhalden til å gå inn i konsolideringsdrøftingar, men helse nærare kontakt om kompetanseutviklande tiltak innafør bygningsvernet velkome.

Haugalandmuseene står føre ei evaluering av den konsolideringa som er gjennomført, og ser ikkje for seg noen ny konsolideringsrunde nå. Haugalandmuseene vil elles finne det meir naturleg å sjå nordover mot Sunnhordland om det skulle vera behov for å fusjonere med andre museum. Ryfylke er langt borte sett frå Haugesund, og det vil bli svært lange og tunge reiser om ein skulle ha eit ansvarsområde som strekte seg like frå Utsira til Forsand.

Det er i denne samanhengen interessant å legge merke til at debatten om kommunesamanslåingar i Ryfylke peikar i same lei. Medan dei sørlege kommunane har blikket vendt sørover mot Stavanger og Jæren, ser dei indre og nordlege kommunan vest- og nordover mot Haugalandet og Sunnhordland. Det administrative landskapet kan komma til å endre seg radikalt innafør ein relativt stutt tidshorisont. Dette kan også gi grunnlag for å tenkje nytt om organiseringa av museumsområde.

Nye samferdslemønster som følgje av utbygging av vegnettet kan og skape nye føresetnadar for arbeidet til musea, men så langt har musea vanskar med å sjå fordelane ved samanslåing av musea.

Dokumentasjonsprosjekt

Arbeidet med utgreiinga har avdekka at dokumentasjonen av bygningsssamlingane jamt over er svak, og at det har mangla både kapasitet og kompetanse for å få dette til. Det er såleis eit stort etterslep for å få på plass eit nødvendig fundament for vidare arbeid.

Vi vil foreslå at musea i Rogaland går saman om eit pilotprosjekt for å prøve ut eit av aktuelle FDV-program (sjå omtale lenger framme) som grunnlag for ei meir systematisk planlegging og oppfølging av bygningsvedlikehaldet. Registrering av bygningsssamlingane bør samtidig leggest inn i bygningsmodulen i PRIMUS.

Musea i Rogaland har erfaring frå slikt samarbeid gjennom Fotonettverket der det har vore ein prosjektmedarbeidar som har samarbeidd med folk på musea og gjennom dette utvikla det faglege nettverket mellom musea. Vi vil anta at det vil vera behov for prosjektmedarbeidar i to år for å nå over alle bygningane. Ryfylkemuseet vil ta initiativ for å søke å realisere eit slikt prosjekt.

Konklusjonar

Musea er generelt underfinansierte. Særleg dei tre minste musea i Rogaland kjenner på det. Samtidig er det slik at musea har prioritert ulikt innafor dei rammene dei har. Ei styrking av bygningsvernet må både handle om tilførsel av nye ressursar og ei vurdering av den interne prioriteringa.

I tillegg til å vurdere den interne prioriteringa kan det vera behov for å vurdere korleis bygningsforvaltninga er organisert. For å styrke det faglege nivået kan det vera behov for å fokusere meir på dei handverksfaglege utfordringane og mindre på vaktmeistertenestene. For å gjera stil-

lingane attraktive kan det vera nødvendig å vurdere korleis dei er innplasserte i lønns-systema.

Det er dessutan viktig å styrke medvitet om ei tverrfagleg tilnærming til problemstillingane, slik at museet kan dra nytte av eit godt samspel mellom ei akademisk og ei praktisk tilnærming.

Som del av ei vurdering av den interne organiseringa kan det vera behov for å vurdere om bygningsforvaltninga er tilstrekkeleg forankra i toppleiinga på museet.

Det er behov for å arbeide meir systematisk for å utvikle og vedlikehalde kompetansen. Dei som arbeider innafor feltet må få gode høve til å delta på kurs, og det vil vera nyttig for musea å vera meir aktive i nasjonale og internasjonale nettverk som arbeider med vern og sikring av kulturhistoriske bygningar.

Forholda burde ligge godt til rette for å utvikle eit betre samarbeid mellom musea i Rogaland, og kanskje også med forum utanom musea. Planar for dette bør drøftast mellom musea og med fagfolk i andre miljø.

Ein god start på eit samarbeid kan vera utprøving av eit elektronisk FDV-system.

Det er ikkje funne grunnlag for å ta initiativ til drøftingar av ytterlegare konsolidering i Rogaland som lekk i styrkinga av bygningsforvaltninga.

10 KJELDESKRIFT OG LITTERATUR

Berkaak, Odd Are: *UNESCOs konvensjon om vern av Den immaterielle kulturarven – en analyse*, Den norske UNESCO-kommisjonen 2010

Bore, Ove Magnus: *Evalueringsproblemet i kulturhistorisk vernearbeid*, Hovudfagsoppgåve, Universitetet i Bergen 1985

Bore, Ove Magnus: *”Det største, skjønneste og mest imponerende bygværk i byen” - Stavanger Museums hovudbygning 100 år*, særtrykk frå Stavanger Museums årbok 1993

Bore, Ove Magnus og Schjelderup, Helge (red.): *Ledaal – En historisk gjennomgang og restaureringsarbeider 1997-2001*, Stavanger Museum 2009

Buch, Carl Egil: *Bygningshistorie i Dokken*, Karmsund folkemuseum 2003

Buch, Carl Egil: *Sjøhuset til Mikal L. Klovning*, Karmsund folkemuseum 2003

Buggeland, Tord og Ågotnes, Jakob (red.): *Maihaugen – De Sandvigske Samlinger 100 år*, Oslo 1987

Christensen, Arne Lie: *Den norske byggeskikken – Hus og bustad på landsbygda frå middelalder til vår egen tid*, Oslo 1995

Christensen, Arne Lie: *Det norske landskapet – Om landskap og landskapsforståelse i kulturhistorisk perspektiv*, Oslo 2002

Eriksen, Anne: *Museum – En kulturhistorie*, Oslo 2009

Folk i Ryfylke - Årbok for Ryfylkemuseet, Ryfylkemuseet 2004

Folk i Ryfylke – Årbok for Ryfylkemuseet, Ryfylkemuseet 2006

Folk i Ryfylke – Årbok for Ryfylkemuseet, Ryfylkemuseet 2009

Fortid former framtid, NOU 2002:01, Miljøverndepartementet 2001

Framtidas museum – Forvaltning, forskning, formidling, fornying, St.meld. nr. 49 (2008-2009), Kultur- og kirke departementet 2009

Fylkesplan for kulturminner – Del 1, Fylkeskulturstyret i Rogaland 1989

Fylkesplan for kulturminner – Del 2, Fylkeskulturstyret i Rogaland 1989

Gjestrup, John Aage og Maure, Marc (red.): *Økomuseumsboka – Identitet, økologi, deltakelse*, Tromsø 1988

Handbok i dokumentasjon av bygningar – kjeldeskaping og kunnskapsoppbygging, Ryfylkemuseet 2008

Haugesund Museum – Årshefte 1935-1945, Museums- og historielaget for Haugesund og bygdene 1946

Hegard, Tonte: *Romantikk og fortidsvern – Historien om de første friluftsmuseene i Norge*, Oslo 1984

Hegard, Tonte: *Hans Aall – mannen, visjonen og verket*, Norsk Folkemuseum 1994

Hoem, Siri: *Tilbakeføring av Amundsen-villaen i Ny-Ålesund*, i Årbok 2010, Fortidsminneforeningen 2010

Immateriell kulturarv i Norge – En utredning om UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven, ABM-utvikling 2010

Kielland, J. Z. M. og Wilse A. B.: *By og bygd i Stavanger Amt*, Stavanger 1915, i opptrykk av Fortidsminneforeningen Rogaland avdeling 1997

Kjelder til kunnskap og oppleving – Om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet, St.meld. nr. 22 (1999-2000), Kulturdepartementet 1999

Kleppe, Bård: *Der gresset er grønt og toalettene rene – Om bygdetunets betydning i dag*, Masteroppgåve, Høgskolen i Telemark 2007

Knutsen, Bjørn: *Andre verdenskrig – Utstillingsguide*, Dalane folkemuseum 2007

Kulturminner i norsk kraftproduksjon – En evaluering av bevaringsverdige kraftverk (KINK), Norges vassdrags- og energidirektorat 2006

Kulturpolitikk fram mot 2014, St.meld. nr. 48 (2002-2003), Kultur- og kyrkjedepartementet 2003

Leve med kulturminner, St.meld. nr. 16 (2004-2005), Miljøverndepartementet 2005

Morten, Øystein: *Dalane Folkemuseum 100 år – Et historisk tilbakeblikk*, Årbok for Dalane nr. 18 2010

Museet i Haugesund – 10 års melding 1925-1935, Haugesund 1935

Museum – Mangfold, minne, møtestad, NOU 1996:7, Kulturdepartementet 1996

Museumsplan for Rogaland, Fylkeskulturstyret i Rogaland, Rogaland fylkeskommune 1992

Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven, St.prp. nr. 73 (2005-2006), Utanriksdepartementet 2006

Ord for ord – Rapport om bruk av begreper innen kulturminnevernet, Fortidsminneforeningen 1981

Prop. 1S (2010-2011), Statsbudsjettet for budsjettåret 2011, forslag frå Kulturdepartementet 2010

Registrering av faste kulturminne i Noreg – C – Kodeliste for registrering av hus, Sekretariatet for registrering av faste kulturminne i Noreg 1979

Schjelderup, Helge og Storsletten, Ola (red.): *Grindbygde hus i Vest-Norge – NIKU-seminar om grindbygde hus*, Temahefte 30, Norsk institutt for kulturminneforskning 1999

Schjelderup, Helge og Storsletten, Ola (red.): *Grindbygde hus i Vest-Norge - Eksempelsamling*, Temahefte 34, Norsk institutt for kulturminneforskning 2000

Sjå Jæren - Årbok for Jæren, Jærmuseet 2010

Statistikk for arkiv, bibliotek og museum 2008, ABM-skrift 57, ABM-utvikling 2009

Statistikk for arkiv, bibliotek og museum 2009, ABM-skrift 67, ABM-utvikling 2010

Stavanger Museum – Årbok 1976, Stavanger Museum 1977

Stavanger Museum – Årbok 2002, Stavanger Museum 2003

Stavanger Museum – Årbok 2009, Stavanger Museum 2010

Vel bevart? – Tilstandsvurdering av museumssamlingar, ABM-skrift 59, ABM-utvikling 2009

Ydse, Tone Fredriksen: *Museum, arkiv og samfunn – Kunnskapsbehov og utfordringer*, Norsk kulturråd 2007

Årbok for Karmsund 1966-1976, Karmsund folkemuseum 1976

Årbok for Karmsund 1987-1992, Karmsund folkemuseum 1992

Årbok for Karmsund 1999-2000, Karmsund folkemuseum 2000

11 VEDLEGG

Vedlegg 1 - Spørjeliste til musea

OPPLYSNINGAR FRÅ STATISTIKKRAPPORTEN TIL ABM-UTVIKLING:

- 1) Det samla talet på kulturhistoriske bygningar
- 2) Av dette, talet på oppmålte bygningar
- 3) Samla, brutto golvflate på dei kulturhistoriske bygningane

Vi reknar med at vi her tar med alle dei kulturhistoriske bygningane museet har ansvar for, same kva slags eigar- eller leigeforhold museet har til bygningane.

TILLEGGSSPØRSMÅL FRÅ DEPARTEMENTET

- 4) Departementet ønskjer svar på ei rekke tilleggsspørsmål som vig har prøvd å legge inn i skjemaet på neste side (legg inn nye rader etter behov).

MUSEUM:									
NR	STAD	NAMN/N EMNING	FUNK- SJON	BYGGE- MÅTE	GRUNN- FLATE	PÅ ROT/ FLYTTA	EIGAR- SKAP	TIL- STAND	BRUK

I tillegg til dette vil departementet ha opplysningar om

- 5) Kva form for dokumentasjon som ligg føre for bygningane. Brukar museet noen form for dataprogram for dokumentasjon av grunnleggande opplysningar og løpande vedlikehald)
- 6) Løpande vedlikehald
- 7) Omframme utbetningsbehov
- 8) Langsiktige utbetningsbehov ("kor mange år vil museet måtte bruke på å koma over alle bygningane med tyngre vedlikehald, og kva ville ha vore den fullgode fleirårs-syklusen for å vera på høge med utfordringane")
- 9) Kva bygningshistorisk kompetanse museet rår over (med dette og dei neste spørsmåla ønskjer departementet å vita kva kompetanse musea rår over, og om dette er "fullnøyande").
- 10) Kva handverkskompetanse museet rår over
- 11) Annan kompetanse
- 12) Samhandling mellom musea og Riksantikvaren

Vedlegg 2 – Katalog over kulturhistoriske bygninger på musea

DALANE FOLKEMUSEUM						
NR	STAD	NAMN/NEMNING	FUNKSJON	GR FLA- TE	PLASS	EIGARSKAP
1	Slettebø	Hovedbygning	Bustad	200	Rot	Museet
2	Slettebø	Forpakterbolig	Bustad	126	Rot	Museet
3	Slettebø	Vognskjul		98	Rot	Museet
4	Slettebø	Lysthus		60	Rot	Museet
5	Slettebø	Utedo		4	Rot	Museet
6	Slettebø	Potetkjeller		10	Rot	Museet
7	Slettebø	Skolestue		33		Museet
8	Slettebø	Hestestall		320	Rot	Museet
9	Slettebø	Offisersbrakke	Bustad	215	Rot	Museet
10	Slettebø	Stolpebu		50		Museet
11	Slettebø	Admin.bygn	Kontor	5500	Rot	Museet
12	Sogndalstrand	Sjøbu	Sjøhus	80	Rot	Museet
13	Helleren	Bustad	Bustad		Rot	Museet
14	Helleren	Bustad	Bustad		Rot	Museet
15	Barstad	Fasgardsløe	Løe	150	Rot	Museet
16	Barstad	Fjøs	Fjøs	60	Rot	Museet
17	Fuglestad	Kvern	Kvern		Rot	Museet
18	Fuglestad	Kvern	Kvern		Rot	Museet
19	Fuglestad	Kvern	Kvern		Rot	Museet
20	Fuglestad	Tørke	Tørke		Rot	Museet
21	Austrumdal	Kornløe	Løe	50	Rot	Museet
22	Hovland	Sjøhus	Sjøhus	72	Rot	Museet
23	Stapnes	Kvernhus	Kvernhus	8	Rot	Museet
24	Lund	Kvernhus	Kvernhus	8	Rot	Museet
25	Egersund	Bilstadhuset	Bustad/ Drift		Rot	Museet
26	Øyne	Tørke	Tørke		Rot	Museet
27	Øyne	Kvern	Kvern		Rot	Museet
28	Øyne	Midtganghus	Bustad		Rot	Privat
29	Øyne	Steinfjøs	Fjøs		Rot	Privat
30	Øyne	Løe	Løe		Rot	Privat
31	Øyne	Kvern	Kvern		Rot	Privat
JÆRMUSEET						
1	Kvia	Heimehuset	Bustad	56	Rot	Jærmuseet

2	Kvia	Løe/kjerrehus	Driftsbyggn	375	Rot	Jærmuseet
3	Kvia	Fjøs	Driftsbyggn	39	Rot	Jærmuseet
4	Audamotland	Heimehuset	Bustad	113	Rot	Jærmuseet
5	Audamotland	Løe/kjerrehus	Driftsbyggn	240	Rot	Jærmuseet
6	Audamotland	Kjerrehus	Driftsbyggn	72	Rot	Jærmuseet
7	Audamotland	Halmhus	Driftsbyggn	98	Rot	Jærmuseet
8	Audamotland	Kyllinghus	Driftsbyggn	16	Rot	Jærmuseet
9	Audamotland	Smie	Handverk	27	Rot	Jærmuseet
10	Grødland	Torehuset	Bustad	102	Rot	Hå kommune
11	Grødland	Fjøs	Driftsbyggn	42	Rot	Hå kommune
12	Grødland	Toreløa	Driftsbyggn	120	Rot	Hå kommune
13	Grødland	Gamlahuset	Bustad	102	Rot	Hå kommune
14	Grødland	Gamlaløa	Driftsbyggn	160	Rot	Hå kommune
15	Grødland	Vindmaskin	Kraftmaskin	2	Rot	Hå kommune
16	Grødland	Utedo	Bustad	6	Rot	Hå kommune
17	Varhaug	Naust	Fiske	18	Rot	Hå kommune
18	Varhaug	Naust	Fiske	18	Rot	Privat
19	Varhaug	Naust	Fiske	18	Rot	Privat
20	Nord Varhaug	Kvern	Driftsbyggn	7	Rot	Hå kommune
21	Nord Varhaug	Tørke	Driftsbyggn	18	Rot	Hå kommune
22	Motland	Smie	Handverk	27	Rot	Hå kommune
23	Haugabakka	Skulehus	Off. verks.	100	Flytta	Klepp kommune
24	Haugabakka	Folgehuset	Bustad	50	Flytta	Klepp kommune
25	Ytre Lima	Heimehuset	Bustad	129	Rot	Gjesdal kommune
26	Ytre Lima	Forløa	Driftsbyggn	132	Rot	Gjesdal kommune
27	Ytre Lima	Nye løa	Driftsbyggn	178	Rot	Gjesdal kommune
28	Ytre Lima	Smalhuset	Driftsbyggn	67	Rot	Gjesdal kommune
29	Ytre Lima	Bakstehuset	Driftsbyggn	50	Rot	Gjesdal kommune
30	Ytre Lima	Smia	Handverk	13	Rot	Gjesdal kommune
31	Ytre Lima	Blekkhuset	Driftsbyggn	26	Rot	Gjesdal kommune
32	Ytre Lima	Brunnhuset	Driftsbyggn	3	Rot	Gjesdal kommune
33	Ytre Lima	Naust	Fiske	24	Rot	Gjesdal kommune
34	Ytre Lima	Naust	Fiske	24	Rot	Privat
35	Indre Lima	Kvern/tørke	Driftsbyggn	17	Rot	Gjesdal kommune
36	Indre Lima	Smie/bakstehus	Handverk	18	Rot	Privat
37	Gjesdal	Ljåfabrikk	Industri	60	Rot	Privat
38	Madland	Forløe	Driftsbyggn	24	Rot	Privat
39	Sandnes	Møllemeisterbust	Bustad	65	Rot	Sandnes kommune
40	Sandnes	Havregryns mølle	Industri	312	Rot	Sandnes kommune
41	Solvavn.	Industribygning	Kontor/lager	476	Rot	Sandnes kommune
42	Sandnes	Thranegården	Bustad	120	Rot	Sandnes kommune
43	Sandnes	Løe	Driftsbyggn	100	Rot	Sandnes kommune
44	Vagle	Snekkerverkstad	Handverk	38	Rot	Privat
45	Eskeland	Kvernhus	Driftsbyggn	12	Rot	Privat

46	Eskeland	Kvern/tørke	Driftsbyggn	14	Rot	Privat
47	Eskeland	Tørke	Driftsbyggn	6	Rot	Privat
48	Gjesteland	Kvern/tørke	Driftsbyggn	11	Rot	Privat
49	Nordland	Hjulhus	Driftsbyggn	9	Rot	Privat
50	Tungenes	Fyr	Fyr/bustad		Rot	Randaberg kommune
51	Tungenes	Betjentbolig	Bustad		Rot	Randaberg kommune
52	Tungenes	Fyrmeisterboli	Bustad		Rot	Randaberg kommune
53	Tungenes	Fyrverkstad	Driftsbyggn		Rot	Randaberg kommune
54	Tungenes	Maskinhus	Driftsbyggn		Rot	Randaberg kommune
55	Tungenes	Garasje	Transport		Rot	Randaberg kommune
56	Vistnes	Heimehuset	Bustad	90	Rot	Randaberg kommune
57	Vistnes	Løe	Driftsbyggn	234	Rot	Randaberg kommune
58	Vistnes	Eldhus	Driftsbyggn	30	Rot	Randaberg kommune
59	Vistnes	Vindmaskin		2	Rot	Randaberg kommune
MUSEUM STAVANGER						
1	Stavanger	Musegt 16	Museum	3136	Rot	Stavanger museum
2	Stavanger	Ledaal	Lyststed	810	Rot	Stavanger museum
3	Stavanger	Ledaal	Låve	2030	Rot	Stavanger museum
4	Stavanger	Breidablikk	Bolig	1320	Rot	Stavanger museum
5	Stavanger	Breidablikk	Låve	524	Rot	Stavanger kommune
6	Stavanger	Hermetikkuseet	Fabrikk	1144	Rot	Stavanger kommune
7	Stavanger	Hermetikkuseet	Bolighus	120	Rot	Stavanger museum
8	Stavanger	Sjøfartsmuseet	Bolig/sjøhus	1656	Rot	Stavanger kommune
9	Stavanger	Pder Klovs gt.	Bolighus	120	Rot	Stavanger museum
RYFYLKEMUSEET						
1	Ydstebøhavn	Hummarmuseet	Sjøhus	197	Rot	Kvitsøy kommune
2	Bakken	Husmannsplass	Stove/løe	75	Rot	Rennesøy kommune
3	Bergevik	Sjøhus		200	Rot	Privat
4	Viga	Stovehus		99	Rot	Ryfylkemuseet
5		Sisselastova	Bustad	26		
6		Eldhus		27		
7		Stabbur		21		
8		Løe		144		
9		Do		5		
10		Fyrhus		2		
11		Kvernhus		9		
12		Korntørke		11		
13		Naust		67		
14	Håland	Stovehus		183	Rot	Ryfylkemuseet
15		Målastova	Gjestebu	55		

16		Homannsbua	Bustad	80				
17	Jelsa	Skulehus		75	Rot	Ryfylkemuseet		
18	Sand	Sjøhus		273	Rot	Ryfylkemuseet		
19	Kvæstad	Stampe		12	Rot	Ryfylkemuseet		
20	Kvednahola	Kvernhus		12	Rot	Privat		
21		Tørke		6				
22		Kvernhus/tørke		15				
23		Sag		29				
24	Kolbeinstveit	Stovehus		124	Rot	Ryfylkemuseet		
25		Løe		263				
26		Stall		17				
27		Smie		14				
28		Stabbur		11			Flytta	
29		Loft		27			Flytta	
30		Eldhus		14			Rot	
31		Kvernhus		9			Flytta	
32		Tørke		8			Flytta	
33		Badstove		10			Flytta	
34		Husmannsstove		34			Flytta	
35		Stølsbu		20			Flytta	
36		Naust		40			Rek.	
37		Hjulhus		5			Nytt	Herrelaust
38		Hus trøskemaskin					Flytta	Ryfylkemuseet
39	Øystad	Kvernhus		18	Rot	Privat		
40		Tørke		11	Rot			
41	Lalid	Naust		15	Rot	Privat		
42	Røynevarden	Gamlestova	Bustad	27	Rot	Ryfylkemuseet		
43		Nystova	Bustad	35				
44		Sauhus		10				
45		Geithus		10				
46		Eldhus		14				
47		Løe		44				
48	Li	Stovehus		57	Rot	Rogaland fylkeskommune og Suldal kommune		
49		Litlestova		34				
50		Løa		286				
51		Smalehuset		26				
52		Grishuset		7				
53		Stallen		16				
54		Gamlebua		25				
55		Nybua		23				
56		Stabburet		15				
57		Gamlefjose		53				
58		Eldhuset		14				

59		Endebua		10		
60		Naustet		0		
61	Hustveit	Bustadhus		96	Rot	Staten
62		Løe		305	Flytta	Ryfylkemuseet
63		Vannhus		9	Rot	Staten
64		Smie		10	Rek.	Ryfylkemuseet
65		Potetkjellar		18	Rot	Staten
66		Hjulhus		9	Rot	
67		Buhus/verkstad		52	Rot	
68		Sag		45	Rot	
69		Kvernhus		6	Rot	
70		Korntørke		5	Rot	
71	Slettedalen	Stølsbu		18	Rot	Sauda kommune
72	Åbø-byen	Bustadhus		112	Rot	Ryfylkemuseet
73		Sykkelskur		6	Rot	Ryfylkemuseet
HAUGALANDMUSEENE						
1	Nessa	Veien	våningshus	70	På rot	Karmsund folkemuseum
2	Nessa	Veien	løe og fjøs	80	På rot	Karmsund folkemuseum
3	Nedstrand	Nessa skolen	skolebyggn	78	Flytta	Nedstrand bygdemuseum
4	Nedstrand	Ungdomshuset på Baustad	forsamlingshus	80	På rot	Nedstrand bygdemuseum
5	Nedstrand	Uthus på Baustad	uthus	10	På rot	Nedstrand bygdemuseum
6	Nedstrand	Lærerbolig på Strannå	lærerbolig	70	På rot	Tysvær kommune
7	Nedstrand	Uthus på Strannå	uthus	10	På rot	Tysvær kommune
8	Nedstrand	Skolebygning på Strannå	skolebyggn	50	På rot	Tysvær kommune
9	Kårstø	Slettebøsmiå	smie, verksted, postkontor	102	På rot	Statoil
10	Falkeid	Hesthammer skule	skolebyggn	35	På rot	Privat
11	Sandbekken	Bua frå Mo	Sengebu/glasbu	60	Flytta	Karmsund folkemuseum
12	Laupland	Røykstova	våningshus	49	Flytta	Karmsund folkemuseum
13	Laupland, Vestre Bokn	Kvern	kvern	4	På rot	Karmsund folkemuseum

14	Laupland	Øygjarhuset	våningshus	25	Flyttet	Bokn bygdemuseum
15	Håland	Ungdomshuset	ungdomshus	70	På rot	Bokn bygdemuseum
16	Sandve	Kvern	kvern	6	På rot	Karmsund folkemuseum
17	Salane	Derikhuset	våningshus	100	På rot	Privat
18	Veaa	Solhåla	sjøhus	50	På rot	Privat
19	Veaa	Solhåla	sjøhus	50	På rot	Privat
20	Veaa	Solhåla	naust	50	På rot	Privat
21	Veaa	Solhåla	naust	50	På rot	Privat
22	Utsira	Sjøhuset til Mikal L. Klovning	sjøhus			Privat
23	Sørhaugøy	Tonjer fyrstasjon	fyrstasjon	250	På rot	Privat
24	Sørhaugøy	Sjøhus	sjøhus	200	På rot	Privat
25	Dokken	Ferkingstadhuset	Sjøhus og boligdel	150	På rot	Haugesund kommune
26	Dokken	Naustet	naust og eldhus	40	På rot	Haugesund kommune
27	Dokken	Blixhavnhuset	våningshus	180	På rot	Haugesund kommune
28	Dokken	Losahuset	våningshus	100	På rot	Haugesund kommune
29	Dokken	Stavahuset	våningshus	80	På rot	Haugesund kommune
30	Dokken	Zion bedehus	bedehus	220	På rot	Haugesund kommune
31	Dokken	Sildakummen	sildekum	150	På rot	Haugesund kommune
32	Risøy	Trafikkhuset	sjøhus	476	På rot	Stiftelsen Haugesjøen
33	Risøy	Wrangellhuset	sjøhus	495	På rot	Haugesund kommune
34	Ørpetveit	Museumsgården Ørpetveit	våningshus	70	På rot	Karmsund folkemuseum
35	Ørpetveit	Museumsgården Ørpetveit	løe og fjøs	200	På rot	Karmsund folkemuseum
36	Ørpetveit	Museumsgården Ørpetveit	eldhus	25	På rot	Karmsund folkemuseum
37	Ørpetveit	Museumsgården Ørpetveit	hønsehus	8	På rot	Karmsund folkemuseum
38	Ørpetveit	Museumsgården Ørpetveit	utedo	2	På rot	Karmsund folkemuseum
39	Røvær	Hiltahuset	våningshus	78	På rot	Røvær historielag
40	Vikedal	Stabbur fra Stølsmark	stabbur	46	Flytta	Vikedal bygdemuseum
41	Vikedal	Røykstove fra Imsland	våningshus	34	På rot	Vikedal bygdemuseum
42	Vikedal	Kvernhus	kvernhus	4	På rot	Vikedal bygdemuseum

Ryfylkemuseet
Nordenden 14, 4230 Sand

post@ryfylkemuseet.no